IOANNIS BASADONA ... DE UERIORI MORTALIUM FINE AC FOELICITATE. DYALOGUS...

Giovanni Basadonna

IOANNIS BASADONA PATRITII VENETI ARTIVM DOCTORIS DYALOGORVM DE VERIORI MORTALIVM FINE DIES PRIMVS.

SAlue Cyrille percelebris. Cy. tibi etiam præsto sit Iuppiter generose Didime. quo gressus properas? Di. te modo p Herculē quæritabam, rem sane factam ac periucundam relaturus. Cy. differendam alio commodiori tempore arbitror. Di. cur differendam putas? nōne amicorum omnia siue prospera siue aduersa communia esse cēses? Cy. unq; , sed aliquando de eis habenda est ratio. Di. quam ob causam te modo obmutescentem ac fere elinguem reddis? singularemq; inter nos beniuolentiā summopere uiolare uideris? Cy. haud sane. Di. quid igitur in causa est: quod te natura iucundum conturbat? Cy. grauibus tantum me curis implicitū sentio: ut neq; ullam tibi neq; mihi lætitiam afferre in præsentiarum possim: neq; ab re differendum duxi. Vale itaq; generose Didime. Di. tanta est beniuolentiæ nostræ magnitudo, ut te absente cordis mei dimidio carere uidear, neq; tuā sane patiar absentiā: nisi curarum causam mihi declaraueris. num amicorum consultatio prodesse plurimum solet? Cy. fateor equidē: uerumtamen ab omni molestia immunis esse debet amicitia. Di. non est indissolubile beniuolentiæ uinculum qđ prosperis dumtaxat euentibus allicitur: & quocunq; aduersantis Fortunæ nubilo conquassatur. ut uulgo tritum

2872

est adagium. Tempora cum fuerint nubila solus eris. Cy. te nō solum omni disciplinarum genere prædictum sed morum etiā omnium copia refertum dudum cognoui. neq; latere potest quanta sit inuiolabilis amicitiæ nostræ integritas, cōmunisq; negociorum omnium consultatio. Di. quæ igitur silentii causa est? Cy. te modo hilarem ac periucundis (ut puto) negociis implicitū nolim grauioribus curis exagitari. Di. nihil est sane mihi futurum permolestum sed periucundum omne uerbum tuum. Cy. me ad risum fere prouocas. Di. cur? Cy. nonne peripateticum est adagium? tāto magis corporales delitescere delicias & uoluptates q̄to magis excrescūt animæ cogitationes? ociisq; animo torpescente sensuū potentia conualescit? Di. quorsum? Cy. te secūdis Fortunæ suffragiis adeo efferri intueor, in diesq; ad summos honores promoueri cōmuni omnium consensu, ut te mirum in modum corporeis affectibus urbisq; magistratibus indulgere percenseam. Di. qd tu? Cy. ualet ne his homo intentus & mentalibus difficillimarum rerum curis implicari? Di. experior sane hoc Cyrille doctissime plurimū repugnare. nam domesticis ego aliquando actionibus implicitus ab illo puriori animi (ut solebam) intuitu distrahor. quandiamq; corporali caligine ingenium obnubilatur. Cy. non ne abstinendum esset potius q̄ hisce Philosophum peritissimum irretiri uitæ decipulis? possunt ne quæcunq; arridētis Fortunæ suffragia fœlicitatē præstare mortalibus? Di. nullam forte censuit Dyogenes. Cy. cur igitur te Philosophiæ penetralia rimatum distrahendum corporalibus tradis? Di. ita urbem

expostulare ferunt, ut magistratibus & honoribus consequendis quilibet inuigilet. Cy. utrum ne sapientem errorem sequi communem decet? Di. hisce dare operam errorem putas? Cy. quis æquo animo ambigit? quandoquidem aliis dominari pleriq; contendunt & sibi ipsis dominari non possunt. nonne ipso dominandi studio quottidie in seruitutem incidunt, ac dignitates consequi conantur plurimi, magis q̃ dignitatibus ipsi digni sint? maximus profecto esset unicuiq; magistratus, quando sibi ipse dominaretur. Di. nequaq̃ hæc postponenda sunt, quandoquidem ex uirtutibus emergant magistratus, ex magistratibus honores. Cy. recte sane putas ex uirtutibus prodire magistratus, immo & semper debere uirtutem habentes meritis honoribus anteferri. Di. ita euenire ferunt. Cy. rara auis in terris nigroq; simillima cygno. Di. missa hæc faciamus uelim amplioris sermone alias differenda. uerum unde digressa est oratio reuertar. Cy. quo? Di. quid tibi est adeo arduum tantumq; difficile cognitu, quod in præsentiarum silentio prætereundum putas? meq; hylarem (ut tuis utar uerbis) deterreret? Cy. causam tenes. Di. me ab omni mortalium cura semotum agnosces & sensuum affectibus (ut lubet) alienum: Cy. uis aperiam nostræ causam difficultatis & molestiæ? Di. hoc sane tanto magis peroptauerim q̃to magis hactenus occultare cõtẽderis. ut uulgo dici solet. Nitimur in uetitũ cupimus sempq; negata. Cy. pgrauẽ mortaliũ casum timatus lugebam. Di. quem casum mortalium? Cy. maximum profecto atrocem meritoq; lugubrem. Di. quem ca

2

sum putas? Cy. Deus & natura nihil ociosum facit. ut peripatetica utar sententia. Di. fateor. Cy. omnis igitur uniuersi Species finē quempiam sortita est, propriamq; sibi nanciscitur operationem. Di. æquum est. Cy. nobiliori igitur speciei nobilior præstabit operatio. Di. recte infers. Cy. quam ergo humanæ cōpaginis operationem cæteris præferendam inesse credideris? Di. iam iam Cyrille doctissime perspicio te maximum illud ac difficillimū perscrutari negocium de ipso ueriori mortalium Fine consequendo, in quo sane quanto sapientiores pleriq; naturæ Exploratores titubasse uisi sunt. Cy. nemo equidē Sapiēs unq̄ dubitauit optimum rationalium finem e meliori sui parte emergere, intellectu uidelicet aut mente appellata, quæ secretioribus Deoꝝ misteriis intēta eē debet, sed quicunq; sese ignorauit. Di. quem putas sese ignorare? Cy. quicunq; sese rationales eē gloriant, & casu uiuunt, affectant, timent ue multa priusq̄ satis sciant, utrum appetenda fugienda ue sint. an contra æternis & immensis breuissima & minima anteponunt. Di. qui? Cy. qui sanctissimis Sapiētiæ institutis parere negligētes, uitiis omnibus libentissime inseruiunt, & in superflua rerum copia quærulam & egenam uitam agunt. sæpiusq; per infamiam ad sūma Gloriæ fastigia peruenire cōtendunt. Di. hæc adeo sunt cognitu laboriosa mortalibus, totq; dubioꝝ scyrpis implicita, ut nunq̄ satis agitari possint, quā ob rem iucundiora modo pertractemus. Cy. quid animo iucundius? Di. quæ cognitu faciliora sunt. Cy. haud recte putas. quandoquidē uirtus omnis circa difficile uersat. Di. sensibilia

uidentur esse notiora & oblectare nos magis. Cy. longe falluntur qui hoc arbitrantur, minima nanq; rerum supercælestium cõtemplatio teste Philosophorum Principe in de animalibus longe nobilior est, magisq; expetenda quacunq; sensibilium cognitione. Di. cur pleriq; rerum potius naturalium disciplinis q̃ Deorum penetralibus indulgent? Cy. nõne grauem esse mortaliũ casum ac lugubrẽ duxit? nonne ab ipsa uerior microcosmi cõpagine declinãt? solo nanq; diuinæ ueritatis pabulo imortalis Animus oblectatur, alitur augetur, cætera uero tanq̃ ineptiarum deliramenta longe sunt ab ipsa mentis oblectatione aliena. immo secluso diuinæ Phiæ suffragio nullum arbitror esse homine ipso animal infœlicius. Di. naturam imitari mortaliũ est conditio. Cy. recte sentis. Di. sensibus ita natura nos alligauit, ut ipso sensuum ministerio in rerum peritiã prodeamus. humanus nanq; intellectus in orizonte intelligentiarum est conditus, earumq; infimus, ut inquit Aueroes physicorum secũdo. Cy. sensibus opere precium fore ita arbitror. quo a sensibilibus ad spiritales essentias pateret aditus. inuisibilia nanq; Dei teste Paulo per ea quæ facta sunt ab intellectuali creatura percipiunt. Di. innata est nobis uia scribit Aristoteles physicorum primo a nobis notioribus & effectibus exordiri. Cy. uerum sensit Philosophus, quo ad primariã rerum notitiã confusam capescendam, quo deinde naturæ manifesta nobis innotescerent. Di. naturæ manifestissima ueluti sunt supercælestes usiæ nequaq̃ nobis innotescunt, quandoquidem se habeat intellectus ad eas ueluti Nicticoracis oculus ad lucem solis, auctore Phio se-

cundo primæ Philosophię. Cy. subtilissime sane obiecisti de quibus alias dicendũ puto. Di. ꝓfunda est adeo fereq; incõprehensibilis reꝝ supercælestium Natura, ut mage liceat mortalibus terrestria q̃ diuina scrutari mysteria. Cy. nequaq̃ licere mortalibus opinabor indulgere corporeis dũtaxat actionibus. Di. circa impossibile nemo laborat. Cy. fateor. Di. omnis igiť mortaliũ cura, spiritaliũq; contemplationũ conatus est ab hoie superiori de causa reuciendus. Cy. iã iam intueor clarissime Didyme te ad bilem paulisper concitari, maioraq; fore pertractatuꝝ q̃ facetiis intendere, dũ his te reꝝ difficillimaꝝ curis implicas. Di. uera fatebor minime cogitauerã tibi obuiã factus de rebus hisce arduis habere sermonẽ, ueꝝ potius (ut ita dicã) domestica quępiã conferre negocia, iocisq; amicoꝝ more aliquantisper indulgere. Cy. putas ne uiꝝ sapientẽ iocis agitari licere? Di. gaudia plerũq; curis interponẽda sunt. Cy. optime censes, ueꝝ quæ gaudia? Di. plerisq; sensuum oblectamẽtis affici. Cy. longe aberrant mortales. qm̃ caduca sensuũ oblectamẽta ab ipso ueri boniq; tramite illos deuiant & præcipites reddunt. Di. qď igitur gaudiũ præter hæc mortalibus inesse põt? Cy. quod magis ẽ naturæ suæ consentaneum. Di. quid sibi magis cõsentaneũ? Cy. quod homini est appropriatum magis. Di. quid sibi magis consentire potest q̃ Fortunæ flatibus efferri? opibus abundare? magistratibus uersari? omnigemisq; sensuum deliciis ac uoluptatibus affici? uti Epicuro placuit, adiuncta præsertim bona corporis ualetudine ac præclaræ sobolis nobilitate. hæc sane oĩa mortaliũ fœlicitatẽ præsefe

runt. Cy. si hæc serio narras generose Didime longe me tui fefellit opinio. quum te summum Philosophiæ exploratorem crediderim. uerum te sophistarum uicem gerere nunc arbitror, dum me his irretire decipulis pertentas. Di. nonne apparentiam tenet opinio hæc? Cy. apparentiam recte ais absq; ullo arguendi robore. Di. cur? Cy. nostin fragilem cucurbitarum naturam? Di. quæ nam est? Cy. prolabentis adeo conditionis existunt, ut quercubus adiunctę sæpius earum fastigia transcendant. atrocibus deinde boreæ flatibus agitatæ arrescunt citissime. Di. quorsum? Cy. talis est caduca mortaliũ tranquillitas. qui secũdis Fortunę suffragiis elati siue opibus, siue magistratibus, uel imperandi potẽtia confidẽtes fœlicitati sensuum illecebris opinantur. Di. nunquid recte hi sentire possunt? immo & fœlices esse? Cy. nihil sane stultius esse potest, inquit Augustinus, q̃ q; falsa opinione anima sit beata. Di. quid ni? Cy. bonum permanẽs est fœlicitas, bonumq; in propria hominis facultate consistens. Di. fateor. Cy. qui igitur transitoriis reuoluentis Fortunæ nutibus innituntur, quam sibi fœlicitatem uendicant? Di. grandem plerìq; fautrice Fortuna uniuersi monarchiam adepti sunt. Cy. longe falluntur mortales. uti experientia nos edocet. quæ nanq; Cæsaris? quæ Hannibalis? quæ ue Alexandri Macedonis extitit fœlicitas? quos mirum in modum Fortuna extulit. ut uulgi fœlicitas infœlicitas haberetur, maiorq; imperii elatio casus putaretur. nã efferri quẽpiã in sublime, quo inde præcipitiũ subeat, maximæ potius est calamitatis indiciũ. si Claudiano cre-

diderimus. Vt lapsu maiore ruant tolluntur in altum Di, efficacissimo sane argumēto meā cōfutasti sniam. hosceq; Fortuna elatos delitescenti cucurbitæ cōparādos optime censuisti, plerosq; tamen latet cur ipsæ sensuum illecebræ sint ab ipsa fœlicitate alienæ? Cy. fingis equidē latere causam. Di. abs te noscere peropto rōnem. Cy. quam sensibus inesse fœlicitatem putas? quandoquidē nobis ipsis ac beluis id cōmune sit. imo & nos lōge antecellunt. uisu nanq; lincibus, odoratu uulturibus, gustu simia plurimū superamur. Di. tuis adeo sermonibus acquiesco, ut quæ dudum appellitanda gaudia esse crediderim, mœrorē potius animiq; anxietatē uocitare debeā omnigena Fortunę suffragia, fragillimasq; sensuū illecebras. Cy. nunquid igit̄ merito lugubris est mortaliū casus? qui quom ad imaginem ac similitudinē sui Creatoris, quo in ipm conuertantur, instituti formatiq; sint. ipsi tanta sensuū caligine obnubilantur. ut quid ac pp quid hoc breuissimū uitæ curriculum agant, prorsus ignorēt, & pleriq; (ut inquit Crispus) uelu ti peregrinantes uentri & somno dediti hanc uitā transierunt. quos aliquādo uixisse nulla testatur posteritas. imo & meliori sui parte potiri negligentes īmortali aio exitiū dederunt. qm̄ nulla esse pōt inter corpus & aiam, sensum & rationē cōcordia, sed perpetua pugna. quo fit, ut hi maxima sæpius in minimis, excelsa in infimis, in malis bona, in mobilibus quietē, in morte deniq; uitā scrutari contendant. insanus profecto nimium est & miser, qui contrarium in contrario confidit se repertuꝝ. Di. horribile adeo monstrum mihi ostentasti. ut quum æquo animo

cōsidero q̄ uana sint mortalium opera, q̄ labores inanes, q̄ sint fragiles mortaliū curę, siue in comparandis honoribus, siue accumulandis opibus, uita hæc odio potius habenda est. neq; sane ab re Catonē illū Romanū sese præcipitem dedisse ferunt, perlecto Platonis phædone de animi immortalitate, hoc in sæculo infinitis pene ambagibus & erroribus irretiti, in illamq; puriorē sui conditoris lucem sese conuertere nequeuntis. Cy. uerę tenes. Di. me per Herculē attonitum sermonibus tuis reddidisti. neq; quid ultro faciundum sit facile cognosco. Cy. enitēdum est generose Didime ut bene agamus. Di. quid inq̄ est bene agere? Cy. qd decet. Di. qd decere hoiem putas? Cy. secūdū rectū rōnis dictamē operari. Di. qd rectū ē rōnis dictamē, ut secūdū ipm recte agēdū sit? Cy. ē rōnis ostēsio intellectuali facta creaturę, quo duarę fiat nexus uolūtatū, & cōformitas. Di. cuius uolūtatis nexus ostēsio est? Cy. creatæ uoluntatis in agendo libera cōformitas omnipotenti sui cōditoris uoluntati. hi nanq; recti uere existūt inquit Augustinus, qui dirrigūt cor suū secundū Dei uoluntatem. quos siquidē perturbat humana fragilitas, diuina demū cōsolat æquitas. Di. quo nā pacto fieri hoc arbitraris? Cy. multiphariā euenire ferūt, presertim cū homo seipsum peramussim cognouerit. Di. quid si homo seipsum agnouerit? Cy. nihil sane melius, nihil pręstantius, nihilq; maiori gloria dignū ex ipō delphici Apollinis oraculo afferri potest, q̄ seipsum nosce. quoniam uniuersas rerum omnium tam supercælestium q̄ sublunarium Naturas facile scrutaret, intelligeret, qui sibimet innotesceret,

Di. nonne idem si leonem uel arborem cognosceret? Cy. haud sane. Di. quid in causa est? Cy. hominem animal eẽ omnium nobilissimum siue stoici siue peripatetici crediderunt. mundumq; ipsum effectum, omniaq; ad hominis usum condita esse. quibus oibus ipse re uera supra humũ erectus facile ĩperitaret. Di. est ne tã homini arduũ, tamq; difficile, ut se ipm latere hõ debeat? Cy. est ꝑfecto admodum facile admodumq; difficile. Di. cur difficile? Cy. quicunq; assiduis Fortunæ flatibus agitantur. honoribus magistratibus, opibus, potentatibus aspirantes ab hoc sane instituto alieni sunt. Di. quid in causa est? Cy. anima quiescens (ut peripatetico utar adagio) fit sapiens & prudẽs. qui igit̃ maximis angustiis & doloribus ac periculis anhelant instabilem Fortunæ rotam conscendere, tantam sui met peritiã minime cõparabunt. Di. recte probas de huiuscemodi hominibus uariis casibus agitatis, uerũ nolim hominem hisce publicis intentum esse negociis, sed quãpiam loci solitudinem nactũ uacare sensuum deliciis, ac delphicum assequi institutum. Cy. nullus quippe de his nuperrime confutatis amplior sermo habendus est. Di. quam igitur faciliorem inuestigandæ huiuscemodi cognitionis methodũ putas? Cy. omnimoda sensuũ depressione ac mentis purioris eleuatione. Di. quo nã modo id fieri censes? Cy. philosophum decere temperatũ esse in omni sensu nunqd merito sensit Aristoteles? Di. utiq;. Cy. moralibus igitur opere precium est uirtutibus animum fere caliginantem eleuantibus ad supercælestium contemplationem. Di. quibus opere preciũ est uirtutibus & quam

ob causam? Cy. Iustitia, fortitudine, temperantia & prudentia, quo sensus ipsi aberrantes & rationi sæpissime renitentes suis in actibus æque moderētur. nā quis impius, pusillanimis, temerarius, incontinens, improuidus est disciplinarum capax? iuxta tritum Salomonis adagium, in maliuolam animam non introibit sapientia Dei. Di. plerosq; ferunt iniustos, incontinentes & facinorosos homines philosophari. Cy. hosce tantum Philosophiam decere arbitror, quantum auream clamidem monstruosos homines superuestiri. Di. ex quo potētiaꝝ omnium imperatrix est uoluntas, nonne ualet aliquando rationi, ut speculatur īperitare? aliquando uero sensibus, ut in oblectamēta prolabantur absq; præstito uirtutū suffragio? Cy. oportunum adeo est uirtutum adminiculū, ut nihil eis utilius conferri potest. quandoquidē sine illis bene uiuere liceat nemini. Di. cur? Cy. bene uiuere est uerum intelligere, cōsultare bene, uelle bonū, & agere bona. Di. quid inde? Cy. primum profecto sapientiæ est. secundum uero prudentiæ, tertium iustitiæ, quartum deniq; perseuerantiæ. Primum sane ab ipso rerum omnium opifice proficiscitur. secundum autem a primo. tertium a Deo simul est & homine. quartum deniq; procedit a tertio. quam obrem qui duce uirtute uiuunt. homines uiuunt. qui uero aliter animalia uiuunt. quo igitur pacto uoluntatem recte putas imperitare sensibus posse ac rationi absq; uirtutum suffragio? Di. certissimam esse iam iam censeo Platonis & Aristotelis opinionem morales uirtutes homini plurimum conducere. qum rationi sensus patrant,

non mediocremq; immo maximam hisce uirtutibus glo-
riam & frugem comparari . ueruntamen quæ rationis
eleuatio fieri potest? Cy. æquum est mentem ipsam cæ-
teris anteferri animæ potentiis , ueluti omnium reginam,
& supercælestium contemplatricem . Di. quam ob cau-
sam? Cy. mens profecto est q̄ spirituales & materiales sub-
stantias mirabili celeritate pscrutat̃ & intelligit. qđ qdē
nulli sensuū facultati ē cōsentaneū. nā rō ipsa quū sit mē-
tis aspectus. quo uer̃ a falso discernit̃. hęc sane (ut secūdo
de trinitate Augustino placuit) in superiorē inferioremq;
portionē distincta est. quo īferior aīæ portio tēporalia co-
gnosceret. portio uero supior æternis cōspiciēdis cōsulē-
disq; applicaret̃. quo nō solū in se ipsis æterna cōprehen
deret, uer̃ etiā stabiles agēdor̃ regulas ab eis uendicaret.
Di. maximū esse arbitror hoc Deor̃ munus collatū mor-
talibus. uetūtamen aī excessum differe. Cy. hō ad Crea-
toris imaginē cōditus est. quo peracto corporaliū decur-
su suū Creatoris exēplar intuetet̃. antuēdo peramaret, ac
peramando summo illo bono supra omne sensibile bonū,
immo absq; sensibili bono froeretur, & hic est mentis ex-
cessus, potissimaq; rationalium tranquillitas totis uiribus
expetenda. Di. hanc omnes appetunt. omnesq; beati esse
uolunt. Cy. utinam re uera appeterent homines. Di. cur?
Cy. quoniam falso uirtutes, uitia uero promores exercēt,
iccirco quantum in eis est. falso fœlices, & re uera miseri
euadunt. hæc risit Democritus . hæc deplorauit Heracli-
tus. curare uoluit Socrates, curare pōt Deus. o q̄ igit̃ mi-
serum animal homo est. nisi aliquādo euolet supra homi-

nem, chariorq; sibi corpore anima sit. Di. nemo est cui nõ
charior anima sit. Cy. pleriq; oppositum putant. Di. quis?
Cy. doctrinas & mores optimos paruifaciẽtes, cum sup
cælestibusq; Diis partem habere negligẽtes, immo demo
nes habendi sunt. Di. hosce demones appellitas? Cy. ne-
mo est sane, qui hoc ambigat. immo & demonibus longe
deteriores. quandoquidem Animus ipse uerę diuinæ lucis
ac sapientiæ receptaculum atroci uitiorũ clade labefacta-
tur proprriũ esse rationis amittens. ad quod naturali quo-
piam instinctu, Philosopho teste concitatur. esse nanq;
intellectus est uiuere, uiuere autem quid est, nisi intelli-
gere? intelligere uero quid aliud esse potest q̃ sapientiam
atq; ueritatem degustare? quam sane quum neglexent,
cęcutiet ĩtellectus, ueluti oculus in tenebris nihil intuẽs,
quia non est in luce. qua propter cõcludendũ eẽ arbitror
supremã rationalium Trãquillitatem in supercælestium
Contemplatione ueluti fine optimo collocari. Di. optime
p Iouẽ discussum eẽ arbitror arduũ hoc de uerıori mor-
talium fine negocium. quod quidẽ non solum iuxta uerio
rem animæ operationẽ attingendũ censes. quæ sane spe-
colatio uel intellectio solet appellitari. imo etiã circa no-
bilissimũ reṛ oĩum obiectum Deum gloriosum. quæ & si
Theologis omnibus ac Philosophis consentanea sint, sæ
pius attamen nõ modicum aduersari uidentur nonnullæ
Aristotelis auctoritates in dubium reuocantes. Cy. nihil
dubitatione dignum intueor, nihilq; peripateticum futu
rum esse permolestũ. Di. memini me superius oppositã
Phi sñiam in medium adduxisse, qui secũdo primæ Phiæ

retulit intellectus acię ad supercælestia tm̄ conuerti q̄tū uespertilionis oculū ad lucem solis. Apertissima deinde ipsius est in tertio de aīa snīa, intellectum fantasmatibus indigere. fantasma uero motus ē ab externis sensibus formatus. quā ob rē minime poterit intellectus æterna contemplari. Cy. ne certiora Ph̄i sensa in dubiū reuocent̃ dilucidandæ sunt Aristotelis auctoritates. quo nulla uideatur in dictis Ph̄i repugnantia. dubiorꝫ nanq; solutio maioris est inquisitio ueritatis. Di. apertam eē adeo Ph̄i snīam nōnulli ferūt. ut nulla sit accomodāda solutio. Cy. Ph̄um ne bilinguē uel sibi ipsi dissidentē putas? Di. absit a sæculo. Cy. oīs homo mēdax. Di. si peritissimo Aueroi credideris, irrefragabilis adeo est Ph̄i peritia ab omniq; cōtradictione tm̄ imunis. ut ultra mille ac quingentos annos nullum sit in dictis eius inuentū dissidiū. neq; imerito sensit Aueroes tertio de aīa, eū fuisse regulā in Natura. quē Natura produxit ad ostendendā ultimam perfectionē possibilē in materiis. Cy. ita censes? Di. utiq; Cy. gratulor summopere te peripatetica ꝓfiteri monumēta. quæ omnes inter priscæ auctoritatis uiros adhuc usq; diem non infimum locum tenent. Di. ita opinor imo primariū. Cy. Platonē fortasse excipies. Di. haud sane. Cy. si diuinū Platonis ingeniū admirabilēq; ipsius sapientiā. lōgioraq; Aristotelis sub Platone frequētata gymnasia æquo aīo uolutaueris. Platonē præstare Ph̄o nō negabis. uerūtamē his in præsentiarꝫ silentio prætermissis. quia oīs odiosa cōparatio est, ad solutionē dubiorū deuenire operepciū est. ne uera sapientū dogmata sophistarꝫ tendiculis delitescant.

Di. nequaq̃ sophistica sunt Phi testimonia, sed ualidissimæ argumẽtatiões. Cy. ne Phũm sibi dissidere, neq; nr̃æ opinioni aduersari quispiã putet, duo breuibus aperiam. Di. quæ? Cy. primum pfecto, q ipsa intellectus humani acies de mẽte Aristotelis ad spũales essentias sese trãsferat. cuius oppositũ sensisse Phũm pfiteris. secundũ uero qualiter inductæ Philosophi auctoritates ue᷑ tenẽt. Di. primũ nosce peropto. Cy. oẽs hoĩes, inquit Phus in exordio primæ phĩe, naturaliter scire desiderãt. Di. q̃d inde? Cy. maiorẽ igit̃ sciẽtiã magis eos expetere, maximãq; maxime desiderare necesse est. quã diuino᷑ esse contemplationem ibidẽ scribit Aristoteles. Di. quorsum? Cy. est ne ad impossibile desiderium? Di. quid ni? Cy. frustra nititur homo inquit Philosophus ad terminum quempiã nõ futurus peruenire. Di. fateor. Cy. non est igitur expetenti homini super cælestiũ cognitio impossibilis, immo ocio sas esse intelligentias intulit Aueroes secũdo primæ philosophiæ, si nõ aliquando nobis innotescerent. qua᷑ cõprehẽsio est humana fœlicitas Aristotele teste decimo Nicomachiæ. ubi supremam rationalium beatitudinem in actu sapientiali diuino᷑ consistere persensit. quapropter minime habendus est peripateticus, qui impossibilem esse homini cognitionem supercælestium hac de causa peripatetice recensebit. Di. tãta est sermonum tuorum efficatia, ut minime dubitẽ hanc esse Phi sententiam. neq; sane nisi admirari possum, qualiter illis auctoritatibus oppositũ sensisse uisus est, eo Nicheoracis exẽplo. Cy. primũ igit̃ hucusq; monstrasse arbitror. reliquum est, ut Philosophi

expositio subnectatur ne sibi aduersari manifestissime ui deatur. Di. quomodo? Cy. fidissimo eius Commentatori necne credendum censes? Di. utiq;. Cy. scribit Auerroes secũdo primæ Philosophiæ nihil esse naturaliter ignotũ nobis. neq; hãc ob causam latere humanũ itellectũ posse intelligentias. Philosophumq; cognitionis difficultatem exemplo illo Nicticoracis isinuasse, nequaq̃ uero impossibilitatem. neq; habenda est omnimoda exemplorum uerificatio, priorum primo scribit Aristoteles, sed non nulla rei manifestatio. quam ob rem haud inferre licet, si Nicticoracis oculus intueri lucem nequit, simili ratione & intellectus Naturæ manifestissima speculari non potest. uerũ maxima est cognitionis difficultas ratione potentialitatis & imperfectionis humanæ rõnis, inquit Auerroes. Di. subtilissimam hercle dubitationis enucleationem percepi ẽm Auerrois intentionem. uerumtamẽ aliter (ut puto) senserẽt ipsi Theologizantes. Cy. idem tenere arbitror quo ad hanc Phi sententiam. Di. minime. Cy. qualem putas eorũ expositionem? Di. ueluti Nicticoracis oculus nequit lucem solis intueri uisione clarissima, ita & itellectus humanus diuinam Essentiam hoc in sæculo nequaq̃ põt distincta ac intuitiua notitia cognoscere. hocq; sensisse ui si sunt. hancq; Philosophi sñiam esse crediderũt. Cy. duo sane hoc in sermone tuo disserenda sunt. alterũ de re ipsa: alterum uero de Aristotelis opinione. Di. putas ne aliquando inter Philosophi opinionem ac rem ipsam discrimen cõtingere? Cy. utiq;. Di. non est igitur in rerum Natura quod sensit Aristoteles & econtra? Cy. dii faxint ita

euenire. Di. uana est igitur philosophia naturalis, fictaq; ipsius prima sapientia, quam de diuinis exposuit? Cy. nostin meminisse Philosophum secundo periermenias affirmatiuam uniuersalem sæpius esse falsidicam gratia negatiuæ particularis oppositæ ueræ q̄ negatiuæ uniuersalis? puta omnis homo sapiens est, falsa est. non quia nullus homo sapiens sit, uerum potius quoniam aliquis homo sapiens non est. heccine philosophantium conditio est? ut inquit Augustinus inter falsa, quæ locuti sunt Philosophi, uerum aliquod uidere potuerunt. plurima namq; ueteri prouerbio, dici solent in multiloquio mendacia. iccirco amicus Socrates & amica ueritas, magis amica ueritas. Di. quid ni? Cy. lumen fidei & scientiæ diuersum est. Di. cur? Cy. fides habere nequit meritum, quando humana ratio præbet experimentum, quoniam fides est rerum existentium inquit Augustinus & non apparentium firmus assensus. Di. quid inferendū putas? Cy. plurima sunt naturæ immo maxima cælestium archana. quæ nullo sciētiæ luminæ, neq; ullo sensuum rigore, uerum solo fidei ministerio nobis innotuerunt. neq; immerito ipsi Theologizantes ab ipso Philosophorum tramite declinarunt, naturales disciplinarum suarum methodos transcendentes, quandoquidem supernaturali quapiam meliori cognitione diuinitus inspirata opere precium fore crediderunt, ad cuius adeptionem peruenire nemo potest naturali rigore intellectus agentis. quis namq; Philosophus admirabilem Personarum trinitatem in unius usiæ consubstātialitate naturaliter cognouit? quis gloriosam Filii genera

tionem enarrant? quis demum liberam diuini flaminis processionem persensit? taceo plurima immo innumerabilia supercęlestium mysteria philosophis abnegata, uel ab eis penitus ignorata. Di. intellectus agentis est omnia facere tertio de anima scribit Aristoteles. quapropter supernaturalis inspiratio excludēda est. Cy. iam iam tibi potest Philosophorum confidentia fragilis uideri, maiorq; fidei efficatia q̄ Philosophorum. neq; potes in illa propositione simul eē Philosophus & Theologus. Di. mira equidem refers. nemoq; hac de cā simul est Philosophus atq; Theologus? Cy. plura q̄ licet inferre conaris. Di. cur? Cy. quicunq; abditissima fidei penetralia naturali medio speculari conatur, hoc pacto intelligo, nequaq̄ est Philosophus, in hisq; cognoscendis naturale deficere medium necesse est. illa uero quæ naturali medio potest cognoscere, obiecta esse fidei quis cōcedet? Di. æquum puto. Cy. in his igitur est nemo simul Philosophus atq; Theologus, in his autem quæ demonstrationibus naturaliter elucescunt, Philosophari facile est. Di. fidem igitur & scientiam repugnare plurimū putas? Cy. gratulor sane generose. Didime te summo præditū ingenio & doctrina subtilissime hæc ad unguem differenda pertentare, quæ sane pauci admodum Theologizantes perscrutati sunt. uerū tamen summum ob amorem erga te nostram feram opinionem hæc esse incompossibilia. Di. maiori profecto lætitia afficior hæc difficillima tecum discutere q̄ plurimorum dissidentia lectitare uolumina. difformis namq; adeo est nonnullorum Auctorum sententia, ut pleriq; nostræ

tempestatis etiam uiri celebratissimi orthodoxæ fidei penetralia profitentes, Philosophum sæpius idem cũ Theologis persensisse autumant, fideiq; nostrę peculiaria imponunt Aristoteli, quorum doctrina similis picturæ iudicatur, quo inde fieri solet, ut hi neq; ad unguem fideles, neq; Philosohi habendi sunt, nisi alia de causa q̃ ut Philosophi sententia dilucidetur, ascribant. Cy. abditissima profecto fidei mysteria clarius elucescerent, atq; euidentiora putarentur. si miraculorum claritati diuinarumq; reuelationum testimoniis q̃ debilissimis Philosophorum auctoritatibus inniterentur. ueluti modernorum Theologizantium consuetudo haud satis laudata inoleuit. quæcunq; fidei peculiaria peripateticis admiscere opinionibus, ac si mo Theologus hac in nostra tempestare esse possit, nisi fragilibus Philosophorum gentilium ꝓpugnaculis munitus exiterit. maioremq; sane sibi gloriam compararent quicunq; sacratissima fidei archana theologice tantum scrutarentur, aperirent, ac gentiles Philosophorum, opiniones præsertim Aristotelis peripatetice solũmodo uentilarentur, quo uera pro ueris ac falsa pro falsis apertissime haberentur. maioriq; cum expectatione diuinitus reuelata mysteria excolerẽtur. Di. horrenda equidẽ refers. Cy. ita arbitror. Di. qua nam ratione? Cy. ne longius exempla petantur ad expositam nupertime Philosophi auctoritatem me conuertam discussurus auctoritatis expositionem iuxta nõnullorum theologizantium seriem. Di. plurimum hercle cupio Theologorum expositionem intelligere, peripateticæ nec ne opinioni cõsentanea sit? qua

me attonitũ reddidisti. Cy. asseuerant hi Theologizantes impossibilem esse uiatori claram deitatis hoc in sæculo cognitionem, ueluti solis aspectus uespertilioni repugnat. Di. nunquid uera ferunt? Cy. utiq;. Di. non igitur arguendi sunt, ut paulo supra insinuare uidebaris. Cy. hanccine Philosophi opinionem esse tenes? Di. optime. Cy. non potest igitur humanus intellectus in claram Dei cognitionem hoc in sæculo naturaliter peruenire? neq; intentã per consequens adipisci fœlicitatem? Di. fateor. Cy. uana est igitur de mente Philosophi mortalium cupiditas consequendæ fœlicitatis. Di. unde sequitur? Cy. non est hoc in sæculo ex nuperrime dictis uendicanda beatitudo secundum Philosophum, ut dicunt hi, neq; in alio. quia alium statum Philosophus ignorauit, neq; aliud sæculum esse persensit miseriæ uel tranquillitatis capacem, ueluti ascribunt etiam Philosopho ipsi Theologizantes, uanum est igitur mortalium desiderium diuinæ cognitionis adipiscẽdæ. cuius oppositum ex Aristotelis intentione superius innotuit. Di. iam iam facile perspicio peripateticum sensum tuum, quantumq; ab Aristotelis opinione sint alieni plerique theologi, qui quum ex fidei lumine confiteri habeant impossibilem esse intuitiuam Dei cognitionem uiatori, hoc in sæculo propriis ingenii uiribus comparãdam, sed præcipuo fidei adminiculo, idem etiam sensisse Philosophum diiudicant. quandoquidem fides ipsa nobis indicat alium dari post animæ separationem statum, ac super naturalem corporum resurrectionẽ, Aristoteles uero nullũ asserit uel prorsus ab eo fuit ignoratus, ueluti Subtilis

simus. Scotus octaua dist. pri. & .xlix. dist. quarti sententiarum testatus est. Philosophũ minime posuisse alium animarum statum, neq; naturali ratione cõcludere potuisse: neq; ab re dixisti superius maximum esse inter fidei lumẽ & scientiæ discrimen Philosophorum. quid igitur in his agendum censes? Cy. laudandum est Aristotelis ingeniũ & sacrorum fidei mysterium adorãdum. Di. quid si opinionum dissidium accidit? Cy. fidei constantia tenenda est. seruãdaq; ipsius est integritas, abnegandiq; Philosophi. Di. indoctum uulgus oblatrabit. Cy. quicquid uulgi ferat sententia, præferenda est ueritas. Di. ĩbecilis adeo est uulgi opinio hac in nostra præsertim tempestate, ut nemo sapiens habendus sit, nisi uanis Philosophorum opinionibus tribualiter inflatus eis adherere uideatur. Cy. liberum instat unicuiq; præcipitium, salus & interitus, haeq; de causa mortalium natura pronior in malis perhibetur. quãdo quidem ueritas odio habeatur, sapientia dissipetur, diuina uilipendantur, econtra uero falsitas efferatur, error laudetur, terrenaq; summopere appetantur, hancq; caducam esse mortalium seriem monstratum est superius. Di. adde maiora his incommoda. Cy. quæ? Di. falsa non solum pleraq; Philosophorum dogmata imitari student, sed maiora eis imponunt deliramenta, longeq; deteriora: quoniã agẽtem intellectum, ueluti manichei, Deum gloriosum esse putant, ipsumq; Deum esse formã mundi substantialem, ac ueluti partem in substantiali mundi compositione concurrere, absq; uigoris infinitate, absq; ulla rerum cognitione, absq; ulla uniuersi prouidentia, quæ nunq̃ somniauit

Aristoteles, nedum scripsit. Cy. proh facinus. tale equidē hominum genus (ex quo ob immensam Dei clementiam ab uniuerso non exterminat̄, non deletur) summam Dei bonitatem ac rerum prouidentiam ab ipso auferendam esse percenset. hocq; hominum genus minime ueretur sacratissima Deorum templa hisce prophanare deliramentis, qui ut leuissimam uulgi auram alliciant. haec non solū Theologis, immo etiā & Philosophis absurdissima propallare pertentant. quo fit, ut neq; Philosophi neq; Theologi, sed lucifugae potius habeantur ueritatis expertes. ab ipsaq; orthodoxae fidei constantia alieni penitus aberrantes. Di. optime per Iouem dici abs te perspexi, quaecunq; fidei nostrae peculiaria sunt, theologice disceptanda esse. quaecunq; autem ad Philosophorum opiniones attinent, pertractari debere iuxta eo℞ limites. nunq̄d attamē fides & sciētiam sese cōpatiantur in eodem longe ambiguo uelut superius interloquēdum accidit. Cy. arduum hercle dubium est ita discutiendum. quoniam fides & scientia, prout plura obiecta respiciunt in eodem unq; igenio cōpossibilia sunt. eiusdem uero obiecti ea esse compossibilia minime arbitror. Di. Deus utriusq; obiectum est. Cy. licet idem obiectum Deus sit in simplici utriusq; conceptu, nequaq̄ attamen iuxta eandem terminorum complexionem, ex eisdemq; principiis eliciendam. Di. ita arbitror nihil inductae ambiguitatis superesse. certissimamq; tuam fuisse opinionem, nemoq; simul hoc pacto Philosophus atq; Theologus in hac Philosophi propositione esse poteſt de omnigeno intellectus agentis uigore in ordine ad

intelligibilia queq; conspicienda, extor tamq; fuisse illius auctoritatis expositionem Theologorum. quæ & si de se uerum teneat nostræ fidei peculiarissimum, minime tamẽ habenda est secũdum Philosophi documẽta. plurimũq; admirari soleo plerosq; theologizantes ascribere Philosopho, quæ ipsius intentioni penitus dissentiunt. uidenturq; fore haud secus digni reprehẽsione q̃ Aristoteli falsa imponentes. Cy. utiq;. nisi eorum causa longe ab his diuersa esset. hiq; sunt aliquantisper laudandi. illi uero summopere arguendi. q̃uis unq; Philosopho ascribant, quæ nũq̃ tenet. Di. hoc equidem scire peropto. Cy. omnes equidẽ hi propter inerme uulgus ea imaginari sunt. diuerso tamẽ fine. Di. quin? Cy. ipsi quippe Theologi Philosopho imposuerunt, quæ fidei mysteria possint ampliare, dubiasq; populorum mentes quietare magis. ut nulla fidelium cũ Philosopho discrimina esse uiderentur ob ipsius famositatem. q̃uis aliter Philosophum sensisse intelligant, erroneamq; ipsius opinionem fore ab ipsa fide prorsus alienã. quapropter ipsorum finis & labor ob seruãdam fidei amplitudinem innumeris laudibus efferendus est. ut inquit Hieronymus. errorẽ eorum qui lapides in Iordane guttis aspersos sanguineis lapidationem Stephani ferũt indicare, non condemnamus. qui de fidei pietate & Iudeorũ perfidia cõtendunt. illi uero qui Aristoteli falsa philosophiæ dogmata imponere ausi sunt, quo inanem mundi gloriam & fastum apud uulgus sibi comparent ficto sese Philosophi nomine paliantes, tanq̃ ueritatis hostes atrocissim[e] habendi sunt in finitis dubiorum scirpis & sophistarum de-

cipulis inuoluti, quo fit ut omnis eorũ opera putetur abhominabilis. quoniam laudabile magis est sinceram fidei ueritatem Philosophi testimonio, & si nõ intento amplia re confirmare, quantum ipsa ratio patitur, q̃ mala malis & falsiora falsis adiungere ob inanem mundi gloriam. Di. maximo profecto gaudio afficior admirabilem abs te no sce causam a paucis discussam de plurimis Philosophorũ auctoritatibus ab hisce theologis ea de causa dilucidatis, & si Philosophus id sentire minus credatur. hac q; ratione tolli opinor plurimos inuidorum liuores. qui ferina quapiam rabie sanctissima theologorum dogmata lacessere non desistunt. Cy. indus elephas culicem non timet. Di. exposita iam Philosophi auctoritate iuxta peripateticã sui Cõmentatoris intẽtionem. qui cognitionis hoc in seculo difficultatem percensuit, minime autem impossibilitatem. reliquum est, ut quæ fuerit Aristotelis intentio tertio de anima. quo ad intellectionis a fantasmatibus dependentiam exponas. ut supremam rationalium fœlicitatem in summa ueri boni q; assecutione rerum supercælestium collocari nemo ambigat, nõ solum iuxta certissimã Theologorum sentẽtiam, immo etiam secundum peripatetica Philosophi principia. Cy. facillima est illius enucleatio de mente Auerrois. Di. immo difficillimam ferunt pleriq; nostræ tempestatis uiri non infimum locũ tenentes, qui animam de mente Philosophi mortalem eẽ crediderunt hãc ob præcipue causam corroborantes, q; primo de anima Philosophum sensisse dicunt sub conditione loquentẽm, si anima operationem habet propriam contingit ipsam

separari. quum igitur intelligere sit utiq; fantasia, uel non sit absq; fantasia. non contingit ipsam separari. quam sane sententiam tercio de anima Philosophus determinat ex propria ipsius intentione innuens, intelligētem fantasmata speculari necesse est. quamobrem concludendum putant animam non esse immortalem. Cy. ad pauca respicientes inquit Aristoteles de facili enunciant. neq; immerito ferunt araneæ telam esse muscarum captibus idoneam. Di. quorsum? Cy. intellige sensum & cōcordabis scripturas. uellemq; disceptandæ mortalitatis occasio præstaret in præsentiarum, ut quid sensit Philosophus apertissime innotesceret. Di. utinam locus iste ac disserendi tēpus suppeteret. uerumtamen alias puto disceptabitur. quem igitur sensum? Cy. putas ne intelligentem adeo fantasmatibus indigere. ut cuilibet intelligibili proprium fantasma correspondeat? Di. quid si concedatur? Cy. ad manifesta reduceris incommoda. Di. quæ? Cy. fantasma est motus inquit Aristoteles ab externo sensu factus secundū actū. Di. fateor. Cy. quæcunq; igitur per se ab externis sensibus nequeunt sentiri proprio carere fantasmate necesse est. Di. recte infers Cy. ipsæ igit relationes ex rei natura prodeuntes siue ex rationis opera emergentes intelligi nō poterunt. immo & ipsa materia, omnisq; uniuersaliter substantia, quantumcunq; sit materialis. ex quo sensus ipsi nō se profundant usq; ad substantiam, ut uerbis utar Commentatoris. quod sane in philosophia est summopere abhorrendum. statuendus est igitur intellectualis ascensus ex ipso corporalium siue sensibilium (ut supra innotuit)

excessu. Di. quo nam pacto? Cy. primum fantasmatibus obiectorum sensibilium intellectus humanus excitatur, adiuncta sibi agentis intellectus efficientia. ueluti Auerroes tertio de anima testatur. moxq; ipsa corporalia transcēdens, eodem sibi agente ut forma copulato, ad supercælestia conuertitur. & hac sene necesse est intelligentem fantasmata speculari ab illis initiatue cognitionem sibi uendicantem. Di. inauditam fere percipio singularemq; tuam sententiam de mente Philosophi ac sui Commentatoris. quæ maximas ingerit ambiguitates. Cy. quas? Di. longe pertimesco eruditissimum ingenium tuum defatigare dubitationibus, dum te pene hactenus innumeris obiectionibus & quęsitis molestauerim. Cy. neq; sane maiori lætitia affici possum q̃ acutissimum audire ueritatis inquisitorē, qualem te semper agnoui doctrinaꝶ oīum cupidissimū, summisq; laudū præconus efferendū. perge igit̃ q̃ potes obiecturus. Di. admirabilē ex uerbis tuis Philosophi enucleationē ad nostrā dedisti oppositionē (ut puto) ex Auerois intentione. Cy. utiq;. Di. solutio prædictæ difficultatis hoc in puncto firmata est. Cy. quo? Di. humanus intellectus exigit fantasma in reꝶ sensibiliū decursu uirtute agētis intellectus sibi assistētis. quo quidem decursu peracto facta sibi postmodū agētis ut formæ copulatiōe speculat̃ naturæ manifesta. quoꝶ nullū esse fantasma ambigit nemo. Cy. ueꝶ tenes. Di. abs te scite uelim. Cy. quid. Di. utram haꝶ intellectus copulationum præferendā censes formæ uel efficientis? Cy. singularis interrogatio est. ad quā dissoluendā formæ copulatio sustinetur

præferēda. Di. qua de causa? Cy. essentiæ nexus uerior ē cum essentia q̄ accidēns uel ex eius cōcursu. Di. ipsa igit̄ agētis copulatio, ut formę, prior esse debet q̄ ut efficiētis, hancq; ob causam prorsus erit inutilis inducta solutio, no stræ difficultatis, quo ad fantasmatū indigētiā. Cy. elegā tissime obiecisti. Di. peropto plurimū abs te uer̄ nosce. qui singularis es ingenio præditus ac nemini doctrina se cundus. Cy. meā profecto sn̄iam feram. quid ad subtilissi mam dubitationē tuā dicendū sit. Di. edissere. Cy. perfe ctione priora teste Philosopho. x. pri. philosophiæ. gene ratione posteriora sunt. Di. quorsum? Cy. agētis (ut agē tis) copulatio deterior est eiusdē (ut formæ) nexu. iccirco generatione uel origine præcedit efficiens, ut efficiēs. Di. uer̄ elicis. Cy. posterior est igit̄ agētis intellectus (ut for mæ) copulatio secundū originē. quam ob rē fantasmatū præexigentia omnino requirit̄. Di. optimā profecto cau sam assignasti. Cy. etiam causa causæ annectenda est. Di. quæ? Cy. ab imperfecto ad perfectū natura proficiscit̄. iccirco intellectū, quē ad naturam secūdo physicor̄ redu cit Philosophus, ab imperfectionibus ad excellētiora pro gredit̄. quo sane ascensu ab accidētibus ad substantiam ascēdit, a sensibilibus ad intelligibilia, a corpalibus ad spi ritales intelligētias absq; ullo fantasmatū cōcursu. in quo designādus est animi raptus, ultimaq; mortaliū fœlicitas paucis exquisita, paucioribusq; collata mortalibus. Di. hanccinne Philosophus beatam esse hoīs uitam putauit? Cy. hanc solā mortaliū fœlicitatem Aueroes fidissimus Aristotelis interpres arbitratur. Di. siccine theologi? Cy.

14

haud ſane, ſed longe diuerſo calle ab eis intenta eſt fœlicitas longiori alias explicanda ſermone. Phœbo præſertim iam iam Oceanum ſubterlabente. hæcq; in tantum dicta ſint pro cõſequenda mortaliũ beatitudine hoc in ſæculo, naturali uirtutũ adiumento iuxta peripatetica Philoſophi & Aueroís principia. Di. gratulor profecto per Deos immortales abs te hodierna luce percepiſſe, quæ nullis pene philoſophis ætatis noſtræ ad calcem diſcuſſa ſunt. nihilq; ampliori dubitatione dignũ ſupereſſe cenſeo, optaremq; dies iſta uerteretur in luſtrum, quo maiori immo maximo animi gaudio plurima naturæ ac Deorũ penetralia diſcuterentur. quũ nullus auctore Lactantio ſuauior animo cibus eſſe poſſit, q̃ cognitio ueritatis. huncq; uere fœlicem diem lętio datum eſſe cõcipio. quo tanta naturæ myſteria, præclaraq; Deorum munera collata eſſe mortalibus perſpexi. q̃tumq; ſit lugubris mortaliũ caſus qui cũ ſummum illud ac pulcherrimum bonum, quodquidem tam propter ſe q̃ propter ea, quæ efficit, diligendũ eſt ab eo, qui beatus ſit futurus, imitari atq; expetere debeant, tanq̃ uniuerſi factorem, ducti ſapientia boniſq; moribus inſtituti: uerũ potius econtra omni uitiorũ labe delitescentes a belluis ipſis pauliſper abiuncti miſerrimam atq; abhorrendã uitã agunt, nullũ cũ ſupercæleſtibus Diis commertium habentes. Cy. gratulor ſane plurimum te non ſolum uirtutibus indulgere, abditiſſimiſq; naturæ penetralibus intendere. uerum etiam te ab omni horum hominũ cõmertio eſſe alienum. quãdoquidẽ hi bacchanalibus intenti uel corporalibus implicti negociis præclaram illam

Dei sapientiã, bonarumq; artium studia expetenda flocipendant, earũq; sectatores liuore quopiã persequãť. Di. hac sane de cã peroptarẽ sũmopere, ut hisce disciplinarũ flosculis, amœnisq; uirtutũ deliciis fœlicissimos una ageremus dies. qñquidẽ oĩs mortaliũ uita dies unus pene sit ad mortẽ fugacissimus. nihilq; gratius, nihilq; dignius, nihilq; deliciosum magis eẽ possit q̃ ueritatis inuestigatio, atq; uberrimus philosophiæ cultus, quæ unica est uitiorũ expultrix, ac p̃cipua bene beateq; uiuẽdi moderatrix. Cy. tanta est equidẽ mutuæ beniuolẽtiæ nr̃æ magnitudo, ut neq; illa Castoris & Pollucis, aut Thesei & Pyrrithoi sit anteferẽda. quã ob rẽ oĩbus in uotis tuis obsequẽtissimus nullo tedio imo maxima lętitia afficiar tecũ de rebus hisce arduis, cognituq; difficilioribus habere sermonẽ. qm̃ q̃to magis subtilioribus intendiť, tãto magis ad altiora idagãda naturę secreta igeniũ excitať, inqt secũdo de aĩa Phus, laudataq; Platonis opinio extitit, ut nõ solum nobis, uerũ etiã patriæ parẽtibus & amicis iseruire enitamur. uellẽq; ita superi tulissent tãtã mihi dicẽdi copiã, tãtãq; disserẽdi facultatẽ præstari, ut acutissimis q̃onibus, tuisq; subtilissimis petitionibus facerẽ satis. q̃ te singulari p̃ditũ eẽ ingenio ac doctrina demõstrant. Di. sũmo equidẽ dolore afficiot tenebris aduẽtãtibus nr̃a hæc interrũpi colloq̃a. uerũ te rogatũ eẽ uelim, ut luce crastina hoc iteresse locõ sũmo mane haud tibi sit permolestum. Cy. ut lubet cõueniam, dummodo rem tibi periucundam sim facturus. Di. nullam sane gratiorẽ. Cy. Vale generose Didime. Di. tibi et peritissime Cyrille Dii faueant oĩbus in uotis tuis.

IOANNIS BASADONA PATRITII VENETI ARTIVM DOCTORIS DYALOGORVM DE DIVINA COGNITIONE, ATQVE NATVRAE DIVINAE INTELLECTVALITATE DIES SECVNDVS.

Occine tempus est clarissime Didime huc aduentandi, quo speraueras diluculo? quũ duodecimũ fere cæli cardinẽ Phœbus ipse peragrauerit. Di. admiraberis forsan aduẽtus nostri tarditatem minime intentam. Cy. quid fuit in causa? Di. imagines quædam me somno captum illuserunt. uel (ut ita dicam) somnia haud iniucunda moram fecerunt. Cy. pristinas forsan cogitationes te ad hoc impulisse crediderim. cum sæpius uigilantiũ formæ soleant eosdem soporatos infestare. Di. fateor. sane id mihi euenisse creberrime. uerumtamen lõge diuersis implicitus somno detinebar. Cy. qbus? Di. me toga quapiam candida uestitum uidere uidebar præ cæteris sedentem, propositamq; fuisse legem quandam promulgandã, quam refellere pleriq; contendebant. quæ cum ueram iustitiæ seriem teneret, defensandam fore putaueram. aduersusq; ipsius calumniatores extemporaneam habere orationem uidebar. quæ me deniq; furore quopiam expergefactum in admirationem duxit. Cy. hæc equidem promptissima est intellectualis animæ licentia, immo nonnulla pergrandis intelligentiæ potestas & uigor spiritalis. ut li-

gatis fere sopitisq; sensibus tanta discurrendi uis & contemplandi facultas animæ tribuatur a supercælestibus, immo esse quidam animi raptus in somnis existimetur, ut inquit Aristoteles & Aueroes in de somno & uigilia, nec nõ Themistius de diuinatione. uerumtamen gratissimum erit intelligere, quænam fuerit in casu oratio? Di. mihi primum perpulchra succurrerat illa diui Augustini auctoritas in de uera religione. Cy. quæ? Di. & si temporalibus, inquit Augustinus, his in cõdendis legibus iudices de eis ferre sententiam debeant, ubi tamen illę institutæ ac firmatę fuerint, nequaq̃ iudicibus amplius quicq̃ iudicare licebit contra ipsas. quam profecto auream sententiam senatores amplissimi mecum ipse repetẽs, in qualibet republica recte instituta duo æquissima documenta ab ipso diuino doctore tradita obseruandaq; fore perspexi. quorum primum ante legis istitutionem pensitandum esse, illa nec ne statuenda sit. secũdum uero illa sancita & firmata iudicantium iudicia debere illi assimilari. quibus nihil magis in rebus publicis prodesse potest. in his etiam, quę ab ipso senatu iuste approbari uolunt. neq; cõmunitati, neq; priuatis parcendum est. neq; ciuium cõmoditati obtemperandum, respiciendum. quoniam & multis inopiam & calamitatem, aliisq; mortem suis decretis annunciare uidentur. quam ob rem patres amplissimi & in publicum usum, & in singulorum commodum legibus uestris intendite, earumq; rigorem & emolumẽta seruate. neq; Deo quicq̃ est abhorrendum magis ac detestabile, q̃ legibus postpositis uni bene facere. curas igitur

pro uniuersitate suscipite, diligentius cogitãres, quam uiã rerum publicarum administratores ingressi non tenue-runt, neq; frugem neq; gloriam consecuti sunt. hęc hacte-nus in mentem succurrebant. aliaq; uidebar explorare. ue-rum e somno surgens tui minime oblitus q̃primum hũc in locum & si tardiusculus aduentaui. Cy. lepidissimam profecto habuisti orationem pergrandem ingenii tui ui-gorem præseferentem. administrandæq; iustitiæ diligen-tiam. hacq; sane de causa magistratus ipsi præ cęteris pro-pter obseruandum iustitiæ rigorem, populosq; recte in-stituendos habendi sunt. æquissimumq; arbitror nullius ambitionis aut iactantiæ causa, uelutì de his abunde su-perius diximus. Di. ita esse arbitror, & si puriorem illam intellectus aciem distrahant ab intelligibilibus ad sensibi-lia mentem reuocantes. uerumtamen quum me pristina luce grauibus tãtum curis implicitũ reddideris. ut q̃q̃ ea, quæ de ueriori mortalium fine acta sunt. cognitu laborio-sa extiterunt. longe attamen difficiliora succurrere percen-seo. Cy. quo nam pacto? Di. ignis amor & scientia in furo-rem quempiam prolabuntur, atq; ad effrenatos motus cõ-citare solent. quãdoquidem minima scintilla in maximum incendium sæpissime conuertatur. itidem amor & sciẽtia terminis carent. intellectus nanq; intelligibilibus excita-tus adeo cõualescit, adeo perficitur. ut maiori semper effi-catia nitatur indagare ueritatẽ. Cy. recte sentis, quorsum tamen? Di. excellens adeo sermo pridie de rebus arduis habitus est, ut summopere oblectatus abs te uelim abdi-tissima disceptare de cælestibus. quæ primariũ intelligen-

tiæ locum tenere censuisti. Cy. thesaurum ab egeno exci- pere pertentas, dum maxima hæc rerum archana a nobis intelligere contenderis. Di. haud sane fallor. dum modo quæsitus (ut soles) responsa commode præstiteris, immo qui mihi magis facere satis possit habeo nemiñe. Cy. beniuolentiæ magnitudo fidem prestare solet amantibus, ut maiores q̃ uires ipsæ sint putentur. uerumtamen quantu lecunq; sint, offerimus. Di. maximum Deorum munus mortalibus esse collatum perspicio. cum diuina mysteria perscrutari eis datum sit. Cy. immo nihil maius, nihil excellentius, nihilq; appetibilius potest inesse mortalibus. Di. summopere igitur enitendum est primum rerum omnium opificem inuestigare. Cy. utiq; quoniam suprema eorum fœlicitas in uera Dei cognitione ac fruitione collocatur. Di. desiderium & timor inuicem pugnãt. animũq; ancipitem reddunt. Cy. cur? Di. eo contemplandi desiderio plurimum concitamur ad indaginem diuinorum. timor autem capescendæ cognitionis ab intento nos longe repellit. quum grauissimum sit nobis idoneum de supercælestibus habere sermonem. grandes nanq; materias, ut ait Hieronymus, ingenia parua non sufferunt, & in ipso conatu supra uires ausa succumbunt. Cy. minime diffidẽdum est, immo alacri animo tentandum, quanto difficilio ra sunt cognitu perscrutari. maximaq; uirtus & gloria homini ascribenda est altissima speculari. Di. ab hoc equidẽ laudabili tuo instituto haud ero alienus, uerum potius ab ditissimis implicabor quæstionibus de summo rerũ omnium opifice differendis. hodiernaq; luce fiam tibi infe-

E

ſtiſſimus. Cy. minime infeſtus immo gratiſſimus. nam quid animo iucundius q̄ uerſari uirtutibus? & ueritatem ſcrutari occultorum? Di. plurimas hercle de diuinis ac pene inextricabiles fieri quæſtiones arbitror. Cy. quas? Di. primum ſane teſte Philoſopho quæſitū quiſpiam in medium afferet, an Deus ipſe ſit? Cy. huiuſcemodi quæſtio facile terminanda eſt. quandoquidem nemini dubium eē debeat, immo certiſſimum eſſe Deum glorioſum. ſoluſq; dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus. inquit Pſalmographus. Di. nunquid unus in uniuerſo ſit? an plures? lōge delirauit antiquitas. quandoquidem planetas ac demones diuino eſſe cultu celebrandos putauerit. Cy. neq; hoc ſane ambigendum eſt. quoniam ipſi non ſolum orthodoxæ fidei exploratores, uerum etiam Plato ac peripateticorū princeps Ariſtoteles in calce primæ philoſophiæ confitetur, ipſam uniuerſi machinam unum principem expoſtulare, nullumq; ſecluſa rerum Monarchia ipſius eſſe moderamen, nullumq; regimen uendicari poſſe. pluralitas nãq; principatuū eſt mala. inquit Philoſophus. unus ergo princeps. Di. hæc de Deo non ſolum quærēda ſunt. uerum etiam quid ipſe ſit, mage dubitandū. Cy. hoc equidem omnibus difficile eſt. quoniam theologorum ac philoſophorum pleriq; nonnullis circumlocutionibus potius, ipſum primum rerum principium deſcribendum eē cenſuere. ipſumq; quid mage non ſit, q̄ quid ſit intelligere conati ſunt. ut ueteri prouerbio dici ſolitum eſt iuxta Damaſceni, Dionyſii atq; Anſelmi ſententiam. Deus eſt, quo nihil maius excogitari poteſt. Di. quã igitur de Deo

notitiam uendicare possumus? Cy. plurimas utiq; ipsius proprietates ex coniecturis agnoscimus, puta ipsum eē summum bonum, necessarium, indepēdens, incausatum, primumq; totius uniuersi principium, & caetera id genus. Di. haeccine Dei substantiam indicant? Cy. haud sane. uerum sibi potius putantur extranea. Di. ualet ne immensa diuinitas aliquid sibi extraneum atq; aduentitium sibi accidens continere? Cy. minime. Di. haec igitur quid Deus ipse sit exponunt. Cy. accommodata distinctio dubiorum instantiam repellit. Idcirco (ut peripatetica utar sententia) solet accidens appellitari bipharium. uel quoniam in ipsius rei essentia non continetur, uel quoniā praeter hoc, ipsum cui accidens ascribitur, subiectum accidēte informatur. Di. quo nam pacto recenses? Cy. plurima sunt cuipiam aduentitia primo modo, quae non sapiunt accidentis naturam secundo modo. puta inferiora superioribus accidunt, & generi differentiae, nec non substantia relationibus hoc pacto inquit Aristoteles in cathegoriis. quorum nullum quampiam subiecti informationem tenet. quam ob rem quaecunq; nuperrime Deo competere dicebamus, ueluti extranea sibiq; aduentitia absq; ulla subiecti informatione comperta sunt in diuina substantia. Di. Deus ipse purissimus est actus. Cy. ita censeo. Di. nullum igitur compatitur aduentitium. nam si quid sibi inerit extraneum. minime putabitur uetus illud sapientū adagiū ueritati cōsentaneum. quicquid in Deo est, Deus est. neq; simplicissimus est hoc posito Deus ipse gloriosus. Cy. obiecisti sane subtilissime. Di. ita sensere plurimi

theologorum nihil extraneum ex rei natura Deo ascribẽdum esse. Cy. neq; timidi neq; audaces meritis laudibus efferendi sunt, inquit in ethicis Philosophus, sed ipsi fortes. qui inter utrosq; medium tenent. icirco uirtutem in medio statuẽdam esse credidit Aristoteles. Di. quorsum? Cy. qui omnia diuinis inesse putant absq; ulla ex rei natura distinctione, timidis assimilantur. quoniam diuinam extollere credentes unitatem hoc dicendi genere, summãq; Dei simplicitatem sustentare tentantes in plurimas contradictiones prolapsi sunt. neq; persuadere cuiq̃ potuerunt, parem esse ueritatis seriem, nullumq; harum enunciationum ordinem esse in natura. Deus est sapiẽs. Deus est iustus, ac Deus est spiritus. ut ĩquit Augustinus. quoniam hæc sola, Deus est spiritus, substantiam indicat. reliquæ uero substantiæ qualitates. est igitur discrimen aliquod inter earum prædicata ex rei natura. nisi ea finxerit intellectus. Deusq; sapiens ac iustus sit & spiritus, ex intellectus nostri operatione. quod sane absurdum esse idẽ putant. nec q̃ullus adeo insipiens est. qui hoc arbitretur. quam ob rem hi nimio timore perterriti plurimas euadere contradictiones non potuerunt. taceo sacratissimam realium personarum trinitatem ab hisce hoc pacto imaginãtibus abnegandã, atq; omnino fieri inexcogitabilem, ablata quacunq; ex rei natura distinctione inter diuinitatem & relatiões hippostaticas & personales. Di. cur? Cy. capit ne rationis acies diuinas personas relationibus esse realiter distinctas, & in diuina essentia realiter easdem, secluso utrobiq; rationis actu, nullãq; ex rei natura esse mul

tiplicitatẽ inter hippostaticas notiones & diuinã essentiam? quis equidem adeo rationis hebes ambiget abnegabit quod in ipsa dignitate, primoq; principio fundatum est? potest ne idem omnimodo secundum rei naturam eẽ realis identitatis, ac realis distinctionis esse principium? Di. uerum tenes, perpulchramq; causam reddidisti, ut hi timidissimi hac de causa censeantur. uerũ enim uero quos audaces appellitas? Cy. quicunq; in diuinis arbitrantur omnimodam esse distinctionem ueluti rerum abiunctarum plurium, audaces nimiũ, prorsusq; temeritatis notã incurrunt. quandoquidem toleretur summa illa deitatis unitas, essentiæq; singularissimæ simplicitas. qua de re abhorrendum prorsus est ipsam Dei bonitatem atq; iustitiam ab illa immensa diuina sapientia & reliquis essentiæ perfectionibus reali separari diuersitate. Di. ita opinor. quoniam perfectiones attributales uel essent in diuina essentia realiter inclusę, ipsam essentialiter componentes, uel essent accidentia realiter ipsam informantia. quorum utrunq; Deum non esse Deum simpliciter concludit. uerumtamen nosce plurimum cupio, qui tanto sint animi robore muniti, ut in sustentanda summa Dei simplicitate, maximaq; ipsius actualitate, innumeras euadant difficultates. ipsiq; fortes iudicandi sint, concedentes quæ Deo sunt attributa. puta iustitiam sapientiam & cætera id genus ab ipsa deitate ex natura distingui? Cy. quicunq; diuinitatem pelagus esse infinitarum perfectionum absq; ulla eius potentialitate ad eas, uerum potius esse ibi quampiã unitiuæ continentiæ ac realis identitatis seriem arbitrati

sunt absq; ulla primæ perfeitatis inclusióe in diuina essentia, ipsam utiq; actualitatis puritatem, summæq; simplicitatis integritatẽ sustentãtes, uelut fortissimi ueritatis protectores innumerabiles euasere difficultates. Di. mira equidem abs te audio, quæ maiorẽ dubitãdi ocasionẽ præstãt. Cy. quid? Di. bonitas & sapiẽtia in Deo sunt ex rei natura distincta. igit' ut sic, plura esse necesse est. Cy. fateor. Di. non est igitur in Deo summa unitas? Cy. summa est realis identitatis unitas, formalisq; perfectionum pluralitas absq; reali earum ab essentia distinctione. Di. implicatio uidetur esse contradictionis in diuinis asserere alietatem ex rei natura, nullamq; ibi realem esse diuersitatem. Cy. lõge fallitur, qui hoc arbitratur, quoniam a genere ad speciem non est affirmatiua consequentia. inquit Philosophus. Di. quorsum? Cy. distinctio ex rei natura genus est ad realem diuersitatem, quam ob rem fallacia est consequentis. si etiam ex rei natura distinctio sit modalis, & cõdistintionem denotet a reliquis, nequaq̃ realem īfert multiplicitatem. quandoquidem maiorem alietatem absq; cõsequentis fallacia minor distinctio inferre non potest. nulla est igitur ita opponentium efficatia. Di. concessa formali pluralitate in diuinis ex ita distinctis erit compositio. Cy. minime. Di. cur? Cy. ubi nulla est actus & potentiæ inuentio, qualiter ibi erit compositio? ut inquit Aristoteles octauo diuinę philosophię. Di. si diuinæ perfectiones ita (ut inquis) ordinari non possunt. erunt igitur illa in diuinis attributa in esse quopiam mixto & confuso. quia ueteri prouerbio dicitur, ubi non est ordo, ibi est confusio.

Cy. nulla in his confusio esse potest, quæ secundum optimam rei naturam unitiue comperta sunt in ipsa prima entitate. Di. nequaq̃ diuinitas actus purus esse potest. quoniam superaddenda est ei attributalis entitas formali distincta alietate. Cy. obiecisti subtilissime. uerumtamen radicalis usiæ ifinitas ambiguitatis robur enucleat paucissimis percepta philosophis. neq; ullus excogitari potest essentiæ diuinæ contractus, uel aliunde determinatio ab attributis. Di. maior saltẽ cũ attributali perfectione deitas intelligenda est q̃ sine illis. quam ob rem minime infinitus est Deus absq; attributis. Cy. putas ne cęlum maius existere cũ splẽdore sibi superaddito q̃ secluso? Di. optimam sane causam assignasti, gratissimamq; dubij solutionem, quam plerių; minus capiunt, uerumtamen ulterior instat ambiguitas. Cy. quæ? Di. huiuscemodi perfectiones ex quo in Deo concedendæ sunt. cur in formali ratione usiæ nequeunt includi? Cy. sicuti mentis perceptibile in diffinitione hominis contineri non potest. quia iam sibi proprium non esset. ita sapientia bonitas & iustitia nequaq̃ putarentur attributa, si in ipsa diuinitate formaliter includerentur. Di. non est igitur ipse sublimis rerum opifex potissime sapiens. si accidentaliter est sapiens, & perfecte nequaq̃. Cy. peracutam sane difficultatem tetigisti, neq; subtilius dubitare quispiam potest. Di. hanc profecto causã difficultatis extitisse arbitror, quę philosophantium ac theologorum plurimos concitauit ad excludendam ex rei natura in diuinis alietatem. Cy. utrum tenes. Di. quid igitur ad obiecta? Cy. regula notabilis assignan-

da est, qua dubii solutio manifestior apparebit. Di. quae? Cy. unum quodque modo potissimo continetur in aliquo, quando uere saluata ratione suae naturae comperitur in illo. puta paries nequaquam accidentaliter albus diceretur. si albedo ipsa non sibi sed cygno inhereret. neque etiam hoc pacto paries esset uere albus accidentaliter. si albedo essentialem parietis ingrederetur diffinitionem, quia ita albedinis exigit natura, ut parieti aduentitie inhereat praeexistenti, & paries ipse sit uere accidentaliter albus. Di. perpulchra narras. subtilissimamque hanc regulam Deo applicandam putas? Cy. nemo peritus ambiget: qui Deum sublimem esse hoc modo uere sapientem iustumque confitebitur, ut inquit Augustinus. haecque attributa esse non dubitabit, ex quo attributa secundarias esse perfectiones operae precium est percensere. Di. summopere oblectatus sum acutissimis hisce dubiorum solutionibus, quae plurimos ex philosophis, immo etiam & theologis in tenebris cecutientes reddiderunt. uerum enim uero praetermissis aduentitiis usiae attributis abs te scire uelim, quo ad intentam materiam propius accedamus, quem de primo rerum opifice quiditatiuum conceptum percipere ualemus? an potius imbecillis adeo est intellectus humani acies, ut nullum essentiale dictum de illo sit cognoscendum a nobis? Cy. gratulor sane generose Didume te nihil intactum scibile praetermittere, maximisque inniti rerum difficultatibus, dum abditissima haec scrutari pertentas. hicque (ut uulgo dicit) iacet lepus. Di. hoc nosce peropto. Cy. bipharium Deus essentiali ratione conceptibilis dici potest. altero quippe.

modo in speciali propriaq; natura, puta in quātum Deus est, altero uero modo in communi conceptu sibi & causatis. quo igitur ad primam Dei rationem attingendam in propria natura iuxta ueriora theologizantium dogmata est nobis (ut diximus) Deus ipse cognitu impossibilis, ut inquit Chrisostomus, omnes scimus Deum esse, admirabilem uero ipsius essentiam nemo nouit quid est, nisi solus qui genitus est ex eo. iuxta uero Aristotelis & sui Cōmentatoris opinionem, licet hoc in statu sit possibilis, illa tamen cognitio putatur esse adeo difficilis, ut in ipsius assecutiōe opere precium sit (ut ueteri adagio dici solet) mente illa ex moenibus. quantum uero ad secundam cognoscendi rationem est admodum possibile, cognituq; facile diuina essentialiter speculari. admodumq; impossibile. Di. quo nam pacto recenses? Cy. nostin quanta sint omnium hac in materia sapientum discrimina? quotq; in dies emergant doctorum cōtrouersiæ? quotq; pullulent in dies (ut ferunt) Hectores & Achilles contra subtilissimam atq; certissimam illam entis uniuocationem Deo nobisq; cōmunis? Di. animalia quæ uocibus pugnāt, melios naturę decretu mordere prohibentur. quam ob rem clamitet Hector, oscitet eorum Achilles contra irrefragabilem ueritatem, quid ad rumbum? Cy. quicunq; conceptum entis uniuocum & communem primo rerum auctori & causatis in rerum natura confitentur. Deum utiq; qd ipse sit facillime possunt agnoscere. illo (ut diximus) modo in generali ratione sibi perfecta. quicunq; uero attingere illam nō potuerunt, imo decipulis allucinati sunt,

F

21

abnegate penitus coguntur a nobis essentialē Dei cogni tionem. Di. mirum profecto est immo abhorrendum, q̄ audeant hi, quæ Dei essentiam ingrediuntur, abnegare. Cy. hæc fragillima est mortalium conditio falsa pro ueris, & uera pro falsis opinari sæpissime. quo fit, ut non ma gis homo animal disciplinabile, q̄ deceptibile existimetur. immo hanc ob causam uulgi opinio sæpius est fortior q̄ philosophorum. ut inquit Auerroes tertio physici auditus. Di. grādes immo maximas Deo optimo gratias agendas esse ab his arbitror, qui a certiori calle ueritatis non declinarunt. hancq; essentialem Dei notitiam adepti sunt. quibus assentiendum esse facile cognosco. uerum enim uero quæ & quam ob causam sit illa entis ratio ponenda uniuoca? quo ue ordine Deo causatisq; conueniat, abs te scire in præsentiarum uelim. Cy. tria sane subtilissima quæsita dilucidādatuis i uerbis insinuare uideris. quibus equidem quantum locus iste patietur assignabo solutionem. Di. ut oculta ueritas clarius elucescat, quæsitum puta. Cy. quo ad primum quæ sit illa entis uniuoca ratio? dicimus entis conceptum esse unum per indifferentiam non solum specificam uel numeralem, immo & genericam. Di. conceptus igitur entis erit per indifferētiam genericam unus? & ita genus esse quispiam ens putabit. qd̄ absurdum esse persensit tota peripateticorū schola. Cy. haud ita inferre licet. quandoquidem longe differt opinari entis conceptum esse unum secundum genericam indifferentiam, pro ut ipsius communitas est generica formaliter, uel secundum indifferentiam genericam tran-

simrie ac terminatiue, prout ipsius entis communitas ad genericam indifferentiam se extendit. primum sane opinari de ente simpliciter est impossi[illegible]le. ut inquit Aristoteles tertio primæ philosophiæ. secūdū uero est utiq; oportunum. quoniam de genere differentibus, inquantū talia sunt, nullum per se genus prædicari potest. immo ut sic unum cōmune transcendens. Di. hæc difficillima sunt ac plerosq; latere censeo. quam ob rem clarius hæc diluci dato. Cy. non ne quadriphariam primo topicorū & quinto primæ philosophiæ scribit Aristoteles unum dici? Di. quibus? Cy. unum numero, specie, genere ac proportione. Di. quid inde? Cy. unum specie indiffetens est ad numero distincta, unumq; genere ad multa specie, in quantum talia commune ponitur, unum denique proportione uel transcendēti (ut ferunt) unitate nō ne genericam hoc modo habet indifferentiam? non ita quippe, q̄ illud unū commune transcendens genus sit. sed ad genericam indifferentiam extenditur prædicatione. quo certe modo cōceptus ille uniuocus entis est unus nequaq̄ genericus, uerum potius ad prædicamenta ipsa, Deumq; gloriosum communis est, omnibusq; indifferens, hacq; de causa uniuocus est entis conceptus realis. Di. iam iam ueritas innotuit, quæ nā sit ratio illa entis uniuoca subtilissime uentilata, uerū enim uero dubitatiōe dignum occurrit illa nec ne communitas entis iuxta omnimodam eius indifferentiam sit? Cy. nequid nimis. Di. quid ni? Cy. conceptus ipsius entis communitas atq; eiusdem unitas minime extenditur ad ea, quæ natūra constant, atq; ab ipso rationis

22

opere conficiuntur, si philosophorum principi quinto primæ philosophiæ credendum est. Di. hæc de primo dicta sint in tantum, uerum de secundo, quam ob causam ponenda sit huiuscemodi entis uniuocatio, breuibus elucidato. Cy. hoccine tempus est peritissime Didime grauissimam hanc uniuocationis prouinciam aggredi? quādoquidem longiora dierum spacia non suppeterent. uerum supponendā esse in præsentiaq; arbitror alias cōmodiori sermone differendam, iuxta certiora Philosophi & Auerrois principia. Di. ni sane maioribus de Deo quæsitis intendum esse percēserem. hanc utiq; materiam subtilissimam silentio prætereundam minime permitterem. ne tamen de genere in genus migrare uideamur, ac plura complecti. quæ uires exuperant. quid de tertio. s. quoad ipsius communitatis ordinem dicendum sit. non facile cognosco. putas ne illum entis conceptum prius in Deo cōtineri q̄ causatis? Cy. fateor ipsi Deo fore primo consentaneum. Di. cur? Cy. qualis est inferiorum series ex formali eorum natura, talis est communioris inclusio. Di. qualiter igitur assignabitur ipsius entis uniuocatio? si non est inferiorum uniformitas. Cy. æqualis alicuius communionis, quantum de se est participatio, non excludit includentium ad se inuicem seriem. uelut subtilissime disputant peripaterici de generica unitate, de qua minus uidetur pura ipsius numeri. qui genus est ad numeros iferiores essentialiter ordinatos. ipsiusq; enunciationis ad affirmationē & negationem, quæ tamen generis habet unitatem, q̄uis affirmatio negationem præcedat. nullum ergo incommo

dum sequi debet hosce ita sapientes, neq; ab re analogiã permisceri uniuocationi, sibiq; fore compossibilem arbitrantur. Di. subtilissimam per Iouem assignasti rationem irrefragabilem. quæ tamen longe ancipitem reddit animum. Cy. cur? Di. uniuocum pluribus indifferẽs, ad uniuocata contrahitur. Cy. fateor. Di. cõtrahere actualis est, contrahi uero est potentialis. quam ob rem cogimur in Deo ponere compositionem. Cy. absit a sæculo. Di. quid ad obiecta? hoccine potissimum est aduersariorum propugnaculum confutandę uniuocationis? Cy. memini me dixisse superius ad pauca respicientes de facili decipiuntur. diximusq; supra esse actum & potentiam in his duntaxat. quæ aliam rem uel realitatem indicant. ueluti sunt materia & forma, genus & differentia, in his etiam quæ, ut perfectibile & perfectiuum sese habent, radices esse compositionis. cum igitur ens ipsum per modos intrinsecos ad uniuocata contrahatur. qualis erit ex ente cum modo compositio? quum nulla sit ibi rei & rei, neq; realitatis & realitatis alietas. est itaq; Deus actus simplicissimus, ab omniq; compositione ac potentialitate penitus immunis. Di. igitur ens ipsum nullo pacto genus esse potest, ex quo solummodo per gradus ac modos intrinsecos ad inferiora determinatur. Cy. uerum tenes. Di. equiuale bit ergo intelligere Deum esse ens atq; ens infinitum. q; si non, igitur erit additio maioris entitatis. Cy. ĩgeniose dubitasti. uerumtamen illa differre ita arbitror. non ueluti hominem intelligendo esse animal, atq; animal rationale. ubi realitatis est superadditio, sed ueluti albedo color est,

atq; color intensus.ut puta quattuor.in quo sane conci-
piendi modo nullum est realitatis additamentum, ue-
rum potius modalis cuiuspiam perfectionis limitatio.
Di.tantæ igitur simplicitatis erit hoc pacto cuiusq; crea-
turæ conceptus sub ente suo modo intrinseco contracto,
quantę Deus ipse sublimis.ex quo modus cum ente nul-
lam facit compositionem.Cy.utiq; quo ad positiuos con-
ceptus & uniuocos,& si admixta sit ipsi creaturæ nonnul-
la priuatio infinitæ perfectionis,quæ modo aliquo sum-
mam uidetur effugere simplicitatem.ut inquit Auerroes
tertio de anima nullam intelligentiam esse liberatam ab
ipsa potentia præter primam.Di.nullum causatum est
summe simplex.igitur est compositio conceptuũ.Cy.plu-
rima inferioribus inquantum talia sunt,assignari solent,
quæ secundum superioris naturam conuenire non pos-
sunt.iccirco nequaq̃ inferre licet.si homo disciplinabilis
est inquantum animal rationale.igitur inquantum cor-
pus,aut substantia.& si mobilis est homo & lapis inqua-
tum corpora sunt, itidem inquantum talia sunt.idemq;
de Deo & creatura dicendum puto.quandoquidẽ crea-
tura sit ipso Deo compositior,nequaq̃ ratione entis,ue-
rum potius inquantum creatura est enti superaddẽs ali-
quam realitatem, cui sane Deus nullam ex naturæ suæ
puritate superaddit.Di.memini te dixisse superius entis
conceptum (& si uniuocus sit) ordine tamen quopiam
includi suis in inferioribus ex quadã naturæ diuersitate
uniuocatorum, puta Dei & creaturæ, permixtamq; hu-
iuscemodi uniuocationi eẽ analogiã.Cy.nemo ex uenoti

bus peripateticis hoc ambiget. Di. ex quo Deus hoc pacto essentiali ratione cognoscitur. quæ sane prius in eo continetur. quid igitur in causa est, q̃ hac in ratione quidditatiua creaturam præconcipimus? Cy. causa est inductæ difficultatis monstrata superius. quoniam ab effectibus ad causas, inquit Philosophus physicorum primo naturalis est humanæ contemplationis ordo. uel ex naturali potentiarum exigentia. ut physicorum primo scribit Aristoteles. uel ex originali parentum macula. ut inquit Augustinus ita perscrutatus. cur acie fixa lucem summam intueri non potes? causa est inquit infirmitas. quæ autem infirmitatis causa? iniquitas. neq; hoc de diuinis dubitabile magis est q̃ de causatis Itelligibilibus. q̃m substantia tẽpore prior est quolibet accidente septimo primæ philosophiæ scribit Aristoteles. quæ tamẽ eo posterius a nobis comprehenditur. Di. gratulor plurimum nouisse hactenus, in quam Dei peritiam essentialem potest humanus intellectus hoc in sæculo peruenire, nihilq; superesse difficultatis, quo ad inducti quæsiti solutionẽ, uidelicet quid Deus ipse sit iuxta humanam cognoscẽdi facultatem. uerum enim uero ne ocius ingenium delitescat, neq; hac in sola cõmuni speculandi ratione quiescamus, abs te scire uelim, nunquid ipse sublimis mundi opifex natura sit intellectualis? Cy. profundissimum pelagus nauigare pertentas, dum hæc abdinssima perscrutari desideras, neq; dies ista suppeteret. Di. quanto res ipsa est cognitu difficilior, abs teq; magis effertur in sublime, tanto magis cupidum anxiumq; animum red-

dit. quam ob rem facto potiusq̃ uerbo opere precium esse arbitror, quidq; de hoc sentire uideris, explodito. Cy. perge igitur, quũ iubere tuũ sit. & uella nobis (ut aiunt) euolue. ac si quid acutissimum ingenium tuum angit, in medium afferto. Di. quo nam pacto Deum esse intellectualem naturam est concludẽdum? Cy. abstractione ferunt & coniectura. quandoquidem Deo nobisq; cõmune sit ipsum nosce. Di. petere uideris principium. quoniam abstractio iuuare plurimũ solet assignata rei constantia. ueluti superius entis unitatem conceptus abstractio demonstrauit. neq; Deum esse dubitari potest, nisi ab insipientibus at Deum esse intellectualem, qua nam ratione monstrabitur? Cy. coniectura saltem æquissimum præstabit indicium & certitudinem. Di. quę? Cy. putas ne quæ sparsa sunt in inferioribus collecta esse in superioribus? Di. audiui sane ita dici ab Aueroe primo cæli. formasq; omnes undecimo primæ philosophiæ cõtineri actu in primo motore. quorsum tamen ignoro? Cy. nostin Aristotelem duodecimo sapientiæ discrimen esse non modicum inter sciẽtiam Dei & nostram? quoniam rerum omnium causa est Dei scientia. nostra uero causatur a rebus. quod minime ponendum foret, si Deus ipse gloriosus cognitionis expers putaretur. Di. bene per Iouem cantat gallus Aristotelis, idem, ut supra petens principium. quoniam quicunq; ambiget. intellectualis nec ne sit Deus? illud utiq; scientiarum discrimen deridebit. uelitq; primo causam perscrutari diuinæ intellectualitatis in eo affirmandæ, postea scientia-

rum dissidium illud intelligere. Cy. acutissimũ equidem dubiũ est hoc maioris egens inquisitionis. Di. hoc scire peropto. Cy. credendum est patribus antiquis inquit Aristoteles. intelligentiam primam optimam uitam ducere ac sapientem esse. Di. ad bilem fere prouocor, quum uerbum illud, credendum, ad aures nostras allabitur. quandoquidem hic credẽdi causa exquiritur. Cy. absurdũ puto te uerbum illud auditum perhorrescere, quoniam sacratissima fidei mysteria sola fide nobis innotescunt. Di. sicuti quęcunq; solo fidei lumine manifesta sunt, insipientis est uelle naturali ratione concludere. ita his, quæ naturali philosophiæ suffragio differenda censemus, nequaq̃ solum fidei testimonium est idoneum. sed causa ipsa uel naturale medium est adducendum. Cy. quid inde? Di. sublimem rerum factorem naturam esse intellectualem naturaliter est concludendum. neq; credere dignum puto patribus antiquis, ut inquit Aristoteles, absq; ulla naturali eoꝝ rõne. Cy. solent pleriq; hac p̃sertim nostra tempestate Aristotelis aut Auerois auctoritatibus assẽtire, nihil ultro quæritantes, ac si ab Apollinis oraculo certitudinem capescerent, quo fit, ut in præsentiarum tibi quiescendum sit ita esse credenti. Di. quicunq; prima philosophiæ rudimenta consequuntur, aut qui grosso uellere suffulti sunt, ipso utiq; quia, ut ĩquit Philosophus, absq; propter quid contentari solent. quicunq; autem uerum philosophiæ robur attingere contendunt eam, quæ mouit Aristotelem, causam ita sentiendi longe quæritant. erubescimus nanq; ueteri prouerbio. quando sine lege lo-

quimur. quo igitur naturali medio patres illa credide-
runt, eisq; assentiendum esse Philosophus putauit est in
uestigandum. Cy. fateor equidẽ, ut inquit Aueroes phy-
sicorum primo, uerum philosophiæ magistrum dixisse
nihil absq; forti ratione, Philosophumq; uere monstrasse
se intellectualem eẽ Deum gloriosum. Di. quo nam pa-
cto? qua ue naturali coniectura? Cy. admirabilis hæc
uniuersi factura, ut Plato assent in thimeo. & eorũ quæ
sub lunari globo cõdita sunt, actiones ac motus, ipsum
Deum intellectualem esse naturaliter concludunt. Di.
quo modo? Cy. Deum fore primum ens nemo ambigit.
quia causarum ĩfinitas abhorretur in natura. Di. fateor.
Cy. notissimum est in tota philosophia principiũ. agẽs
quodcunq; agere propter finem. quem sane cognoscit,
uel quopiam cognoscente dirigitur. puta ignis propter
finem quempiam agit, quem minime cognoscit. uerum
potius ab ipso cognoscente dirigitur. homo autem ipse
propter intentum finem, sibiq; cognitum solet operari.
ut secũdo physicorum scribit Philosophus. Di. optime,
quorsum tamen? Cy. Deus igitur quum primaria causa
rerum sit, utiq; propter finem agit uel ab eo cognitum,
uel ab alio superiori agente dirigi necesse est. si primũ
detur, intenta probatur conclusio. si uero quopiam su-
periori dirigitur principio. causa tunc primaria nequaq;
Deus est. neq; primum ens in natura nobilissimum. quo
niam dirigi est ignobilioris principii. recte itaq; sensit
Aristoteles primo suæ sapientiæ primariam esse sapien
tis ordinationem. prima autem ordinatio solius entis pri

mi putabitur. merito igitur credidit Philosophus patribus antiquas, intellectualem esse Deum gloriosum. Di. ualidissimum profecto medium hoc esse arbitror ex ordine causalitatis inuentum. Cy. alia etiam de causa hoc asseuerandum est. Di. quæ? Cy. quæcunque uitæ suffragio funguntur præstare non uiuis, & intellectus officio pollentia non intelligentibus præferri ambigit nemo. Di. utique. scribit nanque Augustinus, uiuētia non uiuentibus, intelligentia non intelligentibus, incorporalia corporalibus præferēda iudicamus, quid inde? Cy. intellectualis igitur est hac de causa Deus. aliter ipsum esse homine imperfectiorem confiteri necesse est. quod non solum est in natura dissentaneū, immo & Deum non esse Deū omnino cōcludit. Di. subtilissimis adeo sermonibus tuis acquiesco, ut minime ambigam, qua naturali ratione moti fuerint ipsi Philosophi, longeque in tenebris obruti fuerunt, quicunque ignem uel terram, aut cælum ipsum primam esse rerum omnium causam crediderunt absque ulla intellectualitatis inuentione. Verum enimuero ueteri prouerbio dici solet. quicunque positionem quampiam tenet dicat consequenter nulla succurrente repugnantia, nullaque contingenti contradictione. Cy. utique. quoniam falsa ex ueris elici non possunt. inquit secundo priorum Philosophus. Di. concessa primæ causæ intellectualitate ad inextricabiles fere ambiguitates animus concitabitur, quidque dicendū esse putem, non facile cognosco. Cy. nostin tritum philosophorum adagium? raro uel nunquam hylaris est Mineruæ aspectus, amarasque esse uirtutū ra-

dices, fructus uero suauissimos. neq; immerito scribit Hesiodus, uirtutem posuere Dei sudore parandam. Di. ita experior. Cy. acutiora igitur hac in materia differe quæsita, q subtilissimo es ingenio præditus, priusq̃ Phœbus occeanum repetat. Di. tria profecto quæsita cognitu difficillima in mentem ueniunt hac in materia diceptanda. Cy. quæ? Di. primum quo nam pacto Deus ipse censetur intelligens? secundum uero quæ nam sit admirabilis ipsius intelligentia? tertium deniq; cuius obiecti primari diuina sit illa cõtemplatio? Cy. altissimis tantũ quæsitis intentus es, ut perexiguas mortalium uires longe præcellant. Di. etsi melius est inquit Augustinus dubitaré de occultis q̃ litigare de incertis, minime tamen ambigo te quæsita hæc optime dilucidaturum, quandoquidem omnia sapientum dogmata resolutissime callueris, omniaq; priscorum uolumina lectitaueris. Cy. biphariã quæsita hæc elucidari posse percensco. uel iuxta sacratissima fidei monumenta, uel secũdum probabilem philosophorum Platonis & Aristotelis eiusq; fidissimi Cõmentatoris opinionem. si quidem primo modo uelis ea terminari, haud sane dubium esse potest Deum ipsum esse actu absq; ulla potentia intelligenté, quo ad quæsitũ primum. diuinamq; ipsius cognitionem appellitari sapientiam, sibiq; coessentialem, quo ad secũdum. ipsamq; diuinam sapientiam solummodo sibi deitatem uendicare, uelut primarium atq; adequatum obiectum, nequaq̃ uoluntarium, immo sibi naturalissimum, in quod primo tendit acies diuini intellectus, absq; ulla contingentia,

absq; ulla mutatione,absq; ulla intercapedine.quam ob rem ita quæsitis ipsi theologi facerent satis.Di.hæc nõ solum ex theologis , uerum potius ex philosophorum doctrinis agitanda,quæsita sunt.ut clarissime pateat quã tum possibilis est diuinæ bonitatis indagatio quopiã naturali medio . Cy.optime censes in his, quæ non solo fidei adminiculo nobis innotescunt.Di.quo igitur modo quæsita hæc Philosophus elucidaret? non ne idem cum theologis persensit? Cy.in generalibus idem puto. Di. quo nam modo censint Aristoteles? Cy.ex ipsa non solum nobiliori operatione,uerum etiam præstãtiori operandi serie comprobaret. nam ex quo ipsum intelligere nobilissima est in uniuerso operatio.nobilissimo utiq; rerum conditori esse consentaneam opinari æquissimũ est.actus etiam,quũ sit potentia nobilior.ipsa utiq; Dei intelligentia semper actu inerit absq; ulla uicissitudine, absq; ulla actualis intelligentiæ priuatione.qua de causa recte sensit Aristoteles primæ philosophiæ duodecimo:summam esse Dei perfectionem ipsum intelligere. quod minime illi conueniet.ut dormienti . qui potentia tantum,nihilq; actu intelligit. merito igitur semper intelligentem esse Deum naturali ratione conuicimur affirmare. eodemq; naturali medio probari posse Deum esse actu intelligentem. quo ipsum intellectualem esse naturam mõstratum est superius.inquit nanq; Philosophus ibidem.si primum rerum principium diuinissimũ est,quid utiq; insigne sibi inerit.si non erit intelligens? cui profecto intelligentia,si potentia actuq; non semper

inerit, aliquando transmutabitur, optimaq; non èrit substantia. propter ipsum nanq; intelligere sibi honorabile inest. Di. hanc puto fuisse rationem Aristotelis efficacissimam terminandi quaesitum primum, ueluti etiã Theologi persensere eodem fortasse, quo & philosophi medio concitati, ut inquit Anselmus de perfectionibus simpliciter ex creaturis ipsi Deo tribuendis. Cy. recte sentis. Di. quid de secundo quaesito putaret Philosophus? Cy. idem quod & diuini luminis interpretes. cognitio nanq; rerum altissimarum in natura sapiẽtia est. inquit Philosophus in exordio primae philosophiae. quam ob causam diuinae mentis intelligentiã nobilissimam appellitari debere sapientiam dubitabit nemo. Di. diuinorum igitur cognitionem sapiẽtiam appellitas? Cy. utiq; Di. humana igitur Dei contemplatio sapientia est? Cy. fateor. Di. sapientia huiuscemodi accidens est intelligentis. quam ob rem in Deo sapientiam esse accidens affirmabis? Cy. diuinus atq; humanus intellectus ab inuicem longe distare uidentur. quandoquidem intellectus diuinus per essentiam intelligat. eademq; sibi sapientia sit. humanus uero intellectus omnem sibi cognitionem acquisitam adipiscitur. neq; ab re dici solitum est. quaecunq; in causatis quampiam denotant perfectionem, summi rerum opifici tribuenda sunt secundum perfectionis eminentiam & remotionem ab his, quae in creaturis imperfectionem includunt. Auerroe teste undecimo primae philosophiae. quo fit, ut sapiẽtia nostra ueluti accidens, diminutionem patiatur, mutationiq; sit obnoxia.

illa uero, quæ in Deo est. summa est & æterna, sibiq; coessentialis. Di. subtilissime dilucidatum esse arbitror secundarium quæsitum iuxta certiorem philosophi sententiam. cuius autem obiecti primarii esse illã diuinam sapientiam putaret Philosophus? Cy. eiusdem sane cuius & Theologi persenserunt. Di. qua naturali ratione Philosophus ita conclusit? Cy. maxima uniuscuiusq; intelligentiæ nobilitas ab obiecto primario uendicat. quã secundarium obiectum sit deterius. Di. utiq;. Cy. nihil igitur ab ipsa deitate nobilius obiectum, primumq; diuinæ sapientiæ ualet assignari. Di. subtilissimã per Iouẽ quæsiti causam insinuasse uideris, quam etiam theologizantes percẽserent. Cy. nullã puto in his philosophorũ cum theologis esse controuersiam. Di. memini te superius dixisse maximum theologorum cum philosophis contingere dissidium in his, quæ ad fidem sacram spectare uidentur. Cy. nequaq̃ licere arbitror maiora fieri theologorum cum philosophis discrimina q̃ fidei meritum expostulat. & philosophorum confidentia opinantes deludit. quoniam quæcunq; diuinis subsunt reuelationibus ac fragilibus obstant Philosophorum opinionibus & principiis, uelut supra monstrauimus in his fieri dissidium opere precium est, cuiusmodi hæc minime arbitror. nulla nanq; supernaturali cognitione quispiam indigere potest. qua supradictis de Deo quæsitis assentiat. quandoquidem naturali potius ratione Deum intellectualem esse conclusit Philosophus. ipsamq; Dei cognitionem dici sapientiam immensæ ipsius essentiæ

ueluti primitiui obiecti. hæc profecto fidei nostræ pe-
culiaria nemo putabit.nullumq; theologorum cum phi
lo: sophis dissidium esse debet. uerum enim uero quum
diuinam illam mentem esse uerbi subsistentis producti-
uam quispiam confitebit',ipsumq; flamen libere in uni-
tate indiuiduæ substantiæ a patre filioq; procedere.tũc
ab omni Philosophorum tramite declinare necesse est.
lõgeq; in uanum laborare putabitur,qui hæc Aristotelẽ
sensisse probare contenderit. Di. subtilissimam per Io-
uem quæsiti causam insinuasse uideris,optimeq; omnes
dilucidasse contingentes ambiguitates. quæ ad ipsam
primariam Dei cognitionem spectare uidebantur. ex
dictis attamen ulteriora emergunt, quæ omnes morta-
lium animos attonitos, penitusq; obmutescentes reddũt,
Cy. quæ? Di. his ita conclusionibus enucleatis. Deum ui
delicet esse actu intelligentem,cuius intelligentia sapien
tia nuncupatur.ipsam deitatem expostulans ueluti obie-
ctum primarium, sibiq; coessentiale. dubitandum ultro
esse crediderim,nunquid etiam Deus hanc uniuersi ma-
chinam intelligat. immo & quæcunq; oriuntur & occi-
dunt? speculetur nec ne tam uniuersalia q̃ particularia,
quæ sunt,quæq; futura euenient? quam ue mortalium
curam habeat? Cy. me per Herculem in maximam ad-
mirationem ducis. tantam nanq; ingenii tui solertiam
esse animaduerto.ut amplissimum innumerabilium dif-
ficultatum pelagus tibi continue succurrere perspexe-
rim. grauissimum quippe mortalibus est harum quæ-
stionum pondus. tantumq; o cculta est enucleandarum

obiectionum methodus, ut nulla doctorum uolumina, nullaq; temporum interstitia suppetere uideantur. dubitant sancti. delirant Philosophi. clamitat uulgus. quaenam, ubi ue sit illa diuina rerum prouidentia? quod mūdi regimen? quis diuinae iustitiae rigor? ea praesertim de causa q̄ impii efferuntur. boni conculcantur. exulant uirtutes. uitia reuiuiscunt. sacra Deorum templa poluuntur. lupanaria frequentantur. proh miserum mortale genus, cui corporis huius est data proluuies nullo moderamine recti. Di. haeccine scitu dignissima sunt? hiccine grauissimus philosophiae labor amoenissimus est? Cy. q̄ dici potest. quoniam hac de causa primam philosophiam maxime expetendam esse censuit Aristoteles, q̄ ipsa difficillimorum & nobilissimorum entium est. quorum notitia dignior est (etsi etiam topice habeatur) quacunq; sensibilium cognitione. tantūq; hanc de ipso mundi regimine ab immortali Deo prouinciam omnibus mortaliū mentibus obiectā esse intueor. ut ex quopiā fere animi conatu nihil eis curiosum magis offerri disceptādū possit, uel maiori cū diligētia exquirēdū, q̄ arduū hoc de mūdanorum prudentia negociū, cui mox annetēdā putāt incōprehensibilē fere illā de praedestinatione materiā, in qua sane uulgus efficatius dubitare solet, q̄ ualeant soluere sapiētes. Di. maximo hercle dolore afficior aduētante iā noctis crepusculo nullū de his hīc tecū sermonē. uerū si uero illā, q̄ erga me hodierna luce differēdi humanitate functus es, die crastina p̄stare non dedigneris. Cy. quo me tuis in uotis habeas obsequentissimū, hunc me in locum libentissime conferam, Vale.

H

IOANNIS BASADONA PATRITII VENETI ARTIVM DOCTORIS DYALOGORVM DE SINGVLARIVM AC MVNDANORVM OMNIVM COGNITIONE AB INTELLECTV SVPREMO DIES TERTIVS.

Salue Cyrille doctissime reddidisti mihi uices. quum tardiusculus hunc in locum hodierna luce aduentaueris. Cy. haud sane mihi hoc dedita opera ascribendum putes. nã uelut somnia te pristina die tardiorem fecerunt. ita hesternæ colluctationes me defessum reddidere, futuraq; longe difficiliora progymnasmata cogitabundum, fereq; obmutescere compulerunt. ea præsertim de causa q; maioribus rerum omnium difficultatibus inuigilandum fore crediderim, quum de singularium cognitione ab ipsa diuina mente disceptandum esse contenderis. Di. differendam sane (ut lubet) opinabor profundissimam hanc diuinæ prouidentiæ materiam commodiori forsan tempore pertractandam. ueteri nanq; prouerbio dici solet. Non responsa ferunt curis nisi corde repulsis Thespiades, pacem mentis habere uolunt. Cy. differendum utiq; putarem, si aliud q̃ contemplandi negocium ageretur. nq; tu mihi omnium gratissimus ad hoc impulisses. quam ob rem manibus & pedibus (ut uulgo dicitur) intenta prosequamur. sanctissimum nãq; præ omnibus est honorare atq; indagare ueritatem. Di.

grauissimam hanc scrutaturus materiam senatim proponendas esse quæstiones arbitror, quo ueritas ipsa clarius elucescat. Cy. ita faciundum existimo, ut ueteri adagio dicitur. est modus in rebus, sunt certi denique fines. Di. superiori dyalogo decretum extitit admirabilẽ esse in sublimi rerum omniũ opifice sapientiam, deitatemque ueluti obiectum primarium exigentem, reliquum fore supererat inquisitione dignum. nunquid illa immensa æternaque Dei sapientia uniuersas entium naturas ambiat, amplectatur? an nulla potius inferiorum sit diuina cognitio, nullaque mortalium cura? ut ueteri prouerbio dicitur. Superi de bobus curam nõ habent. cui quippe sententiæ uidetur Auerocs assentire undecimo primæ philosophiæ, dum retulit actionem Dei esse ueluti actionẽ magni principis. qui existens in regno suo tantummodo sibi propria speculatur, aduentitiasque subditorum actiones ipsius administratoribus expediẽdas permittit, quoniam neque nisi uilioris est uilioribus implicari. Cy. tantam esse puto rerum inferiorum ab ipsa prima omniũ causa dependentiã, non solum quo ad effectam earum substantiam, uerum etiam quo ad omnes earundem motus & operationes sibi notas, immo præcognitas, ut nullus sit paleæ motus (ut inquit Augustinus) absque diuina cognitione, nihilque in uniuerso fieri ualeat, quin diuinæ subsit ꝓuidẽtiæ. ut ueteri adagio dicitur. Iuppiter est quodcunque uides, Iouis omnia plena. Di. omnia igitur inferiora Deum prospicere diuina illa sapientia confiteris? Cy. quis æquo animo ambiget? Di. nulla de his

Aristotelis opinio, certa ue habetur sentẽtia. sed solummodo theologica. Cy. ita ferunt, qui uulgi auram alliciunt, putantes eam esse Philosophi opinionem, quam ipsemet abnegauit, tanq̃ peripateticæ philosophiæ dissentaneã. Di. enitar profecto hanc ex peripateticis principiis difficultare materiam, quo dubitationibus elucidatis animus acquiescat. ipsaq; Philosophi opinio certior esse uideatur. Cy. optime censes. Di. repugnare plurimũ non ne putauit Aristoteles intellectui diuino externarum rerum cognitionem? quandoquidem uilesceret intellectus ille purissimus, immo sicuti melius est aliqua non uidere q̃ uidere, ita etiam melius est aliqua non intelligere q̃ intelligere. inquit Philosophus duodecimo primæ philosophiæ. Cy. uelim abs te primum nosce illam Philosophi consequentiam, quo aliquantisper oponentis uicem geram, deinde obiecta persoluam. cur diuinus ille intellectus uilesceret habita mundanorum cognitione? quum per grandem naturæ perfectionem præseferat intelligere. Di. ita censeo de mente peripateticorum uerificari Philosophi consequentiã. intellectio equidem perfectio est intelligentis (ut diximus) quæ quum ab exteriori obiecto nunc uendicatur, puta uniuerso. ab exteriori igr̃ obiecto pficeret̃ diuinus intellectus. Cy. tanta est ne repugnantia. ut intellectio, inquantum etiã externi est obiecti, nequeat esse perfectio intellectus, ut intellectus ẽt diuinus est? Di. omnis equidẽ intellectio perfectio est intelligentis, obiecti etiam deterioris. Cy. fateor. hancq; ob causam nequaq̃ uidetur illa cognitio

ſibi repugnare. Di. abſurdum utiq; arbitror, quoniam intellectus ille diuinus in cognoſcendo perficeretur. Cy. non ne propria eſſentiæ ſuæ cognitione perficitur? Di. ut dici poteſt. Cy. cur igit̃ ab exteriori obiecto minime perficitur? Di. nullius accidentis intellectus ille diuinus eſt capax. Cy. eſſentialẽ quiſpiam dicet illã ſibi eẽ mundanorum notitiam. Di. abſit a ſæculo. omnis nanq; intellectio, quæ cauſatur ab obiecto, eademq; obiecto eſſe non poteſt, accidens eſt intelligentis. Cy. omnis igitur intelligentiarum cognitio deitatis, ex quo Deo non eadem eſt. ab ipſoq; cauſatur, accidens eſt angelicis intellectibus. idemq; de mundi cognitione uel alterius intelligentiæ diſſidium emerget. Di. hæc profecto maxima eſt difficultas, efficaciſſimumq; theologorum argumentum aduerſus Philoſophos opinantes in abſtractis omnibus intelligens & intellectum, ipſamq; intellectionem eſſe unicam eſſentiam. immo præter ipſum primum motorẽ nulla ẽ intellectio uere coeſſentialis itelligẽti. Cy. id mini me ſuſtentatione dignũ eſſe crediderim, imo erroneam ẽ illam philoſophoꝝ opinionem, plurimaſq; contradictiones implicare conceſſis etiam illorum poſitionibus commodiori alias tempore differendis. Di. ita cenſeo, quoniã angelicus intellectus propria ſui uirtute primũ rerum opificem perfecte ſpeculari non poteſt, quum ſit obiectum longe nobilius angelica natura. neq; oportunus ẽ recurſus ad reſpectiuam quampiã intelligentiarum cognitionem ſeſe a primo dependere intuentium, ueluti nonnulli difficultatem effugere conantur, quum

nulla sit relatiui notitia absq; absoluti praecognitione. Di. responderet fortasse Aueroes inferioris intellectionem fieri per copulationem cum suprema intelligentia ut forma. Cy. hoc araneae tella est, fugaxq; lepus. Dicur? Cy. ualet ne Deus ipse gloriosus caeteris copulari tantum intelligentiis, ut una eademq; substantia sit cum eis? potest ne hoc facere inferior intelligentia? potest ne Deus ipse ita sese inferiobus identificare? Di. absit a saeculo, quoniam fieret nonnulla naturarum confusio, neq; Deus esset Deus, fortasse tamen nonnulli cauillabunt aueroicolae fingentes inferioribus intelligentiis ipsum Deum copulari, non quo ad esse reale primae intelligentiae, sed secundum esse quoddam eiusdem obiectiuum & spirituale, utinnq; fieri hoc modo cum eis. Cy. quid correspondere putas hisce uerbuhs in natura? nonne sunt animi deliramenta? nonne magis illaqueantur hi laqueos effugere tentantes? quandoquidem nullum esse spiritualius dici potest ipso diuino esse. neq; potest Deus ipse copulari angelicis mentibus obiectiue (ut ipsi opinantur hoc pacto) nisi per speciem uel actualem cognitionem intime consubstantialem Deo glorioso. eademq; redit (ut prius) argumenti difficultas. Di. subtilissime per Iouem obiecisti, nemoq; nisi rationis expers his ita Philosophātiū opinionibus assentiet. miror q; plurimū qualiter pleriq; audeant nonnulla de his propallare teretismata contra sanctam fidem simplicibus uulgi auribus insuflantes, pluraq; secundum Aueroem fingētes q̄ ipsemet Aueroes effingere non potuit. uerū enim

uero iam iam tempus esse arbitror, quo ad priorem du bii solutionem animum conuertamus. Cy. quam? Di. grauissima extitit illa difficultas adducta superius de mente Philosophi, de mundanorum cognitione ab intellectu diuino, ex quo uilesceret ille purissimus intellectus, moutq; plerosq; argumentū illud opinari non esse Aristotelis intentionem, diuinam illam mentem comprehendere posse temporalia. Cy. optime censuisti trutinādum esse philosophi argumentum, duoq; hoc in loco peragenda esse arbitror. Di. quæ? Cy. probanda est primo hæc de mente Aristotelis conclusio, Deum uidelicet temporalia cognoscere, deinde philosophi auctoritas diluendanda. Di. hæc per Iouem scitu dignissima sunt, primum igitur mihi gratissimum prosequere iuxta peripatetica monumenta. quia theologorum opinio est mihi notissima. Cy. optima cotium in uniuerso dispositio inferendæ conclusionis est indicium. Di. quo nā pacto? Cy. entia nolunt male disponi, inquit Aristoteles in calce duodecimi, pluralitas principatuum mala, unus ergo princeps omnia disponēs admirabili, ut uidere licet, ordine, nec non compositione. Di. perpulchra est sane Philosophi sententia. qua elicienda est utiq; rerum omnium ab ipso conditore dependentia, sed non cognitio, quandoquidem esse possit causati a causa dependentia absq; ulla causati ab ipsa causa cognitione. uelut plurimū accidere solet in corporaliū procreatione. ignis nāq; ignem generat absq; ulla geniti ab eo notitia. Cy. ab uniuersalioribus prīcipiis ad specialiora est more Philo

sophi descensus. Di. utiq;. quorsum tamen? Cy. aliud sane huic antecedendum est. Di. quod? Cy. Deus ipse gloriosus est rerum omnium causa agens per cognitionem, ut supra innotuit de mente Philosophi, naturaliq; ratione probatum. Di. fateor. Cy. cognoscit ergo Deus omne causatum ab ipso. cum igitur totum uniuersum ab eo dependeat, ab eoq; esse capiat, siue quo ad spiritales usias, quas angelos animasq; appellamus, siue corporales essentias, quas equidem cælum, elementa, mineras, cunctaq; animantia esse dicimus, uniuersa iccirco Deus conspicit, uniuersa contemplatur. Di. nosce abs te uelim propositi huius consecutionem. unde intenta conclusio deducenda sit? Cy. habitis iactisq; fundamentis facile domus efficitur. sit igitur hæc manifesta de mente Philosophi consecutio ualidissimæ rationis. omne agens per cognitionem concipit illud quod ab ipso efficitur. ueluti cuicunq; parum etiam in philosophia exercitato manifestum est principium hoc. quoniam prædicati negatio infert subiecti negationem. sed Deus est omnium causa per cognitionem agens. uti supra innotuit, igitur Deus uniuersa cognoscit. de quibus ergo dubitandum censes? Di. efficacissimum est equidē argumentum hoc peripatetice concludens, quod queritādum putaueram. uerumtamen tanta est proteruiētium uersutia, tantaq; expugnandæ ueritatis insimulatio, ut nequaq̄ desint, qui contra manifestam rei ueritatem cauillare audent. Cy. ueritas ubiq; irrefragabilis est ueritas nec; curandus est uulgi consensus. Di. ita censeo. plerīq; tamen

eam profiteri negligunt, uel propter naturæ imbecillitatem intellectus, uel ob perniciosam consuetudinem eorum in sermonibus falsis, ut primo cæli testat Auerroes, uel propter modicam exercitationem in dialecticis. Cy. frustra laborat, quicunque uespertilioni aut uellantibus oculos Phœbum nititur ostẽtare. immo sat fecisse arbitror qui ueritatem ipsam in propatulo collocauit, & lucernã super candelabro posuit, ut luceat omnibus, qui oculos habent. quis tanta etiam sit rationis illius efficatia, ut nullus eis cauillandi locus accõmodetur. Di. immo hæc est mortalium errandi licentia, delitescendique libertas. Cy. quas opinaris eorum fieri cauillationes? Di. plurimas equidem percenseo & maiori minorique subsumpta propositionibus, immo & conclusionis euidentiam pertentabunt extorquere. Cy. abhorrenda per Iouem monstra propalare uideris, diximusque nec ne hosce homines ita cogitãtes longe ambigo qui sacra Deorum decreta, dispositamque uniuersi Machinã admirabili ordine cauillis euertere audeant, gratissimumque mihi erit abs te in præsentiarum noscere horum opiniones. Di. ita faciundum existimo, quo magis argumẽti robur innotescat, falsæque aberrantium cauillationes tollantur. quibus exprobatis nemini dubium erit omnia Deum sublimẽ spectare quoniam efficacissimam puto illam rationem peripateticæ opinioni consentaneam & naturæ. Cy. quid ergo ad maiorem primum esse dicendum putarent? Di. trifariam sane quispiam cauillabit. primo nanque modo neganda illa propositio putaretur ab illo, qui plurimos affectus ab

3

agente per cognitionem fieri concederet. ab eo tamen minime intentos puta fortuitos. ambulabit nanq; in forum Socrates ea, ut Platonem alloquatur intentione, exigetq; a Cicerone pecuniam minime intentam. quam ob rem huiuscemodi respondentes experientia ducti maiorem abnegabunt. Diceret uero alius cauillator ad illam: q; uera est. quando agens ex certa deliberatiõe agit. ueluti secundo physicæ auscultationis īquit Aueroes. plurima nanq; fieri solent ab homine per cognitionem agente, incognita & sine fine aliquo. ueluti palam eē potest in motu capillorum uel festucæ pedibus nunq̃ excogitato. Respõderet deniq; tertius ꝓbabiliori sane modo, maiorem illam exponendã fore hoc pacto. Cy. quot' Di. omne agens per cognitionẽ cognoscit id quod agit. uel quidpiam aliud, in quo illud quod fit, nobiliori eminentioriq; modo continetur. secundum quam expositionem ueridica est illa maior, siue sit in æterno rerum factore siue temporaneis agentibus. hocq; pacto conclusio illa iuxta horum sententiam uere elicitur. haud quidem q; lapidem uel angelum Deus ad extra cognoscat. uerum pro tanto cõspicit producta hæc extrinseca, pro quanto diuinam contemplatur essentiã, in qua nobilius esse sibi uendicat lapis. q̃ propria sumet natura, sit in proprio genere quo fit. ut sese hoc modo cognoscendo Deus quodcunq; agnoscat extrinsecum, nihil attamen externum intuendo. has itaq; arbitror ualidiores horum esse responsiones, quo ad maioris inductæ solutionem & euidẽtiam. Cy. gratulor sane generose Didime te suc-

cincta narratione possibiles aduersariorum cauillos assi gnari,in medium attulisse,quo maior illa propositio cui dentior haberetur.ueteri nanq; prouerbio dicitur.com- paratio causæ iudicium.atq; examen manifestat condi- tionem rei. Di.quam ergo illorum ita philosophātium sententiam putas magis esse ueritati consentaneam? uel argumenti robur infringere? Cy.nullam . Di.quo nam pacto? Cy.cauillatio prima nequaq̄ nouit maioris illius peripateticam euidentiam, quandoquidem uerificanda sit illa propositio de causa perse agente per cognitionē. qua præsertim nihil fortuitum succedere potest . ueluti sunt causæ supercælestes, respectu quarū nullus casus, nullaq; fortuna esse potest. ut inquit secundo physico- rum Aristoteles,quam ob rem deridenda est illa respon sio ita proterutientium . Secundus etiam dicendi modus est imbecillis, quandoquidem indeliberate operari agē- tis indicet imperfectionē.quæ nullo pacto diuinis ascri benda est. qua de re uerissima certissimaq; uidebitur in ducta illa propositio, uidelicet omne agens per cogni- tionem absq; ulla præsertim actionis imperfectione co gnoscit id quod agit.Di.perpulchre equidem confuta- sti hosce philosophantium cauillos prorsus ab omni ue ritate alienos.quid attamen de tertio dicendi modo,qui maiori quopiam ueritatis umbraculo tegitur.opinaris? Cy.illa sane postrema responsio clypeo fere protecta ueritatis nititur falsum sustentare . Di.mira refers per Herculem,uerum quo,nam pacto recenses? Cy.ex quo diuinitas,quæ omnium est(ut dixi)perfectionum pela-

gus omnia continens, omnia ambiens atq; eminẽter universa comprehendens est primarium illius infinitæ sapientiæ obiectũ. ratione cuius efficitur omne quod efficitur. siue fuerit æternum siue temporale. iccirco putant hi diuinum intellectum nihil extraneum posse cõtemplari, longeq; hac de causa decipiuntur. Di. uelim sane abs te noscere horum allucinationem. quoniam ueritati consentanea putatur eorum opinio, quibus igitur ita sentientes illaqueantur decipulis? Cy. putas ne speculum intuẽtes illa q̃ obiciunt posse decernere absq; imaginibus illa representantibus? quando etiam speculi natura longe nobilior, longeq; præstantior his, quæ obiciuntur. existeret. Di. nequaq̃ arbitror. Cy. cæcutientẽ igitur ita opinãtes, ignarumq; suarum operationum Deũ faciunt, quo nihil abhorrendum est magis. Di. ualidissimũ quippe rationum tuarum uigorem animaduerto, uerũ enim uero cõclusionis consensus uidetur esse difficilis. ea præsertim de causa, q, intellectus ille diuinus, si quicq̃ ad extra conspicit. obiectum suum primatium excedere putabitur. quodquidem triplici primitate sibi primarium dedicatur. Cy. qua? Di. diuinitas ponitur obiectum primum perfectionis eminentia, quum nihil ei ualeat præstare perfectione. ponitur deinde primum primitate originis. quia eius intuitus cæteris aliorum entiũ cognitionibus antefertur. iccirco nõ potest uniuersum prius, deinde suam intueri essentiam. est deniq; primum primitate adequationis. quoniam nihil ab intellectu illo purissimo concipitur, nisi uirtute deitatis. quo fit, ut ue-

ra putetur illorum opinio qui Deum nihil extra se co-
gnoscere persenserũt. Cy. subtilissime profecto ex obie-
cti primitatibus obiecisti, quantumq; fieri potest, corro
borata est aduersariorum sententia. uerumtamen late
hamus in esca. Di. nihil sane latere putant, immo palam
esse potest intellectum diuinum nullo pacto speculari
posse quicq̃ præter essentiam suã. Cy. quicunq; ita sen-
tiunt, aut uerum minime intelligunt, aut ueritatem cape
scere negligunt, quandoquidem longe differant (ut opi
nor) intelligere quidpiam ad extra, secundum quod est
ad extra, & intelligere ad extra, secũdum q; est ad intra.
Di. hæc adeo uidentur cognitu difficilia, ut nulla sit ex
husce uerbis elicienda sententia. qua de re clarius expo
nas uelim. quid intelligendum sit extra, secundum q; est
ad extra cognoscere, & extra, secundum q; est ad intra
speculari, quoniam nonnulli hæc forsan implicare con-
tradictionem putabunt. Cy. putas ne in ipsa rerum co-
gnitione obiectum concurrere, ipsamq; cognoscendi ra
tionem? Di. omnino. Cy. quicunq; niuis aut cygni albe-
dinem cognosceret per speculum, ipsamq; in propria
præsentia intueretur non ne albedinem ad extra utroq;
modo perspiceret? Di. fateor. Cy. esset ne ratio eadem
cognoscendi? Di. minime, quoniam aliud quidem est
in representante obiectum cognoscere, aliudq; idem in
propria natura causante sui notitiam comprehendere.
Cy. hoc certe modo intelligenda est illa superior distin-
ctio, quoniam & si diuinus intellectus puta mundum,
qui ad extra existit, in proprio genere, intueatur, illum

tamen ratione deitatis intelligit eminentissime continen tis & repraesentantis. & hoc est ad extra cognoscere, secundum q; est ad intra, ex parte rationis cognoscēdi. nimis autem putare licet, Deum conspicere mūdum ad extra, secundum q; est ad extra. ita q; aliunde q̄ ab ipsa diuina essentia uendicet notitiam. quoniā non esset (ut dixit) primarium eius obiectum adaequatione. quo fit, ut oppositū sentientiū debilitas opinionis facile innotescat, uidelicet diuinam mētem nihil ad extra se intelligere. Di. hoc sane pacto illi recenserent primum opificem cognoscere ad extra secundum quod est ad intra, quo ad rationem obiectalem in ratione causae cognitionis. Cy. hi neq; ita sentiunt, neq; confiteri praesumunt in peripatetica achademia, immo penitus abhorrendum putant excitati quibusdam Auerois (ut aiunt) rationibus, nullam esse Dei cognitionem probantibus rerum ad extra, etiam in ratione obiectorum. primo quippe quoniam scientia Dei uel esset rerum in uniuersali cognitarum, & sic esset confusa & imperfecta. uel foret in particulari comprehēsarum, & sic infinita cognosceretur in actu, quod sane abhorret natura. quam ob causam confitentur hi nihil ad extra, ut obiectum etiam est, ab ipso rerum opifice cognoscendum, qualitercunq; sit illa cognoscendi ratio. Di. coloratum uidetur esse illorum fundamentum auerolcum paulo infra discutiendum. ne ulla eis accommodetur instandi licentia. Cy. nodus ille non dificile soluitur. ex quibus liquere potest, q̄ uanae fuerint illorum cauillationes. qui uel maiorem illam conan

tur infringere, uel falso illam exponere. Di. subtilissime hercle confutasti falsas aduersariorum opiniones. quo ad maioris inductionem, quã absq; ulla dubitatione concedendam esse arbitror. iam tamq; ad minorem accedẽdum est, quo integerrimus argumenti uigor elucescat. Cy. maximo equidem dolore afficior apertissimam ueritatem cauillatoribus infestari. Di. nostin commune adagium. alta petit liuor, perflant altissima uenti? siccine ueritas celebranda est? efferenda? magisq; honoranda? Cy. uerum teres. quid igitur ad minorem illam propositionem dicerent alii? Di. pleriq; illam abnegarent. quando quidem nullam efficientiæ causalitatẽ Deo ascriberent, ipsumq; nihil ad extra effectiue causare. uerum potius finalem esse omnium causam primam de mente Aristotelis & Auerois profiterentur. Cy. expectabam per Iouẽ falsiora falsis audire superioribus. quoniam nihil est in tota peripatetica philosophia dissentaneum magis, magisq; improbabile, q̃ ueram efficientiæ causalitatem ab ipso Deo uelle seiungere. quæ nam erit uniuersi origo? quis mundi principatus? quæ ue rerum essentialis dependentia? cui tam admirabilis mundi factura? elemẽtorum compago? animantium series dedicabitur? o stultos homines quæ nam dementia cœpit? non ne finis significat agens, ipsumq; requirit intentione necessaria? non ne cælum indiget intelligentia sibi largiente nõ solum motum sed substantiam æternam? ut inquit Auerroes in de substantia orbis, non ne mouit Aristotelem ponere agens separatum in factione rerum immateria-

lium? nihilq; prohibet sempiternorum esse alteras causas Aueroe teste septimo primæ philosophiæ. non nec præter ipsa sensibilia opere precium est motiuum esse atq; effectiuum principium separatum? aliter nulla esset inferiorum causarum neq; generationũ series teste Philosopho in calce duodecimi. nec non Aueroe in destructione destructionũ tertia disputatione. absurdũ pfecto arbitror cõtra hosce manifesta philosophiæ pricipia abnegantes habere sermonẽ doctrinarum. Di. ita sane censeo. meq; in maximam admirationem ducunt, qui hæc imitari dogmata, eaq; in scholis disceptare peripateticis audẽt plurima falsa ueris admiscẽtes. Cy. possibile unq; arbitror quempiam recte in aliqua materia posse philosophari, in alia uero simpliciter aberrare. cuiusmodi sũt hi Aristoteli imponentes, quæ minime sibi consentiunt, ueluti Salomoni omnium sua tempestate sapientissimo accidisse ferunt. qui cum fallacibus mulierum precibus & illecebris deceptus ad idolatriam, motusq; abhorrendos promouebatur, sapientiæ officio nequaq̃ fungebat, immo insipientis more inania propallabat. Di. ita censeo. uerumtamen plurima pro hac opinione argumenta in medium adduci solent. ut nulla primæ causæ iudicetur efficientia, innumerisq; Philosophi & Commentatoris auctoritatibus sese tueri laborant. Cy. nisi maioribus insistendum esset quæsitis, ampliori equidem sermone discutienda foret hæc de immensa Dei efficiẽtia rerum omnium prouincia. uerum differenda est commodiori alias tempore disceptãda. Di. ne de genere in genus mu-

grandum sit, ut inquit posteriorum primo Philosophus, hæc in tantum dicta sint, quo ad argumenti robur indissolubile. neq; quid ultro afferri potest cauilli, facile cognosco. nunc tempus esse arbitror. quo reliquum quod expediendum proposuetas, aggrediamur. Cy. quid? Di. qualiter intelligenda sint Aristotelis uerba duodecimo primæ philosophiæ (ut diximus) asseuerantis intellectũ diuinum uilescere, si quicq̃ mundanum perspiciet, quæ maximam decipuli causam plerisq; attulerũt, maximũq; illis extitisse argumentum. Cy. nostin grana tritici formicis esse grauissima? quoniam perexigua est earum potentia, ita sane laboriosæ esse solent nonnullæ in cortice philosophantibus Aristotelis (etsi leuissimæ sint) auctoritates. quarum modicula expositione tollitur omnis mediorum apparentia, omnisq; illorum efficatia. Di. quam ergo putas Aristotelis intentionem extitisse? Cy. quam mõstraui superius. quandoquidem sit penitus impossibile diuinum intellectum quicquam mundanum cognoscere, aliunde q̃ ab ipsa deitate comparantem notitiam. quoniã si omnino uilesceret accidentaliter illam suscipiẽdo cognitionẽ ab exteriori obiecto perfectiuo depẽdens. hocq; pacto certissima est Philosophi sententia. quam nemo Theologus, nemo Platonicus, nemoq; peripateticus abnegauit. nullamq; contradictionem esse diximus Deũ ad extra, secũdũ q est ad intra, intelligere. q̃q̃ id, qd' est ad intra, secũdũ q est ad itra, primo speculat. quũ primariũ sit ipsa diuinitas obiectũ cognitionis illius terminatiuũ. adeoq; primariũ, quod si primus non

K

2

esset illius intuitus, nullius prorsus exterioris obiecti eēt intelligentia. impossibilia uero hæc esse arbitror. Deum quæcunq; sunt ad extra, secundum q̄ sunt ad extra (ut diximus) cognoscere. & quæcunq; sunt ad intra secundum q̄ sunt ad extra, contemplari. primum sane horum ob infinitam summamq; diuinæ mentis puritatem est illi dissentaneum. Secundum uero deitati singularissimæ cuncta uirtualiter continenti simpliciter repugnat. Di. subtilissimam hercle dubii solutionem audiui, nihilq; superesse difficultatis facile perspicio, indubiamq; peripateticam cōclusionē eē animaduerto, Deum uidelicet habere notitiam omniū quæ in uniuerso cōtinentur. Verum enim uero superioribus abditiora forsan ex dictis occurrūt discutienda. Cy. memini te superius pergrādē tetigisse similitudinem inter ignem amorem & sciētiam, suisq; in actionibus uacare terminis, quam certe modo abs te uerificari concipio. quandoquidem solertissimum ingenium tuum quiescat nunq̄ in ueri perscrutatione. Di. tria sane philosophis omnibus atq; theologis gratissima cognitu disceptanda sunt annexa superioribus, ne speculantis ingenium in dubiorum chaos inextricabile incidat & confundatur. Cy. edissere. Di. primum sane quæsitum arbitror. nunquid ipse Deus gloriosus uniuersalia tantum an etiā singularia quæq; concipiat? secundū nunquid infallibilem futurorum contingentium habeat notitiam? Tertium deniq; nunquid sit aliqua Dei prouidentia in uniuerso? Cy. facile credideram te hucusq; difficiliora exegisse. quæ quum hisce nuperrime quæsitis

conferuntur longe omnibus faciliora sunt. Di. noueram me per Herculem hodierna die quæsitis huiuscemodi tibi fore infestissimum quibus cum supersedẽdum esse censueris, fortasse iucundioribus inuigilabimus. Cy. ne quempiam modo litterarium laborem effugere, uel tibi morem gerere abnuere uidear. quæsita pro uiribus elucidabo. etsi minime ambigam abditissima hæc longiora temporum curricula expostulare. Di. quãtum locus iste patitur, ut lubet, differendum est. idq; tritum adagium obseruari dignum est. si nõ facis quod uelis, facias quod possis, peruicundumq; mihi diem hunc superis concessum esse crediderim, quo resolutionem abditissimarum huiuscemodi quæstionũ percepero. quid igitur ad quæsitum primum dicendum putas? an Deus uniuersalia tã tum intelligat? Cy. arduum profecto negocium supponere uideris. de quo non minus dubitant pleriq; theologi nec non philosophi, dum primo quærendum censes. an Deus uniuersalia tantum intelligat? paucis admodum uete disceptandum. quoniam quæstio supponẽda præmittit ac quærenda proponit. Di. ita esse arbitror. quorsum? Cy. quicunq; uniuersalia nihil esse in rerum natura contendunt, hoc in quæsito frustra laborabunt. miror q; huiuscemodi philosophantes tot irretiri decipulis. ut quæ uniuersum complent. quæ stabilem naturæ ordinem seruant. quæ certissimam disciplinarum omnium normam ac regulam manutenent. ignorentur penitusq; abnegentur. de quibus tota peripatetica philosophia tradita est. quis nanq; nouissimus etiam philoso-

phiæ miles æquum putabit participabiles rerum essentias, aliam q̃ numeralem, immo minorem sibi unitatem uendicantes, quæ potentia uniuersalia solent appellitari. ex uniuerso tollit? quandoquidem his e medio sublatis, nulla philosophiæ ueritas naturalis, nulla matematicarum demonstrationum, nullaq; primæ philosophiæ contemplatio comparanda sit ex rei natura, cuius oppositum sensit ubiq; philosophus, nec non fidissimus eius interpres Aueroes. scribunt namq; de anima secundo, naturam fuisse miseratam specierum, quæ quũ in uno indiuiduo conseruari nequeant, saltem per indiuiduorum successionem conseruantur in illis. aerq; & cælum diafaneitatem participant, nõ inquantum aer est, aut cælũ, sed secundum unam naturam communem existentem in eis. quid clarius? prætereo demum ĩnumerabiles Aristotelis & Auerois auctoritates hoc ostendentes, uerũ enim uero ne solẽ facibus illustrare uideamur, hæc alias disserenda prætermittimus. Di. hoc adeo manifestum esse debet, ut nullum in præsentiarũ sit litigium. his igitur in natura concessis, primum sit quæsitũ illud in præsentiarum disserendum. Cy. quo tuæ morem geram uoluntati conclusionem hanc puto esse sustinendam, certissimã quippe Deus oĩum cognitionẽ habet tã uniuersalium q̃ singularium, non solum de mente Theologorum, uerum etiam Philosophorum. Di. quo nam pacto? Cy. essentia quippe diuina cum sit omnium perfectionum pelagus omnia cõprehendẽs, omnia representans ueluti speculum immensæ uirtutis idealibus referta est

rationibus,quibus mundus est archetypus.quam quidē diuinitatem intellectus ille purissimus primo comprehendens unico prospicit intuitu quæcunq; in illa omnipotenti natura eminentissime continentur,actuq; omnia clarissime intuetur absq; ulla cognoscendi potentialitate,absq; ulla sui permutatione.quo fit, ut mutabilia immutabiliter,& potentialia actualiter,& incerta certitudinaliter,& contingentia necessario,& extranea intrinsece cognoscat.cui sane ueritati consentanea est Auerois intentio duodecimo primæ philosophiæ asseuerantis omnes formas actu eē in primo motore,quas nemo ambigit existere secundum rationes ideales. de quibus Plato in timeo persensit,ut inquit Augustinus ideas de mēte Platonis in mente diuina fore statuendas . a quibus effluxa est admirabilis hæc uniuersi machina exemplariter ab eis dependens. Di.actus ex obiectis plurificari solent.quo fit,ut multiplices in Deo sint rerum intuitus, unicuisq; nō erit illius diuinitatis actus,neq; omnimoda simplicitas.maximū ergo uidebitur esse incōueniēs Deū uniuersa comprebendere. Cy.immensa est adeo diuina illa cognitio,ut nullam intelligentiæ pluralitatem admittat,unicuisq; actus est ab obiecto primario emergens, ab obiectis illis secundariis minime plurificatus , quæ quum propria eorum uirtute intelligi nō possint,minus etiam diuinum illum multiplicabunt intuitum . Di.perpulchram assignasti rationem penes theologizantes infallibilem.qua tamen ex causa cogerentur etiam philosophi hoc asseuerare? Cy.certissimum est in tota peri-

39

patetica philosophia principium, Aueroe teste secundo physici auditus, omne agens agere propter finem, quem uel ipsum agens cognoscit, uel ab alio finem cognoscente dirigitur, ut inquit Aueroes undecimo primæ philosophiæ. quum igitur naturale agens agat propter finem, quem sane minime cognoscit. puta ignis ignem generans, nemo ambigit ipsum ab agente superiori finem cognoscente dirigi, quod quidem rememorationem a superioribus causis uocat Aueroes. Deus itaq; uniuersos causarum omnium effectus intelligit, siue sint uniuersales, siue sint particulares per proprias illorum ideas in diuina mente relucentes, ut sublissime inqt Aueroes in de somno & uigilia. q; quũ ista īdiuidua habeãt determinatũ eẽ, necesse est, ut natura eoꝝ sit ĩtellecta apud formã abstractã, cuius ꝓportio ad illã est sane ꝓportio formæ artificis ad artificiatum, quid clarius? & decimo ethicorum scribit Philosophus, Deus gaudet eo, qui sibi nititur assimilari. & inquit Commentator, dignius putandũ est, ut illis Deus benefaciat, qui amãt ipsum plus, & sub dit, & ut bonorificet eos & uisitet illos, queadmodum est dispositio amici cum amico. Di. mira profecto percepi ex peripatetico fonte emanantia. uerum enim uero quispiam secundariis intelligentiis hoc attribuet. nequaq̃ autem primæ causæ conuenire percensebit. Cy. decidit in Syllam cupiens uitare Charybdim. Di. cur? Cy. non ne intelligentiarum causalitas inferiorum a primo depẽdet agente (ut diximus) per cognitionem? non ne causa prima (ut inquit Proculus) in effectũ plus influit, q̃ cau-

ſa ſecundariaʃ non ne demum cæteris in intelligẽtiis tanta eſt repugnantia externæ cognitionis, quanta eſt in ſuprema omnium cauſa ſecundum huiuſcemodi philoſophantesʃ non ne Philoſophus tertio primæ philoſophiæ ad maximum incommodum deduxit Empedoclem, quãdoquidem ex ipſius principiis ipſum Deum ignorare litem probauitʃ quam minime poſſe cognoſcere cogebatur Empedocles aſſeuerareʃ ex quo litem in Deo comperiri putabat impoſſibile, quis præterea ita rationis expers abnegabit Deum ſeſe cognoſcere nõ poſſe diſtinctiſſimeʃ ipſumq; diſtinctum eſſe ab omni creaturaʃ primamq; omniũ eſſe cauſamʃ ab ipſiſq; cæteris omnibus intelligentiis orbium motricibus eſſe diſiunctumʃ maximum ſane uidetur horum ita ſentientium inconueniens hæc abnegare. quæ nequaquam uera eſſe poterunt abſq; cauſatorum cognitione. Di. efficaciſſima per Iouem media tetigiſti iuxta certiora Philoſophi principia, quibus indubitata concluſio eſt de mente Ariſtotelis ſuſtentãda. quãdoquidem oppoſitum opinantes, omnem politiam, omnem moralitatẽ, omnemq; prorſus religionem de medio tollant. acceditq; opinio hæc ad id, quod dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus, immenſam nanq; Dei ſapientiam abnegantes ipſum Deum abnegant, neq; cum hiſce diſputandum eſt. ueluti phyſicorum primo ſcribit Ariſtoteles, cũ principia negantibus nullus habendus ſermo eſt. id attamen abs te ſcire uelim. Deus nec ne prius uniuerſalia cognoſcat an particulariaʃ Cy. etſi maxima hæc ſit ambiguitas affirmatiue

tamen discutienda est. quoniam nullus intellectus equiparandus est altissimo, tam secundum comprehensionē, q̃ secundum dependentiam. quū nullus intellectus, Auerroe teste tertio de aīa, sit ab ipsa potentia liberatus praeter primum, neq; uniuersas entium naturas secundum omnes earum conditiones ualet intelligere, quemadmodum ille diuinus. quam obrem quum uniuersalia priora sint ipsis, quae singularia sunt. illa utiq; prius itelligi necesse est. hocq; de omnibus ab ipso cognitis dicendum puta, siue absoluta siue respectiua exstiterint. quoniam qualis est eorum natura, talis est eorum ordinaria intelligentia. Di. impossibile omnino uideri potest ullam puta re ibi notitiae prioritatem. quādoquidem unicus existit omnium cognitorum actus. omniaq; ab aeterno, nihilq; de nouo Deus intelligit. immo si qualis (ut dixisti) ordo est ipsarum rerum in natura, talis est earū cognitio. tunc non solum multiplex est rerum cognitio, immo & successiua atq; temporanea, quum plurima sint praecipue singularia tempori & motui subiecta per maxima temporum interstitia seuncta. maiusq; profecto putabitur inconueniens hanc in Deo ponere notitiam. quoniam si eadem omnium est, tunc ipsa cognitio praecedet obiectum, cuius est, quod maxime absurdū putauit Philosophus in categoriis, dum retulit in paucis uel nullis quis competiet scientiam simul esse cum scibili. si uero alia est, tunc imperfectus erit ille purissimus intellectus (ut supra monstrauimus) Cy. q̄q̄ subtilissime obieceris, ut ueritas ipsa clarius elucescat, attamē ex quo nulla nō

solum penes theologizantes immo & peripateticos est repugnantia prioritatem & posterioritatem uno modo sumptam esse compossibilem simultati alio modo sumptæ, icciroo in huiuscemodi cognitis ab intellectu diuino æternaliter cum simultatę diuinę cognitionis est nõnulla huius ab hoc præsuppositio, absq; tamẽ ulla diuinæ notitiæ causalitate. ueluti palã esse potest in cæli substantia suisq; accidentibus de mente Philosophi, quæ et si duratione simultanea sint, ipsam tamen cælestem substantiam esse natura priorem omnibus illis accidẽtibus indubie persensit Aristoteles. hocq; modo putãdum est cognitorum ordinem esse ita statuendum. ut primariũ sit obiectum ipsa diuinitas, ueluti splendidissimum omnium speculum, ac generale omnium exemplar. cætera uero sint obiecta secundaria iuxta proprios entitatum suarum gradus cognoscenda, ut inquit Augustinus, omnia constituisti domine in numero pondere & mensura. quam ob rem minime inferendam esse puto cognitionum multiplicitatem, quandoquidem ab obiecto primario uendicetur intelligentia. neq; ullã cognitionis successionem, quoniam successio rerum nullam cognitionis infert in Deo intercapedinẽ, ut ĩquit Augustinus. Deus non nouit aliter facta q̃ fienda. nullaq; hoc pacto cognitio prior esse potest obiecto, a quo suam capiat entitatẽ atq; unitatem. nullũq; sequi incommodũ intueor ita uere sentientes. Di. ex quo diuinus intellectus uniuersalia contemplatur manifestum saltem sequiť inconueniens, quoniã (ueluti Auerroes undecimo primæ philosophiæ

L

lef

nititur probate) in Deo cõfusa dabitur notitia ex quo intelligit uniuersalia. quoq; cõfusam esse notitiam nemo ambigit. Cy. longe fallit qui hoc arbitrat. quandoquidẽ tria hæc lõge differant, singulare uidelicet ut singulare est, cognoscere, atq; uniuersale ut uniuersale est, itellige re, ac demq; singulare sub uniuersali speculari. quoniam prima illa duo ad ipsum diuinum pertinẽt intellectum ex ꝓpria entium natura absq; ulla cognoscendi imper fectione. Tertium uero intelligentis imperfectionẽ testa tur ex confusa notitia prodeuntẽ. plurimiq; in hisce co gnosceodi rationibus allucinaotur. nihilq; Deo tribuen dum puto, nisi quod ab omni prorsus defectu immune est. ueluti communis omnium sapientũ est opinio. Di. confusa cognitio imperfecta est. Cy. utiq. Di. qualiter da bitur confusa cognitio nisi fuerit obiecti confusi? Cy. hoc plerisq; causa extitit decipuli. Di. cur? Cy. nõ est cõ fusi cõfusa cognitio, neq; distincti distincta notitia, quã doquidẽ sæpissime cõtingat, ut distinctissima sit cõfusi cognitio, puta speciei iuxta formalem eius rationem cõ ceptæ, nec non distincti confusa peritia, puta singularis sub uniuersali generico percepti uel specifico. bacq; de causa plerisq; a uerion Aristotelis intentione in physicis declinarunt. est igitur in Deo distinctissima rerum om nium cognitio tam uniuersalium q̃ singularium. mini me tamen in Deo ponitur cognitio cuiuspiam singula ris sub uniuersali ratione concepti. uelut subtilissime intulit Auerroes. quoniam modus ille confuse concipien di est intellectui diuino penitus incõpossibilis siue uni

uersale sub uniuersali, siue singulare sub uniuersali Deus intelligat. Di.tuis adeo sermonibus acquiescendũ ẽ, ut nõ solũ auerroicam dilucidasti ambiguitatẽ, ueꝗ etiã facile patere potest ꝗ uanæ sint illæ peripateticorum controuersiæ de primo cognito in exordio physicæ auscultationis.dum quotidie litigant an maius aut minus uniuersale sit intellectui nostro magis notum:innumerisꝗ dissidiis fimbrias dilatant absꝗ ulla philosophi intentione. Cy.uera per Iouem sentis, quoniam quicunꝗ singulare primum asserunt cognosci negligũt Aristotelis physicoꝝ primo intentionẽ, neꝗ ẽt uerba pcipiunt. qui ipsum hoc modo uniuersale primo esse cognoscendum putant.qm̃ singulare,si,ut singulare est,cognoscit̃. aut uniuersale,ut uniuersale est,sit hoc modo cognitũ, nullius coꝝ est confusa notitia,neꝗ per cõsequens primo habenda.si uero singularis,ut sub uniuersali est cognitum,sit intelligentia.& uniuersalis, ut uniuersale est, tunc singularis est cõfusa notitia.minime aũt uniuersalis,qm̃ distincta notitia primo nobis assignari nõ potest. nemo itaꝗ sanæ mentis opinabitur, uniuersale sic esse primum cognitum.si uero fuerit eiusdem singularis uel uniuersalis,ut sic,& sic apprehensi,palã esse poterit ꝗta sit huiuscemodi philosophantiũ allucinatio,suorumꝗ litigioꝝ truffa.qui ita cõtendunt.neꝗ cẽsendi sunt peripatetici quicunꝗ Aristoteli figmenta imponunt,neꝗ Auerroistæ,qui agẽtem putant intellectum sibi ad placitum copulari,neꝗ famosa omnia ueritatem sapiunt. Di.audi ut ex superioribus abs te dictis ipsum Deum singularia

mutabilia immutabiliter agnoscere. & potentialia actualiter. quo nam pacto recenses? quoniam dabitur entium infinitas in actu cognita. quod quidem absurdum putauit Aueroes, ut superius innotuit. Cy. quicunq; immutabile speculum unica & permanenti uisione intuetur, non ne quæcunq; representata, quantumcunq; moueantur in propria existentia, immutabiliter, immo unica uisione cuncta prospiciet? Di. utiq; Cy. non ne quæcunq; etiam p illud cognoscēda sunt, siue actu fuerint in propria natura, siue fuerint possibilia, siue actu finita, siue infinita, si ponerentur ad minus in potentia, illa utiq; obiecta infinita in potētia cognoscerent actu? sumpta cognitionis actualitate ab actuali speculi intuitu, absq; hoc q; producēda essent producta, & potētia infinita essent actu infinita? quandoquidē cognitionis actualitas minime inferat obiecti actualitatem. ut puta rosa est actu cognita, igitur actu est. nulla est consequētia. teste Philosopho secundo periermenias. quo fit, ut nulla repugnātia nullumq; dissidium emergat ex illa Dei cognitione respectu omniū, quæ ab ipso conspiciuntur in illa immensa diuinitate eminentius oīa continēte q̄ ipsa sint in se ipsis, neq; ob hoc finita sunt infinita, neq; īfinita finiuntur, neq; in esse quopiam actuali posita sunt, quo ad propriam suæ naturæ cōditionē. Di. nō ne mutabilis Deus ipse putabitur modo hoc modo illud obiectum intelligens? uel ab uno ad aliud discurrēs, uel unius ex alio notitiam sibi comparans? quoniam lunæ defectum luminis ex obiectu ipsius terræ percipiet. Cy. ualidissimum

aduersariorum propugnâculũ hoc esse solet. qui si quidem seriem mutationis recte capescerent. hoc minime inferendũ putarent. qm̃ ubi nulla est prioritas aut posterioritas, ubi etiã nulla est successio formæ superuenientis, ibi nulla mutatio esse potest. mutari nãq; teste Philosopho est aliter se habere nũc, q̃ prius, aliquid intrinsece suscipiendo. quicunq; deinde intellectus nullius cognitionem per aliud intelligendo sibi uendicat, discursu quopiam nequaq̃ indigebit. quicunq; demum nõ aliunde q̃ ab uno fontali perfectionum principio notitiã omnium sibi comparat, minime suscipiet aliunde causatam intelligentiam. Di. iam iã profecto intueor, quo tendunt uerba hæc. quidq; ex hisce uerbis elicere pertentas. nam ex quo Deus ipse idelebilẽ bẽt, æternãq; oĩum cognitionẽ, neq; mõ hoc, modo illud intelligit, iccirco mutari nõ potest. neq; potest ibi discursus inueniri. quãdoquidem nulla est diuinæ mentis illatio ex aliquo actu præcognito ad aliud potentia cognoscendũ. neq; potest deniq; diuinus intellectus ab alio q̃ a sua essentia uẽdicare cognitionem, ideo soluunt̃ omnes inductę dubitationes. Cy. uerum tenes. Di. etsi ꝑfecto subtilissimis rationibus intentum probaueris iuxta ueriorem Philosophi & Aueroïs intentionem, uerumtamen plerosq; noui perceleberes etiam nostræ tempestatis uiros, qui Aristoteli suoq; Commentatori oppositum ascribere conati sunt, moti quibusdam (ut aiunt) demonstrationibus in peripatetica disciplina in præsentiarum discutiendis, ne ulla supersit allucinationis occasio. nam quanto magis obiectioni-

bus resistitur, tanto magis ipsa ueritas elucidatur aucto re Philosopho primo cæli. Cy. optime sentis licere nemi ni aliquid proferri, nisi discussis & cõfutatis aduersario rum positionibus. quas igit̃ putas efficatiores eorum de- monstrationes, quæq; apparentiã tenent in scholis peri pateticis in mediũ adducito. Di. rationibus & auctorita tibus instare uidentur. primũ quidẽ quõ omne intelligẽs aliud perficit̃ ab eo, patiturq; perfectiua passione. intelli- gere nãq; intelligẽtis est perfectio, teste Philosopho ter tio de aĩa, nec non duodecimo primæ philosophiæ, quũ igit̃ Deus aliud ad extra intelligat ex dictis, ab alio utiq; perficitur. quod sane absurdũ ab oĩbus existimat̃. Secũ do probãt efficacissimo (ut ferunt) argumẽto. quõ nullus intellectus nobilissimus implicari potest uilioribus. mens diuina est huiusmodi nobilissima potentia. nihil igit̃ ad extra, quũ sit uilius, intelliget. Ratio tertia ita deducitur omne per essentiã intelligens est obiecto cognito perfectis sime copulatũ, oĩbusq; modis unũ cũ illo, teste Aueroe primo cæli. quũ igit̃ impossibile sit intellectũ diuinum uniri perfectissime caducis, tẽporalibus, & cõtingẽtibus, propter summã naturæ diuinæ excellẽtiã, atq; omnimo- dam separationẽ ab alus, nequaq̃ putari potest Deum hæc inferiora cognoscere. his itaq; rationibus propalla- re audẽt hi nullam esse Dei cognitionem respectu eorum, quæ sunt ad extra. Cy. ferunt olim audito quopiã subter raneo tumultu urbem totã bello armisq; fuisse intentã. comperto demum pusillo mure tumultus causa, omnes ad risum fuisse concitatos. ita per Iouem hisce argumẽ

tantibus accidere solet. qui cælũ euertere festucis cõten dunt. quũ ualidissimas crediderint eẽ demonstrationes quæ fallaciarũ decipulis innitunt. quũ quæ primario cõ ueniunt obiecto, quibuscũq; etiã secundariis intelligibi libus accõmodari censuere. quo fit ut nullũ sit rationũ suarũ robur. nullũq; fundamẽtũ. maior nãq; primæ argu mentationis eorũ de primario tantũ obiecto ueritatẽ cõ tinet. quandoquidẽ omne intelligens obiectũ primariũ illius cognitione perficit ac perfectiue patit. ut dici so let. quã ob rẽ nulla põt esse in Deo externorũ notitia ali unde q̃ ab ipsa deitate cõparata. quã quidem, si aliunde uendicaret, nemo tũc ambigeret intellectũ diuinum de mẽte Aristotelis (ut diximus) esse perfectibilẽ accidẽta liter, atq; ab aliena natura dependẽtẽ. neq; diuinitas ade quaretur intellectui obiectiue. ut supra innotuit. quum igit tãtũ Deus Deum primo intelligat, unicoq; intuitu quæq; inferiora secũdario cõprehẽdat, obiecto illo pri mario tãq̃ secũdarii eã cõcutrẽte, falluntur equidẽ hi, qui inferre putãt purissimũ illũ intellectũ, si caduca intelli geret, ab exterioribus ac tẽporalibus eẽ perfectibilẽ. quũ nõ aliã q̃ suimet intelligẽtiã primo tenet, neq; ab aliquo recipit obiecto notitiã causante. q̃q̃ aliud q̃ ad obiectũ suũ primariũ cognitio illa secũdario terminet. Du pri mum igit eorũ argumẽtũ fallaciæ robore munitũ pba re pseferebat. qd minime censuit Aristoteles. assumptũ nãq; fuerat de perfectione intellectus. ac si diuinus intel lectus uniuersa cognosceret ueluti humanus. qui nullũ habens obiectum, adæquatũ secundũ uirtualẽ continen

44

tiam modo ab hoc modo ab illo multiplicē cōparat intelligētiā. Cy. hæc extitit illoꝝ fallacia, nā si humanus intellectus eadē sese cognitione cognoscēdo singula specularet. nullū sane alioꝝ esset intellectus humani obiectum perfectiuū. a nulloq; illoꝝ depēderet. hocq; potissimū ē Aristotelis fundamētū, cur itellectus nō solū humanus, sed etiā reliquæ supercælestes usiæ ab alio depēdent, ab alio ꝓpriā nāciscūt essentiā, ab alioq; suā uendicant perfectionē. solusq; primi motoris intellectus uniuersa cōspiciēs unico atq; indepēdenti ītuitu est ab oī potētia, teste Auerroe, liberatus. Di. qd ad reliquas eoꝝ, quas putāt, demōstrationes? Cy. eisdē de causis ōis eoꝝ funiculus facillime rumpit. quādoquidē maior illa secūdæ rōnis intelligēda sit illo (ut diximus) modo. nullus & enim intellectus nobilissimus uilioribus īplicari pōt, uiliotaq; cognoscere, ueluti obiecta cognitionē in illū īprimētia. quo fit, ut mens illa diuina facile tēporalia cognoscat nullā ab eis cognitionē sibi uendicans. hacq; de cā ratio eoꝝ tertia infringit. quū dicunt. omne perfectissime intelligens pessentiā est perfectissime unū cū obiecto. & intellectus & intelligibile sunt unū oībus modis, quis nanq; nouus etiā philosophiæ miles hæc obiecto primario cōuenire dubitabit? quo certe modo itellectus diuinus immensæ illi essentiæ suæ adequat, potissimeq; unitur. quātūq; hoc intelligibile est, tm̄ intellectus intelligit. & ecōtra. Di. subtilissime ꝑfecto soluta sunt oīa eoꝝ argumenta, nullaq; illoꝝ apparētia (ut puto) quēpiā alter opinari cōcitare pōt, neq; uerus peripateticus putabit oppositus

adhærens, uerumtamen quispiam colorare cõtendet oppositam sententiam nonnullis Commentatoris auctoritatibus. inquit nanq; tertio de anima Commentator. si primum intelligit uilia, mox ei continget, ut sua nobilitas sit intelligendo uilia. Atq; in de beatitudine inquit. non est alia natura, quæ materialia cõprehendat, nisi homo. Deinde inquit in tertio de anima in quolibet intelligente aliud est aliquid simile materiæ. Præterea quod intelligit aliquid extra se, quandoq; intelligit, & quandoq; non. quæ quidem omnia primo rerum factori penitus dissentiunt. Præterea quod intelligit aliud, transmutatur substantia sua in aliud. & ideo non erit æterna Dei substantia. Deinde inquit. si primum intelligit aliud, sua substantia non est actio eius, sed necessario perficitur per illam actionem, sicut intellectus perficitur in nobis. Præterea scribit Aueroes undecimo primæ philosophiæ, q; impossibile est Deum intelligere aliquid uilius aut nobilius eo. & in tertio de anima inquit, q; primus motor est simplicior intelligentiarum. iccirco est unus absq; multiplicitate. quia est sine alietate intellectus & intellecti, & sine multitudine itellectorum. quid clarius? Præterea inquit q; illud, quod est intelligens. qa intelligit se, non quia inteligat aliud, est unum, quod habet uitam in fine nobilitatis. ideo uita & scientia proprie dicuntur de eo. Adducunt ultimo ratioñe ex Auerrois intentione tertio de anima contra Themistium ipsum reprehendentis, qui dixit omnia Deum intelligere & subito, quoniam sese omnium esse principium cogno

scit,atq; Commentator.hoc nostro contradicit sermoni,
quum dicimus q; Deus intelligit se & nihil extrinsecum.
quoniam intellectus & intellectum sunt idem omnibus
modis.ex quibus apertissime inferendum putant ipsum
Deum nullam habere notitiam rerum inferiorum, nul-
lamq; intelligentiarum, nullamq; uniuersi cognitionem
de mente Auerois. Cy. gratulor sane te probabiliores
Auerois auctoritates pro illorum opinione in medium
adduxisse.ut quantum firmari ualeant in suo proposito,
facile cognoscatur.prima equidem auctoritas ex prædi
ctis elucidata est.quandoquidem impossibile sit intelle-
ctum diuinum quampiam suscipere notitiam ab aliquo
exteriori obiecto,quoniam per illam perficeretur,ut di-
ximus,iccirco illa Commentatoris sententia nostrā cor-
roborat intentionem.quum dicit,si primum uilia intelli-
git puta ex propria illorum uirtute notitiam gignentia
in diuino intellectu. mox ei continget, ut sua perfectio
sit intelligendo uilia,quoniā intellectio (ut diximus) est
intelligentis perfectio,& ideo quum intellectus huma-
nus hoc pacto se habeat ab ipsis materialibus & uilio-
ribus cognitionē sibi uendicando,iccirco uera est Auer-
rois sententia in de beatitudine, q; non est alia natura,
quæ materialia hoc modo comprehendat, nisi homo.&
quoniam talis intellectio accidens est intelligentis, iccir
co opere precium est assignare illi proprium suscepti-
uum & perfectibilem materiā, quum nullum accidens
absq; subiecto ualeat permanere, quo fit, ut non imme-
rito uera sit illa ulterior Commentatoris auctoritas in

tertio de anima, dū retulit, in quolibet intelligente aliud est aliquid simile materiæ pura possibilis intellectus, qui nullam habet naturam, nisi quoniam passibilis est uocatus. & quoniam in tali cognitione aliunde causata & accidentali nonnulla contingit uicissitudo & potentia (ut diximus) ideo uera est Auerois auctoritas ulterius adducta inuuentis, omne quod intelligit aliud extra se, quandoq; intelligit & quandoq; non, illaq; de causa uerum est, quod dicit ulterius Commentator, ꝙ intelligens aliud, hoc modo transmutatur, aliquid recipiendo, neq; si primum intelligit aliud, eius substantia erit actio eius. immo eius operatio erit accidēs intellectum diuinum perficiens, sicut intellectus noster perficit in nobis. quid ergo clarius esse potest ex Auerois intentione Deum nullam sibi notitiam aliunde posse comparare? quo fit quum Deus a nullo uiliori capescere notitiam ualeat, neq; aliquid eo nobilius habeat, a quo suam suscipiat intelligentiam. ideo recte scripsit Aueroes in ulteriori auctoritate inducta undecimo primæ philosophiæ. ꝙ impossibile est primum intelligere aliquid uilius recipiendo cognitionem ab eo, neq; nobilius. quum sit in fine nobilitatis. & quoniam in solo primo rerum omnium opifice uerissima est adequatio intellectus & intellecti, pura diuinitatis, ratione cuius intelligitur omne, quod intelligitur. ipsaq; primo comprehenditur. immensa illa sibi coessentiali sapientia, hinc est, ꝙ optime censuit tertio de anima Commentator. primum motorem esse simpliciorem omnibus intelligentiis, unumq;

esse absq; ulla multiplicitate. quoniam est sine alietate intellectus & intellecti, & sine multitudine intellectorum. quia unicum est ibi adæquatum obiectum, quod sane in nullis intelligentiarum mentibus est inuentum. quandoquidem omnis intelligentia citra primam ab ipsa prima essentialiter dependeat ab illa cognitionẽ & uitam accipiens.& ideo non immerito retulit Auerroes nostram confirmans intentionem.ꝙ illud quod est intelligens,quia intelligit se,nõ quia intelligit aliud.est uiuũ, quodquidẽ uitã habet in fine nobilitatis.& propter hãc causam uita & scientia ꝓprie dicunẽ de Deo.quid igitẽ clarius pro inducta nr̃a ueriori cõclusione peripatetica potest adduci secundũ Cõmentatoris principia? non ne hi Goliæ more intentũ sibi cõparant uarias inducentes Auerois auctoritates oppositã sniam præseferẽtes? quĩ deinde mens illa diuina intuens unico intuitu essentiam suã cuncta prospicit eadẽ simplicissima cõprehensione, non solum quampiã cognitionẽ excludẽdo aliunde causatã,neq; etiam ex aliqua alia q̃ essentię ratione. iccirco & si Deus oĩum eẽ causam sese cognoscat oĩaq; cognoscat, minime tamen censendũ est Deũ uniuersa cõprehendere.quĩ sese causam eẽ cõcipiat.hocq; pacto reprehensione dignus est Themistius.neq; ueritati est cõsentaneũ diuinam illã cognitionẽ esse hac de causa oĩum & subito. quia sese causam esse omnium Deus agnoscat.uerum potius quoniam immensam illam diuinitatem intuetur omnium perfectionum pelagus atq; (ut diximus)idearum.quæ omnibus modis eadem est intel

lectui diuino secundum triplicem primitatem uidelicet originis, quoniam ipsa est, quæ primo comprehenditur. perfectionis, quoniam nihil ei conferri potest in naturæ nobilitate. demum adæquationis, quandoquidem uirtute ipsius intelligitur omne intellectum. quæ quidem nullis intelligentiis consentanea sunt, immo soli Deo peculiaria, ut īquit Aueroes cōtra Themistium. dum retulit hoc nostro contradicit sermoni, quum dicimus q̄ Deus intelligit se & nihil extrinsecum. quoniam intellectus & intellectum sunt idem omnibus modis primitatis & adæquationis, quod minime sibi consentaneum putaretur, quum ex relatione sui ad alia specularetur uniuersa. immo & maius emergeret incommodum ita opinantibus, quoniam aut diuina cognitio esset intellectui diuino accidentalis, quod sane penitus est (ut diximus) abhorrendum. aut ipsa diuinitas ab externis effectibus essentialiter dependeret. quandoquidem relationis agnitio præcipuam suscipiat ab ipso termino entitatem & originem. quo fit, ut illa Themistii opinio hoc in sensu facile reprobetur. q̄ si Themistius Deum (ut puto) percenseret se esse rerum omnium causam ratione suæ diuinitatis. atq; uniuersa comprehenderet, non quia sic se causam esse cognoscat, nullam arbitror ponendam esse cum Aueroe controuersiam. uerum enim uero nunquid Deus ipse sublimis prius uniuersa entia comprehendat, deinde se esse causam eorum? an potius sese causam esse prius cognoscat q̄ uniuersa, etiam remota cognoscendi reduplicatione? uel potius ex æquo

esse coexigentia quodãmodo hæc sint apud intellectum diuinum? maximum hercle dubium arbitror ipsum alus in præsentiarum pensiculandum permittens. satq; monstrasse sit nobis dubii magnitudinem alias forsan comodiori tẽpore disceptandam. in cuius ardua decisione nõ solum philosophi laborant, uerum etiam quanto clariores theologi primęuam rerũ originẽ perscrutãtes ab eẽ illo admirabili ideali, uel ex formali quiditatum ordine priori naturaliter quocunq; esse cognito cuiuscunq; siue creati siue increati (ut diximus) intellectus. Di. subtilissime hercle inductas Auerois auctoritates dilucidasti. miror q; plurimum hosce philosophantes opinari oppositũ, in opposito sese firmãtes. Cy. posse peccare etsi neq; libertas neq; pars libertatis habeatur, Augustino teste, attamen ex quopiam naturæ defectu mortalibus conceditur. quo fit ut facillime pleriq; prolabãtur in extortas opiniones. enitendum est igitur, ut q̃tum fieri potest. ueritas inuestigetur. diuina efferantur. aduersaq; cõculcentur. neq; ita faciundum existimo, ut leuissima etiã ex causa diuinis imponẽda sint, quæ orthodoxæ fidei penitus aduersari uident. fingendo eã fuisse Aristotelis & Auerois intentionẽ. quam minime hisce philosophi persenserunt. maioraq; philosophorũ cũ fidelibus litigia plurimi disseminãt, q̃ ex certioribus illorũ opinionibus eliciant. pprioruq; cogitationũ suarũ errores tueri audẽt pfitẽtes ita sensisse Aristotelẽ & Auerõẽ. Di. uera hercle narras. utinamq; talia cõfingẽtibus opinãdi frenũ adhiberet. fidei nãq; mysteria magis excolerent. naturalisq; peripa-

teticoꝝ philoſophia certior hēreť.ueꝝ enī uero ſophiſ-
manibus oīa referta ſunt.neqꝫ uera ꝑ ueris,neqꝫ falſa ꝑ
falſis haberi facile poſſunt.tantaqꝫ in dies hac de cā fi-
des incurrit calamitatē.ut in ſacris uſqꝫ Deoꝝ tēplis ad-
uerſa fidei teretiſmata plerīqꝫ ſcioli diſceptare minime
uereāť.nō ne laudāda magis ē mahometanoꝝ ꝯſuetudo,
qui cū fidei ſuę,etſi falſę,aduerſantibus gladio potius q̄
uerbo cōtendūť:nōne maiori cū expectatione fidei ſuæ
deliramēta,q̄ maxima chriſticolę deitatis archana uene
rant? Cy.plurima his eqdē annectēda explicādaqꝫ pu-
tarē de multiplici huiuſcemodi philoſophātiū opīoīe
uarioqꝫ diſciplinaꝝ decurſu.niſi ſeptimū tā cæli cardinē
Phœbus pagraret.ueꝝ enī uero hæc in tm̄ pro tuenda
ueritate ſint dicta.ſatqꝫ feciſſe arbitror generoſe Didime
tuis obtēperaſſe q̄ſitis,etſi maiorē dicēdi q̄ nr̄am faculta
tē expoſtulare uideanť.Di.gratulor ſūmopē grauiſſimā
de ſingularīū cognitiōe ab ītellectu diuino ꝓuinciā ma
gna ex pte de mēte phoꝝ fuiſſe hactenus dilucidatam,
nullāqꝫ ſupfuiſſe difficultatē ex certiori Ariſtotelis eiuſqꝫ
fidiſſimi Cōmētatoris ītētione,q̄ ex enucleatis phoꝝ opi
nionibus haud facillime diluať.ueꝝ enī uero maximū il
lud ꝑdeſtinatiōis ac diuinę ꝓuidētię negociū hodierna
luce diſceptādū cē crediderā cognitu præ oībus deſide
ratū,an gratiſſima cuius dillucidatiōe,quū dies iſta mini
me ſuppetat,te plurimū rogatū uelī.quo incępto operi
die craſtina finem imponas.hunc in locū ſummo mane
cōuento,nullā ſane rem mihi gratiorem q̄ difficillimæ
huius prouinciæ diſceptationem facturus.Vale.

IOANNIS BASADONA PATRITII VENETI ARTIVM DOCTORIS DYALOGORVM DE DIVINA MVNDI PROVIDENTIA DIES QVARTVS.

Rduũ profecto rationis opus aggrediar Cyrille peritissime, si abditissimam diuinæ prouidentiæ necnõ prædestinationis materiam disceptare contendeũ. quæ omnia mortalium ingenia, quanto magis omnigenis excelluerint disciplinis, defatigauit. neq; sane ipsa philosophia philosophis, neq; Theologia fidelibus fere suppetere uisa est. quandoquidem philosophorum pleriq; puris naturalibus insistentes omnem rerum prouidentiam de medio sustulerunt. ex fidelibus autem ille sacri eloquii tubicen Paulus cecinit. o altitudo diuitiarum q̃ profunda & incomprehensibilia sunt iudicia tua. uerum enimuero suscepto iamiam inuestigandæ ueritatis officio quantum uires nostræ perexiguæ irrepere possunt incepta prosequens tria præcipue hac in grauissima prouincia quæsita perscrutabor. primum sane diuina sit necne ulla rerum prouidẽtia? Secundum quid & cuius ipsa sit? nũquid uidelicet solius Dei uel alterius causæ? Tertiũ deniq; quorum esse debet? an scilicet rerum duntaxat incorruptibilium, an etiam mundanarum, quæ generationi & corruptioni sunt obnoxiæ? neq; quidpiam (ut opinor) his, qui bonarum litterarum studiis instituti sunt, cognitu gratius ac scitu iucundius esse potest admira-

bili huiusce rei cognitione. Cy. maxime per Iouem laborandum esse duxisti hac in difficillima diuinæ prouidentiæ palęstra, non solum in ipsa ueri inquisitione ordine singulari abs te proposito differenda, uerum etiam aduersus eos, qui uariis superstitionibus sese obdurantes cōtra manifestam ueritatē, non tam de suis religionibus, quas præe asserunt benemeriti, q̄ de se male, deuios sequuntur anfractus, iterq; rectum ac planum, immo & ipsam lucē deserunt. quo ueluti cæci ac debiles in præcipitium prolabantur. quibus equidem consulendum esse censeo. ne cōtra se pugnent. uelintq; se tandem ab inueteratis erroribus liberari, hoc utiq; facturi. quum, qua de causa nati sunt, aliquando peruiderint. quorum prauitatis occasio extitit ignoratio sui Cōditoris. quam si quispiam cognita ueritate discusserit, facile intelliget, quo referenda, quaue ratione sibi uita degenda sit. eaq; potissima de causa, ut unicum rerum omnium opificem toto animi conatu excolant, ac uenerentur, omnia cognoscentem, omniūq; curam habentem, singulaq; summa prouidentia moderantem. sine quo nulla esse potest mortalium religio, nulaq; sapiētia. immo (ut inquit Lactantius) quemadmodū nulla religio sine sapientia suscipienda est. ita etiam nulla sine religione probanda est sapientia. Di. quum de diuina differitur prouidentia, qua mundus ipse admirabili ordine gubernatur. illo præcipue animus deducitur. ubi illam magis elucescere ac uigere perhibetur. quā si quispiam æquo animo uoluptauerit, haud sane ambiget eā toti uniuerso longe præsidere. omniaq; diuinæ subesse

4

prouidentiæ. Cy. quo? Di. nullum profecto medium efficatius esse arbitror inferendæ prouidentiæ q̃ sacrum fidei mysterium. omnibus acerrimum (ut ueteri adagio dicitur) in aduersis præsertim casibus calcar & stimulus. quandoquidem si nulla etiam esset mortalium philosophia. nullaq; philosophorum disciplina, ratio ipsa naturalis eos adhuc unicum supplicare omnium parentem, ad unicumq; confugere protectorem singula prouidentem compelleret. Cy. uerum tenes. quorsum tamen? Di. optarem sane de mundi prouidentia disceptaturus Romæ interesse, ubi sanctissimus ille orthodoxę fidei Monarca Leo inuictissimus tot sacratissimis ecclesiæ Romanæ Cardinalibus decoratus ipsam fere naufragã Petri nauiculam admirabili Dei protectione moderatur, portuq; tutissimo eam nititur conseruare. facileq; innotesceret, quanta esset illa Dei clementia, immensaq; fidei nostræ sollicitudo & religio diuinitus collata. ubi & si pleriq; uigeãt integerrimi sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cardines. ipse tamen uirtutũ omnium specimen & exemplar splendidissimum Dominicus Grimanus id luce clarius ostentaret. qui omni morum grauitate, sapientiæ magnitudine, uitæ sanctimonia, religionis splendore, ueluti fulgentissimum sidus emicans ætatem nostram roiorum in modum illustrat, innumerisq; uirtutum suarum præconiis celebratissimus illis priscę tempestatis patribus est longe anteferendus. nõ ne diuinam hæc magnopere præseferunt prouidentiam? Cy. optime censes. uerumtamen ab hoc uisendæ urbis intuitu in præsentia-

rum esto alienus ob innumeras præsertim bellorum calamitates, quas uniuersa fere Italia perpessa est. Di. si congruus huic differendæ materiæ locus dedicandus ē. in sinum saltem adriaticum iter arripiendum esse arbitror. ubi Venetias urbium nobilissimā tanta Deus prouidentia manutenet, atq; tuetur. ut omnem diuitiarum affluentiam, omnem uirtutum & morum copiam, omnemq; demum religionis sanctimoniam clementissime concesserit. ibi nanq; Illustrissimus ille Pater patrię Leonardus Lauretanus omnigena uirtutum copia præditus clementia, fide, pietate, præcipuoq; Iustitiæ moderamine principatur, tantaq; prudentię magnitudine refertus, ut nullis unq̄ temporibus neq; prosperis illum successibus elatum, neq; aduersis depressum casibus quispiā cognouerit. Adest præterea sacratissimus ille Antonius Contarenus Venetiarum Patriarca splendidissimum orthodoxæ fidei spectrum, ac censor acerrimus, innumeris animi dotibus insignitus. qui ob singularem uitæ sanctimoniam, morumq; omnium integritatem, sinceramq; religionem, immensam illam Dei prouidentiā facile manifestat. o fœlicem igitur ac uere fœlicem dixerim Venetias, teste Platone, cui contigit a sapientibus gubernari. Cy. etsi minime ambigam maximam his in locis esse Dei prouidentiam, grandiaq; munera conferri mortalibus supra omnem (ut dixerim) aleam. uerumtamen grādes materias inquisituris cōgruere magis arbitror quāpiam loci solitudinem, quo in ueri perscrutatione potius ipsa ratio ingeat, q̄ sensus in oblectamenta prolabātur.

N ii

Di.recte per Iouem sentis.quoniam ipsa gentiũ frequẽtia,uariusq; populorum tumultus animum speculationibus implicandum sæpius ab ipsa ueritatis indagine diuertit. pergamus igitur in amœnissimum uiretum, ubi multiplices rerum difficilium scirpos hactenus enodauimus. ibiq; diuina Dei prouidentia concitati de ipsa rerum prouidentia primum disseramus,nunquid in uniuerso affirmanda sit? Cy. diuinam esse rerum omnium prouidẽtiam est adeo manifestum,ut nemo etiã sit tam rudis,tamq; feris moribus institutus, qui oculos suos in cælum tollens,tametsi nesciat cuius Dei prouidentia regatur hoc omne,quod cernitur,aliquam tamen esse intelliget ex ipsa rerum amplitudine,motu,dispositione,constantia,utilitate, pulchritudine, comparatione, neq; fieri posse quin id,quod mirabili cõstat ratione,cõsilio maiori aliquo factum sit.quis etiam adeo rationis expers ambiget,mundum hunc pulcherrimum forma,colore,magnitudine,miraq; stellarum ipsum ambiẽtum uarietate decoratum fortuito fieri? uerum potius arte quapiam admirabili sui architecti concinatrice fabrefactum.nonne maximam præsefert Dei prouidentiam obliquus ille circulus decliuis duodecim distinctus simulachris, a quo omnis animantium uita dependet? a quo omnis temporum uarietas originem ducit, uer, æstas, autumnus, & hyems? nonne solsitiorum & æquinoctiorum tempora determinata, certiq; luminarium coitus & obiectiones hanc indicant? nonne multiformes fixarum errantiumq; stellarum influxus,ac multiplices mixtorũ puta mineralium

ac metallorum arborum & animalium certis mūdi partibus generationes, eorundēq; dispositiones & usus in mensam Dei prouidentiam manifestant? nonne apertissima est omnium celebrium philosophorum sententia Mercurii, Socratis, Platonis & Aristotelis, Iāblici, Theophrasti, Plotini, Procli, Auicennę, Auerois, innumerabiliumq; aliorum diuina mundū prouidētia gubernari? ue luti paulo supra mōstrādū est, taceo sacratissimos Theologizantes, qui mirū in modum eam esse in rebus usq; minimis asseuerant. Di. miror hercle plurimum quatenus in rebus adeo manifestis pleraq; mortalium ingenia tātū delituerint, ut quæ sub oculis usq; delata sunt, abnegauerint. ferunt nanq; Protagoram tempore Socratis diuinæ adeo prouidentiæ nescium extitisse, ut Deum esse, in dubium uocauerit, cuius erroneam secutus opinionem Diagoras milesius Deorum naturā sustulit, in eamq; ferme sententiam Theodorus cyrenensis, & Euemerus tegeates, & Callimachus deducti nullos eē Deos putauerunt. Imo & Callimachus iambis aduersus Deos hunc in modum stultissime cecinit. In suburbanum delubrum confecti ite, in quo iampridem æreum qui finxit Iouem, insolens senex improba scribat uolumina. & alibi scribit insipiens Callimachus. si Deum nosti, scito quoq; q̄ factu nil non Deo possibile est. at qui Deus non omnia potest. quandoquidem si Deus est, faciat inquit niuē atramentū, ignēq; gelidū, idēq; simul sedeat, & non sedeat. q̄ si hæc factu digna nō sint, neq; igit̄ ullos putare Deos esse cuiq; licebit, o maximā dementiā, o intole-

rabilem temeritatem, o abhorrendam cæcitatem. quoniã si res humanas nullus Deus curat. quãdocunq; spes impunitatis arriserit, rapiamus, necemus, & uoluptatibus, quoquo modo possumus, indulgeamus. nullumq; diem, nullumq; temporis momẽtum sine uoluptate fluere nobis patiamur. neq; hoc pacto ab ullo scelere abstinendum est. quoniam nullus Deus est. qui contra impios ira tangatur, neq; ulla gratia erga bonos. nulliq; hac de causa sunt inferi. nullæq; inferorum pœnæ sunt metuendæ. ipsamq; uoluptatem summum esse bonum putare operepreciũ est. nullamq; humanam esse societatem, neminẽq; esse, qui nisi sua de causa proximum diligat, aut consulat. quæ sane omnia quantũ rationi dissentiãt, nemo est, qui ambigat. quo fit, ut non imerito insulsissimum Protagoram suis finibus Athenienses expulerint, eiusq; detestabiles exusserint libellos, quibus hæc absurdissima continebantur. Cy. uere per Iouem cum his agẽdum esset. quemadmodũ scribit Auicenna & Aueroes quarto primæ philosophiæ, disputandum esse cũ manifesta principia negantibus, ac primas animi dignitates, quorum temeritas igne potius & tortura cohercẽda est q̃ sermone, quom nulla ratio, nullumq; medium notius illis assignari ualeat. quo fit, ut ueluti superioribus intuimus unicum esse Deum cuncta prospicientẽ, ita & singula prouidentem confiteri operepreccium sit. imo hæc sibi inuicem esse consentanea. quoniam si Deus est, utiq; prouidens est, neq; aliter ei diuinitas attribuenda est. nisi & prẹterita teneat, & prẹsentia sciat, & futura prospiciat.

qui ergo prouidentiam sustulit, etiam Deum esse nega
uit. alterum enim sine altero neq; esse, neq; intelligi po-
test. miror q; plurimũ, qua nam ratione, qua ue dementia
pleriq; fuerint excitati unicum esse reꝝ opificem statuen
tes, nullam esse reꝝ prouidentiã putauerunt: ueluti Epi
curum Democritũ ac Leucippum sensisse ferunt. mun
dumq; ipsum neq; ulla ratione, neq; arte, neq; fabrica in
structum: sed naturam rerum quibusdã minutis semini
bus & insecabilibus esse conglobatam. quibus quid re-
pugnantius esse possit, non uideo. quandoquidem nihil
hac in mundiali Machina dispositius ad ordinem, neq;
aptius ad utilitatem, neq; ornatius ad pulchritudinẽ, neq;
maius ad molem conditũ est. in qua homo ipse factus
est: ueluti præcipua mundi particula. cui data est sapien
tia & instructio, ut quantũ humana fragilitas capit, sibi
efficiat, quæ in usus suos necessaria sunt. in qua sane (ut
ita dixerim) mundi republica si nulla prouidentia est,
quæ regat. nullus Deus qui administret. neq; omnino
sensus ullus in hac reꝝ natura pollet. qua nanq; de cau-
sa mens humana tam solers, tam intelligens esse puta-
bitur: si enim corpus hominis ex humo factum est. un
de homo nomen accepit: animus igitur qui sapit, rector
est corporis, cui membra obsequuntur tanq̃ regi & im-
peratori. qui nec aspici, neq; cõprehendi potest. quem-
admodum igitur humanũ corpus mens & animus gu-
bernat, ita & mundum Deus. quoniam haud uerisimile
est, ut minora & humilia regimen habeãt, & maiora nul
lo principe gubernentur. neq; immerito scripsit Cicero

in Tusculanis & in consolatione animorum nulla in terris origo inueniri potest, nihilque in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque factum esse uideatur, nihilque humidum, aut flabile, aut igneum, quod uim memoriæ & mentis cogitationis habeat. quo & præterita teneat: & futura prouideat, possitque cóplecti præsentia. quæ sola diuina sunt. nec etiam inueniuntur unquã, unde ad hominem uenire possint, nisi ab ipso Deo. falsaque longe illorum est sententia: qui putant terroris ac metus gratia religionem esse a sapientibus institutam, ut obseruandæ religionis occasione diuinam rerum prouidentiam teneamus. quoniam tanta rei magnitudo, tanta dispositio in seruandis ordinibus temporibusque constantia haud olim potuit sine prouido Artifice oriri: aut constare tot sæculis sine Incola perpotentia: aut in perpetuũ gubernari sine perito rectore. quod ratio sane ipsa declarat. quicquid est enim, quod rationem habet, ratione sit ortum necesse est. ratio auté sentientis sapientisque naturæ nihil aliud esse potest, quàm Deus. mundus igitur cum rationem habeat: qua & regitur: & constat. utique ab eo qui in Deo factus est. cuius equidem si rector & códitor ipse Deus existit. recte igitur prouidentia & religio instituta est. quandoquidem maximus rerum omnium auctori & parenti honor ueneratioque debetur. inquit Firmianus. Dubitantus est hoc in primo, an sit diuina prouidentia, quæsito philosophorum omnium ac theologantium consensu: ut nemini dubium esse debeat. uerum enim uero de secũdo a nobis intento quid & cuius ipsa

sit rerum prouidentia differendum in præsentiarum magis arbitror. differantq; nec ne ab inuicem prouidétia & prouidentia? nec non fatum, imarmenem, pepromenem esa, nemesis, adrastia & fortuna? nunquid synonima uel ad unum quidpiam reducenda sint? de quibus apud ueteres tāta est in disceptando controuersia. Cy. uere per Herculem dicis. quádoquidem in manifestis usq; discipliinis ipsa nominum significatio primum tenenda est. in maximolq; pleriq; incidunt errores. qui nominum significata negligentes, confusionem incurrunt, ueluti etiā nonnullis olim theologizantibus accidit, qui nullum discrimen inter generationē, mutationem & factionem ponentes, uerbum in diuinis non solum genitum, sed factum esse protulerunt, in atrocem hæresis notam incidentes. neq; inmerito quarto primæ philosophiæ scripsit Aristoteles disputantibus congruere magnopere nominum significationes, immo & præsupponere, ut de quibus habitum sunt sermonem, facilius intelligant. quantū igitur ad primum longe distare arbitror prævidere ac prouidere. quandoquidem prævidere sit quidpiam præcognoscere, qualitercūq; se habeat. prouidere autem est præcognoscendo opem ferre, siue in bonorum adquisitamento, siue malorum euasione. prævidebit equidē quispiam cæcum supra fractum pontem deambulantē casurum esse. prouidebit autem, quum et manus adiutrices, ne corruat, porrexerit. quam ob rem liquere arbitror dissidium illud inter prouidentiam & prævidētiam siue prænotionem. Di. quid igitur est prouidentia? Cy. pro-

uidentia est opportuna,recteq; agentis procuratio circa illa quæ facta sunt quo ad ueram eo℞ conseruationem. Di.cuius agentis procuratio hæc esse debet? Cy. naturę præsertim intellectualis. quoniam nulla in rebus inanimatis, nullaq; in Brutis uera prouidentia esse potest. quandoquidem agantur potiusq̄ agant. uerum enim uero cum homo uere ad Creatoris imaginem conditus sit, in eo uniq; prouidentiæ ratio saluari potest. ueluti uniuersa mundi imperia tantum perpetuari solent, quãtum suis in magistratibus prouidentia obseruatur. haneq; ob causam admirabili Dei (ut opinor) decreto factum est. ut quum nullum ex sui natura superioritatis uel eminẽtiæ ordinem genus humanum teneat. accidẽtariis saltim legum & officiorum gradibus inter mortales institutis omnes mundi respublicę ciuitates & regna gubernent. Di. optime censes. uerumtamen abs te scire uelim. cuius nam potentiæ prouidentia est? Cy. liberrimę uoluntatis. in qua libertatis inuentio sola est. cæteræ nanq; potentiæ naturalitate funguntur nisi quoquo modo libero uoluntatis imperio moueantur. Di. ex quo triplex in uniuerso inuenta est uoluntas in Deo scilicet Angelo & homine, cuius uoluntatis est uera prouidentiæ ratio? Cy. soli profecto diuinæ uoluntati primo ascribenda est. quandoquidem ea sit omnium regina, omniumq; rerum ad extra primaria causa. oĩa nãq; sola Dei uoluntate (ut Plato inquit in timeo & Augustinus) cõdita sunt. est igitur uera prouidentia de qua sermonẽ fecimus. ipsa Dei uoluntas propter quam omnia quæ sunt conuenientem

suscipiunt deductionem. quā ob rem quum libera Dei uoluntas prouidentia sit, necesse est secundum rectam rationem & optime & Deo decentissime fieri. ut quum sese bene habeant ea quæ fiunt. meliorem ordinem non suscipiunt. idq; necessarium arbitror eundem esse rerū factorem & prouisorem, quādoquidē minime cōgruat, alium quidem facere, alium uero quæ facta sunt, procurare. quoniam imbecillitatis hoc utiq; causæ foret indicium, ueluti etiam his accidere solet animalibus. ut his quæ genuerunt, escam procurent. homo etiam aliis omnibus eatenus prouidet, quatenus possibile est. quæcūq; uero non prouident, propter imbecillitatem non prouident. absit igitur ut fateatur quispiam Deum gloriosum esse rerum omnium factorem, nequaq̄ uero earundem habere prouidentiam. ut superius lucidissime monstrauimus. Di. elegantissime sane dilucidatam esse arbitror prouidentiæ diffinitionem, & cui principio primum dedicanda sit, immo solius Dei uniuersalem esse rerū prouidentiam. quoniam ueluti esse non possunt una in domo multi domini. neq; in naui multi gubernatores. neq; in armento multi duces, neq; in regno multi reges. neq; in corpore plures animæ. quoniā in unitate omnis naturæ perfectio consistit. ita æquum est putare unum esse mūdi gubernatorem, singula prouidentem. cuius nutu & imperio regūtur omnia. ut poeta cecinit. Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus Mens agitat molem & magno se corpore miscet. nunc modo hoc abs te scire uelim aliorum terminorum diffinitiones, & discrimina in-

telligere.primumq; quid fatum sit elucidato. Cy. profunda est adeo, multiplexq; philosophorum de fato sententia. ut nunquid ipsum sit diuina illa prouidentia, uel ab ipsa diuina effluens prouidentia, uel diuinam includat prouidentiam, non facile cognoscatur. fatum nanq; inq̃t Apuleius esse diuinam legem, qua ineuitabiles Dei cogitationes atq; incepta complentur. ex quibus equidem uerbis distare minus uidetur ab ipsa prouidẽtia fatum. Plato autem in de legibus ab ipsa prouidẽtia fatũ quoquo modo & parum putat abiungi, quandoquidem fatum esse ordinem mundi sensibilis & seriem causarum & effectuum diuinæ subiectum prouidentiæ, quam dicebat esse ordinem mundi intelligibilis & idearum. cui quidem sententię uisus est consentire Boetius innuens fatum esse dispositionem rebus immobilibus inhęrentem, per quam prouidentia suis quæq; nectit ordinibus, in eandemq; ferme sententiam Cicero in de diuinatione uisus est incidisse, dum ita retulit. fatũ id appello, quod græci dicunt Himarmenem, idest ordinem, seriemq; causarum, quando causa causæ annexa est. remq; ipsam gignit. eaq; est ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna, hacq; de causa Manlius elegantissime cecinit. Fata regunt orbem, certa stant omnia lege. Lõgaq; per certos signantur tempora cursus. Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet. in eãdemq; Menãder opinionẽ uenit ita innuens. imminet unicuiq; hoc, quod debet pati. neq; mihi fiant, quæ uolo, sed quæ conducant. quñ de futuro tuto iquit, nemo deliberat. & Sophocles ait in elę

ctra. est magnus in cælo Iuppiter, qui omnia inspicit & imperat quæcunq; hoc in mūdo sublunari peraguntur. ex quibus uerbis apertissime liquere potest fatum hoc modo comprehendere omnes causas, ipsamq; diuinam complecti prouidentiam. ueluti Zeno citiæus putauit ipsum fatum esse perfectam ac terminatam rerum gubernationem, ipsumq; fatum causatum esse cathenam, quo fit, ut minime ex hisce fati diffinitionibus prouidētia excludatur. cui etiam sententiæ cōsensit in secundo libro naturalium quæstionū Seneca, innuens Iouem qui custos mundi est rector & animus. dici posse naturam, fatum, & prouidentiā. quorū ꝑfecto diffinitiones clarius elucescerent, quandoquidem Deo ipsi omnia esse curæ facile intelligerent, ad eamq; duo pertinere putarēt. primum sane ordinis rationem, quæ quidem ꝓuidētia nuncupatur. ipsamq; dispositionem secundū propriā ipsius ordinis executionem, quæ gubernationis uocabulo significari solet. hocq; temporaneum existere, illud uero æternum. hocq; pacto nō immerito fatum in subcælestibus antiqui collocarunt sapientes ab ipso rerū omnium Cōditore descendens. quod sane ad ipsum Deum referentes adrastiæ nomine uocitarunt. quoniam prout id diuinæ subest prouidentiæ, immobile dici potest, non absoluta quippe necessitate, sed cōdictionata. prout uidelicet Deus præuidit, atq; ꝓuidēdo prouidit. quā ob rē nullū fere dissidium esse uidetur ex rei natura inter fatum & prouidentiam. sed quapiam potius considerandi ratione diuersa, ut subtilissime inquit Seuerinus de consolatio-

ne libro quarto. ꝓuidentia est ipsa diuina ratio in summo omnium principe constituta. quæ cuncta disponit. differtq; ab ipso fato quoquo modo. quoniam prouidentia pariter cuncta, q̃uis diuersa, q̃uisq; infinita cõplectitur fatum uero singula digerit in motum locis, formis, ac temporibus distributa. hacq; de causa. ut hæc temporalis ordinis explicatio in diuinæ mentis adunata prospectu prouidentia sit, eadẽ uero adunatio digesta atq; explicata temporibus, fatum uocetur. quæ licet modo aliquo diuersa sint, alterum tamen pendet ex altero. ordo namq; fatalis ex prouidentiæ uigore procedit. sicut enim artifex faciendæ rei formam mente percipiens mouet operis effectum. & quod simpliciter præsentarieq; prospexerat, per temporales ordines ducit. ita & Deus immensa equidem prouidentia. quæq; singulariter, stabiliterq; facienda disponit, fato uero hæc ipsa quæ disponit multipliciter ac temporaliter administrat. Dr. efficaces adeo sapientum de fato & prouidentia sententias tetigisse uideris ut minime putare liceat, neq; fatum sine prouidentia existere, neq; prouidentiam sine fato. primum sane cuicunq; parum etiam in philosophia exercitato manifestum esse debet. quoniam fatum si causarum secundarum ordinem demonstrat. quis ambiget fatum hoc modo absq; ꝓuidentia posse percenseri? quã doquidem nulla secundaria causa (ut inquit Proclus) absq; prima potest quidpiam efficere. igitur neq; fatum sine prouidentia collocari. Si autem fatum (ut diximus) omnium causarum connexionẽ designet, nemo sane est

qui nesciat causam primariam eē præcipuum fati principium essentialiter inclusum. ueluti est cor in aīali mēbrum principalissimum, a quo totius animalis uita principaliter dependet. idq; magis in admirationem trahit. quandoquidem. quum Deus ipse de mente præsertim Aristotelis & Auerois aliorumq; celebriū philosophorum, quapiam naturæ agat necessitate, quæcunq; agit, utiq; secundarias causas de necessitate mouebit ad suas actiones. neq; secundariæ causæ quidpiam efficient, nisi inquantum fuerint ab ipsa primaria concitatæ, ipsumq; fatum quid esse poterit q̄ diuinam prouidentiam præseferens & includens? quod sane Stoici animaduertētes nihil fieri casu uel fortuito censuete, uerum potius a determinatis causis & si plurimum nobis ignotis, summamq; hoc pacto rerum prouidētiam effluere ab ipsa primaria omnium causa persenserunt, quorum sane rationibus ipsi theologizantes innitentes aduersus philosophos spicula detorxerunt, efficacissime probantes immensam Dei prouidentiam nulla causandi necessitate in uniuerso emergere, nihilq; Deū ad extra necessario efficere, ad infinita pene incōmoda philosophos deducentes. quandoquidem tam prouidentia q̄ fatum & si ambo concurrant uel sese includant, absq; ulla efficientiæ necessitate simpliciter in uniuerso statuatur. Secundū etiā palam esse potest uidelicet prouidentiam non esse sine fato, in his præsertim sublunarium actionibus: quæ molem corporis expostulant. ea sane de causa, quoniam secundū horum principia Deus ad extra nihil imediate

conficit. uerum potius omnia causis secundariis concurrentibus. nanq; si immediate quidpiam materialium rerum efficeret, nulla esset fatalis inuentio, quoniam nullus esset causatum multiplicium concursus ad effectus productionem, ruerentq; penitus omnes causæ secundariæ, si nihil efficerent, ut inqt Aueroes nono primæ philosophiæ. nolim tamen iuxta ueriorem Theologorum doctrinam primum rerum omnium opificem ita contingenter omnia prouidere, omniaq; efficere, ut quispiam putet omnia fieri casu, omniaq; fortuito absq; ulla determinata causarum cōfluentia quandoquidem etsi etiam infinita sit primæ causæ potētia, qua effectibile quodcūq; immediate absq; ulla secūdaria causa posset efficere, ea tamen deducta est diuina clementia, ut non solum secūdaria quo ad proprium esse produxerit agentia, uerum etiā agere illa permittendo, ut inquit Augustinus, Deus res quas condidit, ita administrat, ut proprios motus eas agere permittat. quasdamq; admirabili ratione ita effecit, ut suis in actionibus quapiam agendi naturalitate necessario concitarentur, ueluti sunt inanimata quæcunq; agunt puta ignis ignem generans, quasdam autem in suis in actibus eliciendis libertate fungerentur, puta rationalia. quorum libertas non solum ad opposita extenditur obiecta, uel ad oppositos actus, puta uolitionem atq; nolitionem, immo etiam ad oppositos effectus. ueluti subtilissime decimo primæ philosophiæ sensit Aristoteles maximum esse discrimen inter rationales atq; irrationales potētias. quoniā rationales ad opposita protenduntur.

irrationales autem determinatos habét causandi perio-dos. Cy. subtilissime hercle calluisti prætactas philoso-phorum sententias paucis admodum perceptas. ex qui-bus omnes fere priscorum mentes eo demum deduce-bantur, ut uel omnia casu fieri putarent diuinam abne-gantes, ueluti Democritus, prouidentiam. uel omnia fie-ri necessario, nihilq; casu, ueluti Stoici fatum profitentes. quorum neutrum neq; uerum neq; necessarium est ar-bitrari, de quibus in tertii quæsiti dilucidatione infra di-sceptabitur. Verum enim uero licet probabilia hæc ha-benda sint ab ipsis (ut diximus) sapientibus. nonnulli ta-men fatum esse crediderunt. ut Heraclitus Epicurus & Crysippus naturalem rerum ordinem ac necessa-riam consecutionem. nequaq̃ tamen ita necessariam, ut ipsam etiam mentium humanarum libertatem coherce-ri censendum sit. hominumq; delicta ipsi fato non libe-ræ tribuantur uoluntati. immo & ipsum fatum, uel, ut di-ci potest, impetum quempiam ratione & consilio posse moderari. hocq; pacto dicebant fatum esse ratione᷑. quæ in mundo ipso prouidentia gubernatur. idemq; Pytha-goras persensit fatum adiacere mundo. & Plotinus Aeneade secunda fatum esse quampiam cælorum ac si-derum dispositionem. quæ & si his in rebus corporali-bus uigere soleat, nullã tamen simpliciter affert, coactio-nẽ uel necessitatem. hocq; modo cẽsuit humanam men-tem minime fato subiiciendam eẽ, ut poeta cecinit. Libe-ra stat uobis mens nulli subdita cælo. uerum potius ab omni stellarum influxu immunem existere. immo & su

pra fatum,cui Beatus Thomas prima parte consensisse ussus est innuens fatum esse dispositionem stellarum, in qua quis est natus,uel conceptus.proptereq; est in rebus creatis,nulloq; modo fatum prouidentiā posse uere appellitari.immo & inquit.quicunq; fato crediderit,mortali delicto est plectendus.iuxta illud,non obseruetis tēpora neq; momenta.quoniam mutabilia quæq; sunt. & uerti alio possunt,teste Vergilio.Solabat fatis contraria fata repēdens.& alibi. Heu stirpem inuisam & fatis cōtraria nostris Fata phrygum. & in persona Turni scribit.sunt & mea contra Fata mihi ferro sceleratā excindere gentem.de quibus etiam fatis maxima est astrologorum prouincia in considerandis astrorum influxibus nō parum cuitabilibus.ueluti scribit in centiloquio Ptholomeus.homo stellarum scientia præditus multa mala præcauere poterit,quæ sibi ex illarum influxibus acciderēt, Astraq; innuit inclinare solent,nequaq̄ tamē necessario quempiam coarctantia.quo fit,ut subtilissima eius opinio extiterit,dum retulit.uit sapiens dominabitur astris. & inquit Abraham auenazre ex intentione Salomonis, quoniam omnes homines non possunt uirtute stellarum esse perfecti,neq; diminuti,neq; possunt computari.adeo ille cuius natiuitas est,ut sit pauper sine substantia , nō ditabitur,nisi anima eius elenauerit clamorem suum in altum supra stellas. & quilibet homo potest per suam sciētiam ammouere malos astrorū influxus,quibus naturaliter est subiectus.hancq; siderum scrutatores normam tenuerunt,qui certiora cælestium monumenta cal

luerunt. ut suis in prognosticis futura denunciarēt con dictione hac uidelicet,& erit ita. si Deus uoluerit. cuius nutui omnes cælorum motus & stellarum influxus obe diunt. neq; immerito ferunt Ezechiæ uitam iuxta side-rum cursum breuissime casuram fuisse quindecim an-nis ultro protellandā ex benigno summi conditoris au-spicio. Di. hæc profecto admiratione digna sunt, quan-toq; magis in eis intellectus acies figitur tāto magis ob tunditur, ueluti solem intuentibus accidere solet. uerum enim uero quam istarum opinionū secutum fuisse Ari-stotelem putas? Cy. etsi arduum hercle dubium est hoc in peripatetica disciplina, magis tamē Philosophi opi nionem esse consentaneā prioribus censendum est, quā doquidem iuxta certiora philosophi principia Deus (ut diximus) agat de necessitate. essentialemq; causarum or-dinem posuit Aristoteles, primamq; summopere in se-cundas causas & in effectus influere. prouidētiamq; in uniuerso esse p se sit, ueluti paulo infra differet. qui etiā & si astra in hæc inferiora habere actionem methoro rum primo & secundo cæli consenserit. in quibus fatū quispiam collocaret. absq; tamen diuina prouidentia fie ri & causæ primæ concursu minime putaret. quam ob rem peripateticam opinionem esse primæ positioni ma gis consentaneam nemo ambiget. Di. ferunt plerIq; ui-ri etiam priscæ tēpestatis famosissimi Aristotelis opinio nem ab his omnibus longe fuisse alienam. quandoqui-dem si Alexandro aphrodisiensi crediderimus, neq; si-derum aut cælorum congeriem ad cuiuspiam rei gene

rationẽ concurrentium fatum appellitauit Philosophus, neq; immobiles diuinæ mentis leges, aut rerum prouidentiã credidit esse fatum. sed fatũ potius est ipsa propria rei natura, cui consensisse uisus est Demosthenes fatum & naturam idem eẽ opinatus. quãdo fatalem pro naturali morte posuit in oratione de corona, dicens eos qui se tantum genitoribus natos existimant fatalem & suæ spontis mortem manere. cui & Virgilius cõsensit de Didone, quæ sibi mortem ui non natura dedit, dũ retulit. Nã quia nec fato merita nec morte peribat. idq; in Georgicis testatus est innuens. Haud equidem credo, quia sit diuinitus illis Ingenium, aut rerum fato prudentia maior. quandoquidem illis inesse ingenium diuinitus noluit in præsensione futurorum, neq; maiorem inesse prudentiam ea, quæ congrueret cor natur æ, absurdum longe arbitratus animantes brutas hominibus præstare in reconditorum euentuum prænotione. quod gentes falso putabant, decernens ipse eas aues ex aeris qualitate dumtaxat moueri, & concentus edere. hancq; apertissimam fuisse Aristotelis intentionem potest innotescere quinto physicæ auscultationis, ubi eas, quæ secundum naturam fiunt generationes, appellitauit fatales, cuius opinionem Themistius elucidans inquit ea fato cuenire, quæ naturalia sunt, & institutionem ordinemq; naturę sequuntur. idemq; sensisse uisus est in meteoris Philosophus ubi fatalia tempora uocitauit statos uoluendorum mensium circuitus. hancq; sibi plurimũ peculiarem sententiã secutus est Alexãder aphrodisien

fis. qui minime censuit fatum esse illum causarum om-
nium concursum a primo rerum principio serie quadã
per ipsas intelligentias, corporaque cælestia & elemen
ta omnia usque ad proximas cuiusque causas descen-
dendo. neq; solam esse siderum dispositionem & influ-
xum, cum quid aut nascitur, aut concipitur, aut quam-
piam originem sumit. a quibus indicari possint, quæ-
cunq; futura sunt. sed naturam & fatum idem esse per-
sensit. & quæcũq; ob hoc natura fiunt, & fato, ignis hoc
pacto calefacit, equusq; equum, & homo hominem fato
generat. hæc etiam natura similiter fiunt. qua propter
quum resoluta corporis temperie quispiam naturali mo
tur, itidem fato moritur. at si gladio confossus, uel tur
ri præcitatus extremum clauserit diem, non fato perem
ptus est, ueluti superius ex intentione Maronis de Di-
done diximus. Nam quia nec fato merita, nec morte
peribat. quia non naturali sed uiolenta morte perempta
est. cui etiam consensit Ouidius innuens. Est aliquid fa
toq; suo, ferro ue cadentem, Insolita moriens ponere cor
pus humo. fato suo, hoc est propria sibi nece naturæ
decreto. quam sane Astrologi in ipsos astrorum influ-
xus uiolentam mortem conuerterent. quæ quidem, quũ
ita sese habeant, inquit Alexander natura nequaquam
necessario & ineuitabiliter, uerum potius ut plurimum
suos efficit effectus. hinc est, ꝙ impeditur pluries, plu-
raq; præter naturam & fatum fiunt. multaq; fieri hoc
modo præter fatum censuit Alexander. ut puta quæcũq;
ab ipso uoluntatis imperio & electione fiunt, aut fortu-

na uel casu, uim etiam & fatum dissidere putauit. quandoquidem quę naturali aduersante impulsu ui coacti facimus, præter fatum agere dicimur. quapropter inter se pugnant uis & fatum. & licet ita sit apud Alexandrum, minime tamen credendum est eum ignorasse dari duo præter naturã & fatum principia, Deum scilicet & hominem. quorum actiones minime fatales esse putauit. immo cum Deus ipse totam uniuersi Machinam miro ordine disposuerit, ipsum esse fati cãm putare consentaneum est. cælestibusq; corporibus nõ fatum, uerum potius fati causas imposuit. prout illa inter naturaliũ agentium causas enumerauit. quæ non secus in hæc mundana corpora subiecta eis agere persensit, q̃ per motum & lumen. qua propter humana corpora cum in uarias ægritudines & interitus incidunt propter naturalem eorum dispositionem, illa merito fatis obnoxia percensebimus euitabilibus tamen, in oppositumq; facile (ut supra diximus) uertibilibus. quandoquidem prauas corporum dispositiones arte & consilio, factaq; in contrarium habitum consuetudine homo facile ualeat deuitare. hocq; pacto sensit Alexander nullam fatis inesse necessitatem. ipsumq; hominẽ nullis naturæ legibus deuinctum, nulliq; subiectum fato, sed liberum, in quam malit contradictionis partem flecti, esse conuertendum. qui neq; ulla fati necessitate astringitur, neq; cælestium corporum influxibus compellitur, uelum quidã falso putarunt omnes humanas actiones a nonnullis astrorum motibus dependere, ex quibus palam esse potest q̃ diuersa ex ti-

tit Alexandri sententia ab antiquorum opinionibus, qui fatum nihil esse aliud q̃ diuinam prouidentiã, uel ipsam includere, aut ab ipsa penitus dependere crediderunt. Cy. auscultaui libentissime hanc Alexandri de fato positionem abs te succinte atq; ingeniose explicatam, qui & si tanta in ueneratione olim habitus fuerit, ut prisca tempestate nemo dictus sit peripateticus, nisi qui Alexãdreus fuerit uocitatus, ut inquit Auerroes, in maximam tamen admirationem immo & indignationem ducit opinio hæc quẽcunq; uere philosophantem, qui bonis imbutus disciplinis eam non solum diuinis legibus aduersari, immo & peripateticam philosophiam euertere facillime conceperit. primum sane quantum diuinis decretis aduersa sit. notissimum esse potest. quæ singularem regẽ omnium prouidentiam, mirumq; cælorum concursum & influẽtias edocent. nihilq; illis opinione hac falsa Alexandri detestabilius putari potest. quandoquidem nullã esse ueram Dei prouidẽtiam de his inferioribus ipse cogitauerit, alienumq; esse a diuina natura, ut Dii curent humana. quoniã Deus inquit non esset Deus, optimaq; substantia, si hæc inferiora prouideret. haud secusq; cõtingere. q̃ si quispiam dixerit liberos & dominos eẽ seruorum suorum gratia. suisq; fungi officiis. ut serui incolumes, fortunatiq; lætam agere uitã possint. dixitq; Alexander. si Deus inferiorum curam habet igitur est eorũ gratia. ut scilicet eis prouideat, & cõseruet. qua de re sit illis deterior necesse ẽ. quoniam semper melioris gratia est deterius. dixitq; Alexãder nullam esse habendã apud

Aristotelicum dogma determinatam sententiam de mũdi prouidẽtia, quæ quidem opinio penitus Philosopho contrariatur in calce duodecimi referentis entia nolle male disponi, malamq; esse principatuum pluralitatem, sed unum esse oium principem opere precium est. ubi apertissima est Aristotelis opinio diuinam esse rerum prouidentiam, ueluti superius monstrauimus in primo quæsito, & in tertio clarius dissereẽ. falsumq; Alexandri fundamentum & ratio est inferentis Deum esse ipsi respectu rem creaturis si quidem ullam de illis prouidentiam haberet, quoniam nequaq; putare licet Deum curare inferiora hæc, ut ab eis perfectionem quampiam sibi uendicet. uel propter illa Deus sit. uerum potius ut illa diuinæ bonitatis immensitas & gratiarum largitas & affluentia in inferioribus liberaliter clucescat, bonum nanq; ideo bonum est, inquit Dionysius, quoniam sui ipsius est diffusiuum, neq; habenda est omnimoda similitudo prouidentiæ Dei & inferiorum agẽtium, puta hominum. qui si alicuius perfectionis consequendæ gratia prouident, ita & de Deo putandum sit, quandoquidem solus ipse mundi opifex nullam expectans bonarum actionũ eius retributionem multipharium prouidet inferioribus gratiarum munera liberalissime impartiens. quod utiq; putauit Alexander esse prouidenti requisitum, longeq; hac de causa fuit allucinatus. neq; ab re dictũ est superius nonnullos in quapiam philosophiæ portione recte speculari, in alia uero plurimũ delirare, quod & sæpius Alexandro contigisse non solum hac in materia uisum est,

uerum etiam pleriſq; aliis, quum præſertim aīam rationalem eſſe mortalem putauit ex quapiam elementorum compagine reſultantem. quę ſane opinio quãtum ab omni hominum cogitatione ſit exterminanda. nemo eſt, qui neſciat. idq; potiſſimum fuit in cauſa, ut qui tanto ingenii morbo tabuerit, ſeſe Brutorum commertio aſſociãs, in tot nephandos errores ultro prociderit. maxima nanq; ſecludẽdæ ab uniuerſo Dei ꝓuidentiæ occaſio illis fuit abhorrendum. animarum interitum opinari. nonne leuiſſimum etiam extitit Alexandri argumentum? dum retulit nullam eſſe dei prouidentiam, quoniam inferiorum gratia Deus non eſt. hoc ſane pacto uniuerſum de medio tolli, deſtrui, annihilari, neceſſe eſt. quoniam cauſæ omnes ad aliquid efficiendum ordinantur. immo inquit Auerroes. quum entia ſuis uacabunt actionibus, & propriis priuari eſſentiis operepretium eſt. igitur ſi cauſa quidpiã aget, quæcũq; fuerit, eã mox imperfectiorẽ eſſe effectu neceſſe eſt confiteri. qđ nemo ſane mentis opinabitur. euaneſcant igitur intelligẽtiæ orbium motrices, corruant ſidera, euertatur cęlum, pereatq; omnis animantium uirtus, quorum intereſt agere multiplices hac in regione ſublunari effectus. quos, etſi cauſis eſſe deteriores manifeſta ratio demonſtrat. attamen ſi Alexandro crediderimus ſuis utiq; cauſis naturæ dignitate præſtare dicemus. o abhorrendam Alexandri philoſophiam. o deridendam uiri ſimplicitatem, o deteſtãdam hominis impietatẽ, qui Ariſtoteli & ſibi ac ueritati infenſus, & mortalem eſſe animam putauit, & diuinam per ſe prouiden

Q

tiam exclusit. tanta etiam erroris caligine obnubilatus, ut illa rerum omnium prouidentia, nec ne statuenda sit in uniuerso iuxta Philosophi principia: uel negauerit ea (ut diximus) de causa, uel de mente Philosophi nihil dicendum esse crediderit. Di. maxima hercle Alexādri extitit allucinatio, uelut facile ex uerbis tuis intellexi diuinam tollere prouidentiam, uetum enimuero quid ultro dicendum putas de illa fati positione: dum retulit naturam & fatum minime dissidere, imo & quæcunq; fato fiunt natura fiunt, & econtra. Cy. ferunt non modicā eē nautarum calamitatem, qui quum aduersis agitati procellis imminens pellagi naufragium sepissime deuitaurint in perexiguis aquarum riuulis obruuntur, ita & Alexandro accidit, qui quum latissimum naturæ campum lustrare debuit, nonnullis uniuersi festucis ingeniū impleuit. neq; ultro progredi in ueri inquisitione ausus est, uelum equidem ab Alexandro primum intelligere; qd per naturam habendum sit: ut clarissime innotescat. q̄ tenuis q̄q; perexigua fuerit eius opinio. aut pfecto per naturam intellexit formam & materiam, uelut secundo physici auditus inquit Aristoteles ea naturam appellari, uel quampiam esse uirtutem, aut accidens eis inhærens: aut cælestes esse potentias, uel, ut cuncta percurram, diuinum illum primæ causę uigorem: non potest equidem primum assignari, ut cuicunq; etiam parum in philosophia exercitato euidens est. quandoquidem nemo est, qui Aristotelem aut Auerroem, uel quempiam bonis literarum studiis institutum dixerit materiam & formā

appellitari fatum, quoniam in omni corruptione, cũ materia & forma concurrant, omnis hoc modo corruptio dicetur esse fatalis. quod sane putauit Alexander (ut diximus) esse absurdum, neq; minus dari secũdum potest, q; fatum sit uirtus materię uel formæ, eadem de causa. nullibiq; apud Aristotelem inuentum est hoc somnium, ut fatum sit materiæ uel formæ potẽtia aut uirtus. si uero quispiam tertium aut quartum dederit, inuenies fatũ esse illam Dei prouidentiam & causarum uigorem, & seriem, a qua est omnium rerum constitutio dependẽs. ueluti omnes persenserunt sapientes ut secundo de generatione inquit Aristoteles omnium inferiorum generationes ab ipso decliui circulo fieri & continuari. uana & ridicula tunc habenda est Alexandri opinio de ipso fato, aduersus quam apertissima est Senecæ sententia, dum elegantissime ita retulit in libro de beneficiis, insita sunt nobis artium omnium semina, magisterq; ex occulto Deus producit ingenia. natura inquis hoc mihi præstat. non intelligis te, quũ dicis mutare nomen deo. quid enim est aliud natura, q̃ Deus? & diuina ratio toti mundo, partibusq; eius inserta? ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. quia nihil natura sine deo est, neq; Deus sine natura, sed idem est uterq;, neq; distat officio. quid clarius? neq; mouere quempiam debet id, quod retulit Alexander nonnullas appellitari ab Aristotele fatales generationes ac tempora. quandoquidem non ideo dixit esse fatales generationes illam ob causam, quia sunt a natu-

Q ii

ra,eo(ut diximus)modo naturam summendo. sed ideo fatales dictæ sunt. quia iuxta essentialem causarum seriem fiunt. quam sane causarum seriem & concursum ab ipso omnium principio inchoando fatum sapientes appellitarunt uel diuinam prouidentiam, a pricipalissima omnium causa denominatione facta. quæ Deus est sublimis, ueluti subtilissime inquit secũdo physicorum Aristoteles. sol & homo generant hominem. miror que plurimum, quatenus non solum Alexander allucinatus est. immo & pleriq; philosophi non infimum locum tenentes, qui fatum esse putauerunt euitabile, prouidentiam uero ineuitabilem. quoniam impium summopere uidetur ipsum fatum esse absq; diuina(ut prædiximus) prouidentia. quãdoquidem secus opinanti opetepreciũ erit confiteri secundarias causas quidpiam efficere non prouidente prima, neq; concurrente. quod nullus recte sentiens opinabitur. ut inquit Augustinus non esse paleæ motum absq; diuina uoluntate. Di. uere per Iouem confutasti fragilem Alexandri de ipso fato sententiam, de quo neq; longior sermo habendus est, uerũ potius unde digressa est oratio reuertatur, idq; præsertim agẽdum est, ut habitis iam prouidentiæ & fati deffinitionibus, ad alios propositos terminos accedamus. Cy. quemadmodum caput & pedes atq; manus in corporis integritate cõtineri solẽt, ipsiusq; ptes existunt, neq; manus aliud corpus, neq; caput appellitamus. imo cũ dr̃ hõ, pedes & manus subinde intelligunt̃, ita his memoria suscep tis, fato scilicet, & prouidentia, facile cognoscitur quid

Himarmenē, Pepromenē, Adrastia, Nemesis, Aesa, Mœra, & Parcæ significant, quandoquidem omnia hæc nil secundum rem ab his diuersum denotet. uerum potius nonnullas fati aut prouidentiæ proprietates. Himarmenem profecto dicitur, quoniam serie quapiam fata eueniunt. Pepromenem uero, quoniam ad finem proprium, unumquemq; fata perducunt, nihilq; in natura est infinitum. Aesa deinde, quoniam est semper existens: & fatū ipsum sit sempiternum, pro ut fati causę semper fuerit. Mœra dicitur propterea, quoniam unumquęq; sua fata comitantur. Adrastia uocitatur, quoniam nihil fatum impedit, nihil frustratur, nihilq; infectum relinquitur. quā sane Adrastiam in illa sublimi rerum serie Plato collocauit. quam & legem Adrastiæ nuncupauit in Phedro, & necessitatem in intellectualibus. matremq; parcarum in libris de re publica. Nemesis deinde dicit̃, quia singula distribuit, feruntq; eam esse uirtutē, qua mistatur quispiam, quum prius bona præter meritum eueniunt. Parcæ uero nemini parcentes præteritū, præsens, futurūq; tempus demonstrant. quādoquidem Atropos pręterito, Cloto pręsenti, Lachesisq; futuro dedicantur. palam igit̃ esse potest, qualiter hæc omnia nonnullas fati uel prouidentiæ designant circunstātias. Di. subtilissime hercle quid unumquodq; illoꝝ sit elucidasti. Verum enim uero putas ne Fortunam esse quampiam fati uel prouidē tiæ circumstantiam, ueluti de aliis intulisti? Cy. quicūq; fortunam eē nobis occultam causam uere quidpiā producentem, ueluti Anaxagoras & Stoici persenserunt, il-

62

lam utiq; ad alterutrum, uel utrunq; reducerent. ut uetē ri adagio dici solitum est. Te facimus Fortuna deam caeloq; locamus. quorum opinioni consensisse uisus est Augustinus in quinto de ciuitate Dei nullas innuēs eē fortuitas causas, sed latentes. Aristoteles autem physicorum secundo minime persensit fortunam esse ueram ac determinatam cuiuspiam effectus causam, quāuis occultam. ueluti Stoici uerum potius eam esse accidens naturae, idest causa est illorum, quae secundum aliquod accidens efficiuntur ab agente propter finem, eāq; demonicam esse potestatem inquit Proclus in Timei commentarius causas inter se diuulsas congregantem. quam ob rem minime ad fatum uel prouidentiam pertinet fortuna de mente philosophi. similiter & casus, quem etiam causam esse per accidens appellauit ibidem. fortuna ergo per se nihil est, neq; sic habendum est tanquam sit in aliquo sensu. siquidem fortuna est accidentium rerum subitus atq; inopinatus euentus. hincq; patere potest illorum error, qui cum sese philosophos putant, ne aliquando errent. in re stulta uolunt esse sapientes, qui fotrunę sexum mutantes illam non deam, ut sentit uulgus, sed Deum esse dicunt, eūdemq; interdum naturam interdumq; fortunam uocant. qua cum prospero flatu eius utimur, ad exitus peruenimus optatos, & cum reflauerit, affligimur. unde quum philosophi aberrauerūt, sapientes utiq; non fuerunt. quaesierunt illi quidem sapientiam, quam quia nō recte quaerebant, prolapsi sunt longius, & in maximos inducti sunt errores. non enim

tantum ueritatem asserere noluerunt, ueq; etiam de medio sustulerunt. qui quum aut ignorarent a quo mundus esset effectus, aut persuadere uellent nihil esse diuina mente perfectum, naturam esse dixerunt rerum omnium matrẽ, quasi dicerent omnia sponte nata. neq; dissimili errore credunt fortunam esse deam quãdam res humanas uariis casibus illudentem. quoniam nesciunt unde mala & bona sibi eueniunt, cum hac se compositos ad præliandum putant, neq; ullam tamen rationem reddunt. a quo & quam ob causam: sed tantũ cum fortuna se digladiari munimentis omnibus glorient. quorum sane olim quam falsa sit opinio, nemo est, qui ignoret. Di. subtilissime per Iouem hactenus discussum fuisse arbitror quæsitum duplex facileq; palam esse certam rerum in uniuerso collocari prouidentiam, & quid ipsa sit, in soloq; primo rerum principio uere comperiri, adiunctis aliorum terminorum diffinitionibus subtilissime dilucidatis. reliquum est, ut de tertio differamus. quorum uidelicet aut ad quæ diuina illa extendatur prouidentia? Cy. etsi præcedentia quæsita disceptatione laboriosa extiterint. hoc tamen ne dicam laboriosum, immo & grauissimum ac difficillimum. quod sane priscis omnibus abnegandæ prouidentiæ præstitit occasionem, tãtaq; apud eos ueri huius extitit latẽtia, ut quasi furibũdi exclamauerunt sese cęcos eẽ & excordes. inquit equidem Anaxagoras circumfusa esse tenebris hæc omnia. atq; Empedocles angustas esse uias ad cognoscendam prouidentiam conquęritur. & Democritus quasi in pu-

v4

teo quopiã sic alto, ut fundus sit nullus huiusce rei ueritatem iacere demersam putauit. quo fit ut casu potius omnia fieri sublunaria pleriq; crediderint, absq; ulla prouidentia, absq; ullo regimine. quæ quum aliquo fine facta fuisse monstrauerimus, illa diuinæ subdita esse prouidentiæ nemo dubitabit. neq; medium efficatius arbitror esse inferendæ puidentiæ q̃ ex finali causalitate. ut luti subtilissime scribit secũdo physici auditus Auerroes hanc propositionem. q; si diuinus non concessent omne agens agere propter finem. tunc probare non poterit, q; Deus habeat solicitudinem eorum, quæ sunt hic: quid clarius? quomodo nanq; hi sublunaria esse putauerunt? aut equidem semper fuisse. aut sua sponte nata sine aliquo fine. uel minutorum seminum conglobatione concreta? semper quidem fuisse dici illa nõ possunt, quoniam quicquid est in his absq; aliquo initio esse nõ potest. sua etiam sponte nihil nasci potest. quoniam effectus a se ipso nullus est. semina denique principalia quomodo esse potuerunt absq; cõglobante? quomodoq; res ex seminibus illis uicissim factę sunt absq; ullo artifice? absq; ullo auctore? ut inquit Leucippus atomos illa semina uocitans. quorum concursu temerario mundum fieri falso persensit. inquit equidem semina illa esse per inane uolitanna, quibus inter se temere conglobatis uniuersa gignuntur, atq; concrescunt. quoniam (ut innuit Firmianus) ubi aut unde atomi illi sunt? quis eos uidit? quis ue audiuit? qs aliqun sensu percepit? an solus Leucippus oculos habuit? an solus mẽtem? a quo sane De-

mocritus eruditus hæreditatẽ stultitiæ reliquit Epicuro. quæ sane omnia non solum absurdissima sunt, imo neq; excogitabilia ab his etiam (ut puto) qui tam diuini operis & cõsilii, neq; causas, neq; rationes, neq; exitus persenserunt. omneq; ueritatis arcanum neglexerunt. quandoquidem Deus & natura nihil ociosum facit, nihilq; ullo frustratum fine, quod usq; in artibus euenire solet. domus nanq; nõ solum ut sit, instructa est, uerum potius, ut meatur, & suscipiat habitantes. nauisq; ideo fabricata est, ut nauigãtibus necessaria traducat. itidem uasa facta sunt, ut usui necessaria capiat. sic & mundum Deus ad usum quempiam fecit, & quæcunq; in eo continentur. quæ sane oĩa Stoici hoĩum gratia facta esse recte persenserunt, quandoquidem homo ipse fruitur bonis omnibus, quæ mundus in se complectitur. q̃uis hoĩes ipsi cur facti sunt, aut q̃d in illis habeat illa fabricatrix prouidentia non explicant. ueluti Plato immortales animas affirmat. sed cur? aut quando? uel quomodo assequãtur immortalitatem? aut tantum illud mysterium, cur hi qui sunt immortales futuri, prius mortales nascãtur, deinde peracto uitæ spatio, abiectisq; fragiliũ corpoꝝ exuuiis ad æternam illam beatitudinem transferantur? non cõprehendit. deniq; nec iudicium Dei, neq; discrimen iusti & iniusti per amussim explicauit. quã ob rem quũ omnibus in agẽtibus decreta ratio finis indita sit, ut in proprium opus unumquodq; agens procẽdat, quis tam cæcus eẽ debet? ut existimet sine causa facta eẽ illa, in quibus mira dispositio prouidentissimæ rationis elucet? si

R

ergo sine fine aliquo, neq; est, neq; fit quicquã omnino. quis ambiget mundum, omnesq; partes eius (ut uidere licet) mirabili ratione gubernari? quãdoquidem ipsa cæli temperantia, & æqualis in ipsa uarietate cursus astrorum & luminum cælestium, temporũq; constans ac mira descriptio, uariaq; terrarum fœcunditas, plana camporum munimẽta, & aggeres montium, uiriditas, ubertasq; siluarum, saluberrima fontium eruptio, necessaria fluminum inundatio, copiosa maris & opulenta interfusio, diuersa uentorũ & utilis expiratio, cæteraq; omnia summa ratione constant. immo illa summi Dei prouidentia ex rerum dispositione, uirtus ex magnitudine, & potestas ex gubernatione manifestatur. hebetes ergo & insani lõge sunt, qui sublunarium rerũ prouidentiam non esse dixerunt. neq; potest quispiam nisi occultis rerũ euentibus attonitus illã abnegare. ueluti Epicuro accidit. qui quũ bonis aduersa semper accidere, paupertatẽ, labores, exilia uidebat, innocẽtiam minus tutam, scelera impune cõmitti, mortẽq; sine ordĩe ac discrimine annorum sæuire, sed alios ad senectam peruenire, alios infantes rapi, alios iam robustos interire, alios in primæuo iuuentæ uel adolescentiæ flore interire, & in bellis potius meliores & uinci & perire, religiosis hominibus incommoda contingere, ipsaq; Deorum templa fulminibus cõflagrari, nullam esse rerũ prouidentiam, nullamq; mortalium curam esse apud superos persensit. immo & pertinaci stultitia captus non modo uim, maiestatemq; ueri Dei non intellexit, uerum etiam sui erroris impietatẽ auxit. atq; tueri

conatus est. quãdoquidem, cum interrogaretur. quomodo tam ordinate mundus effectus est? nulla inquit ínsanus Epicurus dispositio ẽ. immo & plurima facta sunt, quæ aliter fieri debuerunt. Item si nulla est prouidentia interrogatus quomodo animalium membra tam prouidenter ordinata sunt? ut singula mirabili ratione disposita officia sibi peculiaria consetuent & exequantur. nihil inquit in procreandis animalibus prouidentiæ ratio molita est. quoniam neq; oculi facti sunt ad uidendum, neq; aures ad audiendum, neq; lingua ad loquendũ, & cætera id genus. quandoquidem prius hæc nata sunt q̃ esset uidere, audire, loqui, reliqua. neq; nata sunt inquit hæc ad usum. sed usus potius ex illis natus est. interrogatus deinde qua nam ratione hymbres cadunt? fruges oriuntur? arbores frondescũt? dixit cauilator Epicurus. non semper animantium causa ista fiunt. quoniam prouidentia nihil indigent. sed omnia sua sponte fieri necesse est. unde igitur nascũtur? aut quomodo fiunt omnia? non est opus inquit insipiens prouidentia, quoniam sunt semina quæpiam per inane uolitantia, quibus inter se temere conglobatis uniuersa gignuntur, atq; concrescũt. quæ quidem opinio quantũ sit ab omni ueritate ab omni religione aliena, atq; ab omni remota philosophia, est adeo manifestum, ut delirare potius q̃ sapere uideatur, qui eam refellere cõtenderit. Di. nolim profecto grauissimum Epicuri errorem defendere. qui nullam subcælestium prouidẽtiam esse credidit in his usq; naturæ opificio constitutus, quoniam manifesta prouidentiæ ratio

ne conficiuntur. uetũ enim plurima utiq; sunt, quæ maximas ingerunt hac in materia difficultates: neq; modicam utiq; afferunt ambiguitatem illa, de quibus Epicurus dubitasse uisus est. quo ad inopinatos mortaliũ successus illo (ut dixit modo) contingẽtes, de quibus hunc usq; in diem uulgus conqueritur. quandoquidem nulla uideatur manifesta causa cur mala bonis, & bona malis eueniant sæpissime? Veluti elegantissime ita cecinit Claudianus. Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentẽ Curarẽt superi terras? an nullus inesset Rector, & incerto fluerẽt mortalia casu? Nam cum dispositi quęsissem fœdera mundi, Præscriptosq; maris fines, anniq; meatus, Et lucis noctisq; uices, tunc omnia rebar Cõsilio firmata Dei, q lege moueri Sidera, qui fruges diuerso tẽpore nasci, Qui uariam Phœben alieno iusserit igne Cõpleri, solemq; suo porrexerit undis Littora, tellurem medio librauerit axe. Sed quom res hominum tanta caligine uolui Aspicerem, lætosq; diu florere nocentes, Vexariq; pios, rursus labefacta cadebat Religio, causæq; uiã non sponte sequebar Alterius, uacuo quæ semina currere motu Affirmat, magnumq; nouas per inane figuras Fortuna nõ arte regi, quæ numina sensu Ambiguo, uel nulla putat uel nescia nostri. nonne maximam deinde ambiguitatem faciunt plurima naturæ opera progenita noxia, uirulenta, nec non pestifera, quæ hominum uitæ aduersantur tam animata q̃ inanimata? ueluti arsenicũ, elleborus, aconitum, natrices, uiperę, & reliqua id genus. quænam diuina in his prouidentia putanda est?

quandoquidem eorum natura in malum potius protendatur. Cy. subtilissime per Herculem ueritatis indagandæ prouidentiæ gratia dubitasti. quoniã fortiores hæ sunt, quæ adduci possunt instantiæ ac uulgi obiectiones. quibus ita respondendum arbitror, primum sane cur mala bonis, & bona malis eueniant: minime consentiam mala bonis accidere, neque bona malis. & si ita esse uideant, quoniam id uere bonum alicui putandum est, quod sibi consentaneum esse uidetur. hocque in causa esse solet, cur plerique diuinam accusant prouidentiam & conquerunt falso putantes eos esse fœlices, qui bona corporis & diuitias tenent. quandoquidem si bona corporis & fortunæ sustuleris, solasque uirtutes dereliqueris longe beatior erit eas tenens, uirtus enim per se ipsam ad fœlicitatem sufficit. omnisque bonus est beatus, & omnis malus ẽ miser. q̃q̃ omnia fortunæ bona congregauerit. quod ignorantes multi solos hosce beatos existimant. quoniã tanto uirtutes diuitiis & sanitati, atque aliis corporeis bonis præferuntur, quãto anima corpori. quapropter minime censendum est mala bonis accidere, quandoquidem mala non sunt. sciens & enim Deus quod huic nunc uiro mãsueto & bono conferat pauperem esse, & quod ipsius mentem diuitiæ peruerterẽt affluentes, prouidentissime illũ in paupertate conseruat. præsciens etiã sæpenumero diuitem asperiorem futurum, si pecuniis priuaretur, quoniam latrocinia uel homicidia perpetraret. diuitiis potiri finit. quapropter etiam homini sæpius ægrotare profuit, filiosque sepeliri, ac seruos fugere. quoniam horum salus

eorum perditione amarior fieret, malis quidem filiis, la
tronibus uero famulis in nos effectis. qua propter mala
sæpissime putantur bonis accidere. quæ secundum diui-
nam prouidentiam sibi summopere consentiunt, adde
præterea quantum sit Dei prouidentia admirabilis, quã
doquidẽ sæpenumero iustũ in calamitates incidere per
mittit: ut uirtutem, quæ in ipso latet, aliis ostendat, uelu
ti Iob accidisse ferunt. Aliquando etiam nonnulla per-
mittit inconuenientia fieri. ut per actionem, quæ inde-
cens, incongruaq; uidetur, magnum quid ac mirabile di-
rigat & emergat, uelutt per crucis patibulum lapsi gene-
ris humani reparatio emersit. Nõ ne etiam uirum iustũ
mala pati permittit aliquando? ut non ex recta consciẽ-
tia & attributa ei uirtute in elationẽ incidat. ut in Pau-
lo. Non ne etiam derelinquitur aliquis ad tempus in al-
terius correctionem? ut id quod in ipso fuit, cõsideran-
tes alii erudiantur, ueluti in Lazaro & Diuite, naturaliter
enim uidentes quosdam pati, contrahimur. Nõ ne dein-
de aliquis destituitur in alterius gloriã non ob propria
uel parentum peccata? ueluti patuit in cæco a natiuita-
te in gloriam hominis. Rursus permittitur quispiam pa
ti in alterius imitationem, ut gloria eius, qui passus est,
aliis amplificata aliis impigra passio fuit per spem fu-
turæ gloriæ, & eorũ quæ expectantur bonorum deside-
rium, ueluti in martyribus, & his qui seipsos pro patria,
uel parentibus tradiderũt, uel filiis aut fide, q̃ si quispiã
irrationabile arbitretur uirum sanctum in alterius dire-
ctionem male pati, id animaduertat, q̃ hæc uita agon ẽ,

& uirtutis stadium. quam ob rem quãto maiores fuerint
labores, tanto maiores erunt coronæ. quoniam ad men-
suram passionis & numerum est retributio. neq; imme-
rito Paulus infinitis implicitus est tribulationibus, quo
maiorem uictoriæ coronam reportaret. quandoquidem
bene ac decenter fiunt omnia prouidentiæ opera. ueluti
euidentissima ratione palam esse potest. quoniã bonus ẽ
& solus sapiens, bonusq; ac perfectis beneficus decẽter
existit. iccirco quia sapiens est, sapienter & optime eoy
quæ sunt, prouidentiam gerit. nam siquidem non proui
det, non est bonus. si uero non bene, minime sapiẽs est.
oportet igitur has cõsiderationes attendẽtem nihil ope
ribus prouidentiæ detrahere. neq; ante diligentẽ scruta-
tionem ea blasphemare. sed omnia bene accipere, om-
nia admirari, omnia bene ac decenter fieri, quæ si quam
pluribus iniusta uidentur, non tamen blasphemiã obq;
maximam nostram ignorantiam cõuitia super effunda
mus. sileat ergo ignarum uulgus occulta Dei mysteria
conquerens & conniuens. quoniã nulla mala bonis ac-
cidunt, quæ mala sint. Ad id uero quod aiunt impii diui
nam calumniantes prouidẽtiã multa naturæ opera pro
genita esse pestifera, atq; inter se dissidentia, eodem pa-
cto respondendum esse arbitror. nihil ex sui natura per
niciosum effici posse. quod si etiam concesserimus, nihil
adhuc obstare diuinæ prouidentiæ, imo eam præseferre
summopere uidentur. quandoquidem homo ex rebus
diuersis ac repugnantibus cõfectus est, aio scilicet & cor
pore, cælo atq; terra, tenui atq; cõprehensibili, æterno ac

temporali, intellectuali atq; Bruto, luce prædito & tenebroso, ipsaq; ratio & necessitas exigebat bona & mala homini esse proponẽda, bona sane quibus utatur. mala uero quę caueat. iccirco data est illi sapiẽtia, ut cognita bonorum, malorumq; natura in appetendis bonis ac malis declinandis uim suę rationis exerceret. cætera nanq; animalia, quibus sapiẽtia data non est, munita naturalibus indumẽtis & armata sunt. homini uero ꝓ his omnibus, quod erat præcipuum rationem dedit solam, quẽ ideo natura nudum formauit & inermem, ut ipsum sapientia muniret, & regeret. cuiusq; munimenta non foris sed intus, non in corpore sed animo cõstituit. quam ob rem nisi mala essent, quæ caueret. quæ ue a bonis utilibusq; distingueret, non esset ei sapientia necessaria. noscant igitur calumniãtes ideo datam esse homini rationem, ut & pisces caperet usus sui gratia, & natrices, uiperasq; uitaret salutis suæ conseruandæ occasione. cui bona malaq; proposita sunt, quoniam accepit sapientiã, cuius uis omnis in discernendis bonis malisq; uersatur. qua propter & si mala hæc (ut diximus) natura procreata forent, minime adhuc culpanda esset diuina prouidẽtia. uerum enim uero illa ex sui natura nequaq̃ mala putanda sunt. quoniam non est præter diuinam prouidentiam, qua consulitur toti machinæ, ut quæ etiam nõnullis uidentur non speciosa, non utilia, sed aduersa, sæpissime tamẽ iuuant, & quoquomodo ad uniuersi pulchritudinem faciunt. hinc corruptio, & defectus, quæ de secundis causis emergũt, neq; enim huiusmodi causæ ex-

cluduntur ab ordine, immò quæ cuipiā nocent, quibusdam aliis & eidem sæpissime conferunt. omnibus attamen in uniuersum consulunt, quoniam & aliæ uirtutes, quæ alioquin fortasse torpescerent, exercitium habetur & si qua uidentur deficere, neq; ordinē sequi, alia ex parte eundem sequi magnopere comprehendemus. quo fit ut maior bonis occasio præbeatur laudandi opificē, qui uoluerit in rebus ipsis omnes gradus bonitatis inueniri, cum alia per se alia ex accidenti, alia necessario, aliaq; (ut inquiunt iuniores) contingenter eueniant. & sint naturales causæ, & sint uoluntariæ, sint fortuitæ, quæ suos quæq; producant effectus, aliæ semper, aliæ frequenter, aliæ raro, hæc ab illis, illaq; ab aliis præcellantur. denique alia aliis meliora sint. quæ quibus eminent Deo similia magis euadunt. qua propter falso impieq; diuinam accusant prouidentiam, qui primarium inter alios dignitatis, honoris, aut diuitiarum locum, & nomen non habent. quandoquidem omnes in sublime efferri nequeunt, omnes duces esse non possunt, aut reges, sicuti neq; eundem locum omnia membra corporis obtinent, neque eodem munere in ipsa uniuersitate funguntur. quoniam potius diuinæ prouidentiæ leges euerterentur. nōne spectatur decor multitudinis ob inæqualitatem & distinctionem numerosissimam? nonne rerum natura commodius hoc pacto proprios habet motus? quo fit ut alia corrūpantur, alia generentur ob innatam rebus pugnam atq; concordiam cōtrariarum atq; similium qualitatum. quid deinde de his quę intellectu & uo

luntate aguntur dicendum est: nonne iustorum patien tia tolleretur & cæleste præmiũ. quod illi iure meritoq respondet: nã quis rogo uindicanti iustitiæ locus esset, si delicta non essent: quæ igitur mala cuiquã uidentur. si quidem ad totius uniuersi ordinem referantur. secus ac impii faciunt, iudicanda sunt. & multo magis, si ad ipsum totius ordinis gubernatorem oculos eleuemus, qui mali quicquam fieri non permittit, ni maiora inde bona sapientissimus eliceret. quamobrem sileant impii inuentes de libera uoluntate multa mala procedere. quoniam ex eisdem malis Deus elicit meliora. neq ii damnare debent naturæ humanæ imbecilitatem, quoniam ratio quibuscunq aliorum animantium commodis præstat non solum ipsa per se, sed q omnium simul prærogatiuas accersere potest. & intelligentiæ luminis beneficio, uarioq manuum ministerio. neq etiam mali notitiam culpare debent animaduertentes hominis cognitionem ex boni mali ue comprehensione perfectiorem euadere, immo & amorem ardentiorem, maiusq boni ex metu mali desiderium exsurgere. perfectiusq uniuersum fieri ex ipsa effectuum uarietate & causarum, quæ ut deficiunt, non omnia producunt necessario, sed impediuntur quandoq. ut effectus qui contingenter dicuntur, eueniant. adeo ad uniuersi decorem constituti, ut id quod dicimus ens in necessarium & contingens facile diuidatur. quod sane proximæ causæ attribuitur. quæ suos non semper uno modo producit effectus. ex quibus omnibus facile colligimus oẽs effectus in uni-

uerso cum causis a quibus proueniũt. uel proximis aut
remotis corporeis seu spiritalibus esse Dei prouidentiæ
subiectos. qui sicuti unumquodq; cognoscit, ita uniuscu
iusq; ordinem constituit, neq; pariter omnia eandem na
turam possidere uoluit, uel eodem modo effectus a suis
prodire causis, sed semper, aut frequenter, aut raro, neq;
omnia pari pacto administrari. quoniam (ut inquit Au-
gustinus) omnia in ordine, numero, & mensura consti-
tuta sunt. Di. subtilissimo equidem sermone diuinã esse
in uniuerso prouidentiam aperuisti, ueluti ratio ipsa na
turalis summopere indicat. longeq; ab omni ueritate alie
nus est. qui tanta erroris caligine cæcutiens oppositum
persenserit. ueluti nonnulli sese Platonicos aut Peripa-
teticos esse gloriantes. qui quum experientia teste deui-
cuntur ad philosophos cõfugiunt. itaq; fuisse opinatos
asseuerant errorem suum paliantes. Cy. tũta extitit apud
Platonem & Aristotelẽ diuinæ proudẽtiæ cura & aper
ta sententia. ut qui oppositum eos tenuisse crediderit,
neq; sane Platonicus, neq; peripateticus habendus est.
quandoquidem Plato, ut primũ de ipso loquamur, ma-
ximam rerum prouidentiam immo regimen sub regimi
ne collocauit. inquit enim Plato & Plotinus eius asecla
tam uniuersalia q̃ singularia diuina disponi prouiden-
tia. in tria tamen prouidentiæ rationem diuidit, primum
sane Dei esse, ipsumq; dixit omnia ꝓuidere scilicet to-
ti mundo uniuersali puta cælis & sideribus. generationi
deinde indiuiduorum & plantarum & animalium, om-
niumq; illorum, quæ in generatione & corruptione sunt,

per Deos ,puidere dixit secundos, qui cęlos rotant. quorum generationem soli & zodiaco circulo attribuit. Tertio demum deductionis finis agibilium & ordinis eorũ, quæ sunt secundum hanc uitam & naturalium materialiumq; bonorum, & quæ instrumentalia uocantur. atq; his oppositorum tertiam esse prouidentiã Plato astruit, sed & præsidere huic quosdam ordinatos demones circa terram humanarum operationum custodes. sic & secundam & tertiam esse prouidentiam sensit Plato, omnes attamen a prima dependere, quasi omnia potestate a primo Deo disponant. ex quibus facile conuicitur quantum esse in uniuerso rerum prouidentiam opere precię sit iuxta Platonis opinionẽ, etsi fallam eẽ eius de prouisorum illo(ut sensit)modo pluralitate opinionem christiana religio profiteatur, cui sane magis consensit Aristoteles unicum esse uniuersi principem ac prouisorem omnium opinatus in calce duodecimi primæ philosophiæ. & commentator Aueroes ibidẽ dixit. ueritas equidem est i hoc, q; Deus habet omnium sollicitudinẽ. quia non licet sapienti aliquid sine sollicitudine derelinquere, neq; ut faciat malum. omnesq; actiones eius iustæ sunt. & sequit, si aliqua sunt sine sollicitudine, utiq; prouenit ex natura materiæ, non autẽ ex diminutione agentis, ita q; aliter hoc excitat quosdam ad dicẽdũ duos esse Deos, quorum alter creat bona, alter uero mala. quid clarius? & ibidem etiam inquit Aueroes. uerum est deum habere curam circa omnia entia, dicentes enim q; Deus sollicitus est circa unumquodq; indiuiduum, aliqualiter est

uerum, & aliqualiter non, quia nullum indiuiduum ha-
bet dispositionem propriam, nisi illa dispositio inueniatur in aliquo modo illius speciei. & hoc igitur modo ue-
rum est Deum sollicitari circa indiuidua. & secundo de
anima scribit Commentator, q; maxima est diuina solli
citudo in rebus inferioribus, & inquit, sollicitudo equi-
dem diuina, cum non potuerit facere aliquod indiuiduũ
permanere, inserta est in dando ei uirtutem, qua potest
permanere in specie, & hoc non est dubium, q; melius
est, ut habeat istam uirtutem in suo esse, q̃ non habeat.
& secundo cæli inquit naturam per diuinam sollicitudi
nem posuisse in animalibus aliquas res, ut esse illius ani
malis sit melius & perfectius. & in de somno & uigilia
querit Auerroes propter quid sunt somnia? respondet
hanc fieri ob causam scilicet propter sollicitudinem cir
ca hominem. homo enim quoniam indiget cognitione
& comprehensione in uirtute cogitatiua, qua sciat res
futuras utiles & nocentes, ut sit paratus cõtra illas, ideo
fuit sustentata ista uirtus cum hac enunciatione nobili
& comprehensione spirituali. & ideo dicitur, q; est una
pars prophetiæ, quod manifestum est de somnio Pha-
raonis. de quo interrogauit Ioseph. hæc Auerroes. & de-
cimo ethicorum inquit. si quidem cura sit deo de homi-
nibus, ut creditur, & ut debitum est, & sit Deus gaudẽs
de eo, qui melior est, tunc gaudet de illo, qui nititur ei
assimilari ualde. & hic est intellectus dignus. est ergo ut
benefaciat eis, qui amant ipsum plus, & ut honorificet
eos, & uisitet, sicut est dispositio amici cum amico, eo q;

actio illorum est operatio nobilissima. quid apertius? &
in quinto colliget implorat Auerroes consensum Dei dū
dixit, & Deus nobis consentiat peruenire ad perfectio-
nem ultimam, quę beatitudo appellatur sempiterna, quā
sane beatitudinem scribit Philosophus primo ethicorū
esse Deorum donum mortalibus colatum, ita inquiens,
si quicquam est Deorum munus hoibus datum, æquum
est fœlicitatem esse, ac tanto maxime humanarum reꝝ,
quanto id præstabilius est. ex quibus palam esse potest
Deum gloriosum non solum uniuersa cognoscere, im-
mo & maximam habere curam & sollicitudinem eorum,
non solum secundum christianæ religionis instituta, uel
antiquarum legum, immo & secundum clara atq; aper
ta Philosophorum dogmata Platonis & Aristotelis, &
eorum qui ueriores asseclæ extiterūt Plotini & Auerrois.
nullaq; adeo mala fieri, quin illa in meliorem partem re
ferenda sint. uelut usq; de capitolio fulmine diruto Ro
mani censuerunt, q diuina illud corruisse ꝓuidentia cre-
didere, ut longe nobilius, longeq; præstantius fieri Iup-
piter indicarit. inquit nanq; Cicero diuinitus illam flam-
mam extitisse, non quæ terrestre illud domicilium Iouis
deleret. sed quæ sublimius, magnificentiusq; deposce-
ret, ita innuens. Et pater altitonans stellanti nixus olym
po Ipse suas arces, atq; inclyta regna petiuit Et capitoli
nis iniecit sedibus ignes Vt factis meliora parent capi-
tolia ciues. sileant ergo diuinæ prouidentiæ calumniato
res, obmutescant impii, qui admirabilem rerum disposi-
tionem & latentes effectuum causas conuiuentes nullā

esse rerum prouidentiam, nullamq; mortalium curam apud superos perstrepunt. noscantq; omnia siue bona siue mala (ut putant) meliori semper de causa ita diuino consulto fieri. ut ueteri adagio dici solitum est. omnia pro meliori habenda sunt. neq; mali hac de causa effe- rantur, qui iucundis ac prosperis euentibus exultant. neq; boni desperent, dum calamitatibus affliguntur. ut mirabilis est illa Gregorii sententia, dũ ita retulit. in suis uoluptatibus relaxatur iniquus. quia tantum ei tempo- ralia bona suppetunt, quantum ei æterna denegantur. iniustusq; ad debitam mortem currens effrenatis uolu- ptatibus utitur, quia & uituli, qui mactandi sunt, liberis pabulis relinquuntur. At contra iustus a temporali & trã- sitoria delectatione restringitur. quemadmodum uitulus ad laboris usum deputatus sub iugo retinetur. bonaq; ter- rena iustis & electis negantur. ueluti ægris, quibus spes uiuendi est, quæcunq; appetunt a medico non conceduntur. dantur etiam bona reprobis, quæ in hac uita appe- tunt. sicut & desperatis ægrotantibus omne, quod desi- derant, non denegatur. Di, resolutissimam hercle omniũ dubiorum de diuina rerum prouidentia decisionem per- cepi tribus in propositis quæsitis, quæ ex illa immensa Dei cognitione defluxerunt. quoniam quicunq; Deum omnia nosce credident, eumutiq;, quum sit primus rerũ omnium opifex, habere prouidentiam facile putabit. ue- rum enim uero id modo scire uelim pro ampliori eorũ quæ dicta sunt, euidentia. nunquid ipsa (ut diximus) prouidentia sit illa diuinæ uoluntatis præordinatio, quæ

a nõnullis prædestinatio nuncupatur. aut aliquid eiusdẽ an potius ipsa prædestinatio sit portio quæpiam diuinæ prouidentiæ, de qua omnes non minus q̃ de rerum prouidentia lugium ferunt? Cy. etsi illa sæpissime connexa sunt. puta rationalibus in creaturis, longe tamen distare uidentur. quoniam circa uniuersas entium naturas diuina uersatur prouidentia, ipsa uero prædestinatio solummodo circa rationales creaturas attenditur. reprobi etiam prouidentiam non effugiunt, prædestinationem uero minime sortiuntur, neq; ulterior de prædestinatione sermo in præsentiarũ habendus est. quandoquidem longiorũ tẽporũ spacia non suppeterent. & si cognitu iucundissima sit prædestinationis indago, nihilq; mortalibus curiosum magis offerri possit. Di. uere per Iouem dicis nihil hominum mentibus occurrere ipsa prædestinatione difficilius, cuius diligens disceptatio diei crastinæ dedicanda est. dummodo eam, qua functus es hactenus, differendi facultatem hoc in loco libentissime præstiteris. Cy. etsi grauissimam hanc prædestinationis materiam prouidentiæ annectendam esse facile cognoscam, ut altera earum disceptata, altera mox dilucidanda sit. dabo attamen operam, ut in eius enodatione crastinam diem exponam, quo me tuis in uotis obsequentissimum habeas. Vale.

IOANNIS BASADONA PATRITII VENETI ARTIVM DOCTORIS DYALOGORVM DE PRAEDESTINATIONE DIES QVINTVS.

Vum multa superioribus hunc usq; in diem benignis Deorum auspiciis de rex natura disceptata sint Cyrille doctissime, de quibus humana rõ propriis uiribus capescere notitiam & fidẽ potest haud mediocrem. id sane longe omnium disceptatione grauissimum prædestinationis negocium iure optimo in calce agitandum esse crediderim. quoniam si de ueriori mortalium fine, quam beatitudinem aut fœlicitatem sapientes appellitãt, in diuinorum entium contemplatione constitutam die primo sermonem fecimus. id sane præstãtiorem Dei substantiam inuestigandi nobis occasionem sequenti luce concessit. ipsamq; naturam esse intellectualem proprio ingenii robore demonstrasse Philosophos insinuauimus. quem, quũ immensam eius essentiam omnes asseuerarent, cuncta etiam nosce, tam æterna q̃ temporalia nemo sapiens dubitauit. quo factum est, ut de uniuersorum cognitiõe die tertia merito tractauerimus. intuentes deinde uniuersam hanc mundi machinam miro tam artificio elaboratam, ut nihil ociosum in ea teste Philosopho sit inuẽtum, imo maximo quæq; tueri ac regi moderamine. de ipsa merito Dei prouidentia hesterna luce sermonem habuimus. reliquum modo superesse

T

arbitror, ut fœlicem hūc diem superis annuentibus gra
tissimam prædestinationis prouinciā aggrediamur, quo
admirabilis illa Dei prouidentia in illa æternæ prædesti
nationis energia summopere elucescat. etsi arduum eius
negocium naturale cuiuscunq; ingenii robur exuperet,
id fecisse satis arbitrantes, qui si altissimum eius apicem
pertigere nequiuerimus, ima saltem ipsius uestigia quo
quo modo indagantes prosequamur. Cy. uere per Iouē
nostra colloquia exigentibus ita materiis cōtinuasse ui
sus es, quæ sane miro adeo ingenio ac diligenti cōside
ratione ita seriatim disceptanda censuisti, ut primum se
cundo, & secundum tertio disceptandi occasionem præ
stitent, & sic deinceps. Di. tria profecto differenda hoc
in negocio subtilissimo arbitror. Primum sane quid sit
ipsa prædestinatio? Secundum cuius est potentiæ præ
destinātis? Tertium denicq; cuius est rei prædestinatæ?
Cy. ingeniose hercle censuisti quæsita hæc ita esse disce
ptanda, primūq; res ipsa quid sit inuestigare operæ pre
cium esse, quandoquidē, si Philosopho & Ciceroni credi
derimus, ab ipsa deffinitione cognitio quælibet initium
capiat. Di. quam igitur prædestinationis deffinitionem
putas? Cy. prædestinatio inquit Augustinus in de libe
ro arbitrio est diuinæ uoluntatis per gratiā electio. uel
in aliis uerbis, prædestinatio est quædā præordinatio Dei
ab æterno de his, quæ per gratiā Dei fienda sunt in tē
pore. & inquit prima parte beatus Thomas prædestina
tio est ratio transmissionis creaturæ rationalis ad uitam
æternam in mente Dei. nonnulli uero improprie dicunt

prædestinationẽ esse futuræ beatitudinis cognitionem. Subtilissimã autẽ Io. Scotus rationẽ assignauit innuens. prædestinatio est præordinatio electionis a diuina uolũtate alicuius naturæ intellectualis ad gratiam & gloriã. Ex quibus equidẽ prędestinationis deffinitionibus manifesta est inter uocationẽ, electionẽ, & prædestinationẽ differentia, quoniã etsi in intentione prædestinatio prior sit uocatione & electione, sicut appetitus finis est prior his, quæ sunt ad finem, attamen quo ad executionẽ uocatio præferanda est electioni & prædestinationi, iuxta illud. multi sunt uocati, pauci uero electi. neq; solũmodo uocatio electioni præponenda est, uerum etiam electio prædestinationẽ præcedit, quãdoquidẽ ad finẽ quẽpiam intentum nemo nisi per media perueniat. ueluti admirabilis extitit illa Pauli sententia ad Romanos. quos Deus prædestinauit, hos & uocauit. & quos uocauit, hos & iustificauit. quos autem iustificauit, illos & magnificauit. Di. q̃q̃ subtilissimas prædestinationis deffinitiones assignaueris. Augustinus attamen in libro de prædestinatione sanctorum secus eam deffinit, innuens. prædestinatio est propositum miserandi. & in de bono perseuerantiæ inquit Augustinus. prædestinatio est præ sciẽtia beneficiorum Dei. & in de fide ad Petrum scribit. prædestinatio est gratuitæ donationis præparatio. ex quibus palam esse potest, quantum sit uarius deffinitionum sensus, ac fere inextricabilis. Cy. ueteri adagio dici solitũ est. intellige sensum, & concordabis scripturas. ueluti superioribus diximus, qua de re minus distare uidentur oẽs

74 T ii

Augustini de prædestinatione deffinitiones.quoniã præ
destinatio tria respicit attributa diuina,iccirco triphariã
ab Augustino considerata est.primo equidem diuinam
bonitatem libere gloriam impartientem & efficientem
respicit.& sic prior hæc deffinitio data est.secundo uero
disponentem Dei scientiam respicit.& sic ei assignata ẽ
secunda ratio.scilicet prædestinatio est præscientia be-
neficiorum Dei. Tertio deniq; respicit exequentem po-
tentiam.& ita merito deffiniuit. q; est gratuitæ donatio
nis ꝑparatio, quæ sane omnia in prima deffinitione sub
intelliguntur.& si quapiam speciali ratione considerã-
di seiuncta sint. Di.quam prædestinationis deffinitionẽ
ex his ueriorem putas? Cy.si æquo animo singula pen-
sitauerimus.quam subtilissimus Scotus explicuit,enoda
tior deffinitio est.quandoquidẽ neq; sine intellectu,neq;
uoluntate ulla possit intelligi prædestinatio.primum sa
ne palam esse debet.quum dicitur in ratione prædesti-
nationis.q; ipsa est præordinatio.quæ solius est intelle-
ctus,cuius est ordinare,Philosopho teste primo suæ sa-
pientiæ.secundum etiam manifestum est.q; ab ipsa diui
na uoluntate prędestinatio procedit.quum dicitur,q; est
ordinatio electionis a diuina uoluntate,imo uerius præ-
destinatio est actus uoluntatis q̃ intellectus.licet intelle
ctus actum supponat.sicut electio pręexigit consilium,
teste Aristotele quarto ethicorum.neq; abre diximus præ-
destinationem ab electione diuina differre.quoniã ele-
ctio proprie dicitur esse entium ad finem,sed prædesti
natio est ipsius finis.neq; immerito dicitur præparatio

ad gloriam. quoniam gloria est in quam tendimus, gra
tia uero est tendendi mediũ. Di. subtilissima hercle præ
destinationis deffinitio extitit. quam tradidit Scotus ac
cæteris his de causis explicatior. aliæ nanq; uidentur se
re diminutæ, impropriæq;, & nonnullæ transcendentes,
ex qua sane deffinitione resolutissima non solum quæsi
tum primum dilucidatum est, immo & facile secundũ.
quo inuestigandum fuerat, cuius potẽtiæ foret ipsa præ
destinatio: quoniam solius hoc pacto erit diuinæ poten
tiæ, non cuiuscunq;, sed appropriate solius uoluntatis li
beralissime & libere gloriam conferentis. Primum uni
cuiq; manifestum est. quandoquidẽ nullius creaturæ sit
officium prædestinare. Secũdum etiam nemini dubium
est recte sentienti, q; scilicet solius uoluntatis est præde
stinare, quoniam & si diuini intellectus officiũ sit osten
dere uoluntati, quæ in incognitum ferri non potest, ut
inquit Augustinus. inuisa diligere possumus, incognita
nequaquam. ipsius attamen nulla est prædestinatio, neq;
actio contingens ad extra. quum sit potentia mere natu
ralis, quo fieret. ut uel nullus esset prædestinatus, uel om
nes æqualiter prædestinationi subiacerent. quoniam po
tentia necessario & naturaliter agens æqualiter opera
tur. & ideo non abre dictum est illas prædestinationis
deffinitiones esse diminutas. quum dicebatur. prædesti
natio est futuræ beatitudinis cognitio. aut q; ẽ ratio trãs
missionis creaturæ rationalis ad uitam æternam in men
te Dei. Cy. optime sentis. quoniam nulla esset prædesti
natio, nisi esset uoluntaria. ut inquit Augustinus in libro

retractationum, quod ipse Deus elegit, quos uoluit gratuita misericordia, quid clarius? Di. quũ Deus uolẽs, quia uolens prædestinat, maxima hercle dubitatio succurrit ac fere inextricabilis scirpus. Cy. quis? Di. nonne uoluntas in icognitum feretur? si Deus quia uolens, quempiam prædestinandum aut deus priusquam uellet, cognouit prædestinatum, aut non, si primum tunc prædestinatio non fit ab ipsa diuina uoluntate, quum intellectus prior fuerit. si uero secundum dixeris, quod scilicet Deus prius uoluit, deinde cognouit, tunc illatum est inconueniens manifestum. nam abs te mox quæram, quomodo prædestinare Deus quempiam ignotum uoluit? Cy. subtilissime per Iouem ueluti tui moris est ingenii obiecisti generose Didime, cui ita respondendum putarem. hoc primũ facto solutionis fundamento. quod innuit Augustinus in de prædestinatione sanctorum ita scribens, non quia futuros nos tales præsciuit Deus, ideo elegit. sed ut essemus tales per ipsam electionẽ suæ gratiæ, qua gratificauit nos in dilecto suo. ex quibus equidem uerbis manifesta est uoluntatis operatio prior in prædestinatiõe. quod uero in dubitatione tactum est uoluntatẽ scilicet in incognitum ferri non posse, dicimus uerum esse quo ad obiectum uolitũ. minime tamẽ ueritatẽ tenet quo ad ipsam uolendi seriẽ. quo fit, ut nõ immerito subtilissimi Theologizantes, immo & Philosophi duplicem cognitionem his assignant. quæ sub actum uoluntatis cadunt, alteram quippe, quo ad disiunctum conceptum, alterã uero quo ad alteram partem disiuncti. primã sane uoluntati oppor

tiniam censent, & priorem ipso uoluntatis deliberantis actu, alteram uero utiq; uoluntate posteriorē, ab ipsaq; dependentem, quod sane uidere licet in his etiā, quae ab opere nostro plurimum dependent. quoniam ambulare quempiam in forum, uel nō ambulare praecognitū utiq; est, & certum absq; ullo uolūtatis imperio. ambulare uero in forum sine deliberatiōe cognoscet nemo, imo ipsa uoluntatis electione, aut determinatione opere precium est. ut certa fit de illo notitia. quo fit, ut manifeste pateat tunc uoluntatem praeexigere intellectum ꝓcognoscentē sub disiunctione obiectum, minime tamen quo ad alteram partem disiuncti uoliti. immo prior est illo modo uoluntatis electio. alter nihil esset humanae uoluntati liberae derelictum, ueluti nōnulli lucifugae in maximos errores prolapsi sunt, intellectum & uoluntatem confundentes, quam ob rem facile potest intelligi dubitationis enodatio. uoluntas nanq; diuina libera determinat alterā partem praedestinando quempiam, hoc pacto diuino intellectui ignotum, ut dixit Augustinus, quem tamen sub disiunctio conceptu, saluandum puta, uel non saluandū praecognouerat diuinus intellectus. Di. mirabile hercle uidetur diuinum intellectum disiunctum solūmodo cognoscere ante ipsam uolūtatis deliberationē, alteram uero disiuncti partem minime cognoscere, nisi per uoluntatem sese determinantem. immo falsum hoc pluribus de causis quispiam putabit. primum sane inconueniens emerget. scilicet, ꝙ intellectus diuinus ab ipsa uoluntate in cognoscendo dependebit, quandoquidem sine de-

terminante uoluntate nihil hoc pacto cognoscat intelle
ctus ille diuinus. Secundum deinde inconueniens dabi-
tur, si diuina uoluntas eligit alterã partem disiuncti. quo
niam creaturæ bonitatẽ præsupponet ita uolendæ. quũ
uoluntas in bonum maxime recta protendatur. Tertiũ
sane omnibus maius incommodum sequetur. quoniam
tolletur omnis rerum contingentia, omnis operationum
laus, omne bonorum præmium, & omnis malorum pu-
nitio. quoniam quæcunq; fierent, a diuina uoluntate de-
terminante fierent. quid igitur in potestatẽ hominis est
relictum? quæ si libero nostro arbitrio subdita fuerint,
entiaq; contingentia (ut par est) esse censuetimus, tunc
nulla erit diuinæ uoluntatis in his deliberatio. nullaq;
diuinæ cognitionis certitudo, immo & Deum posse fal
li posita rerũ contingentia quispiam concedet. quod si De-
um falli est impossibile, igitur & contingens in uniuer-
so reperiri minime concedetur. illa nanque ad inuicem
connexa sunt. ut certitudo necessitatem, & contingentia
incertitudinem cognitionis expostulet, ueluti scribit Ari
stoteles in posterioribus Analyticis. Cy. facile profecto co
gitaueram labyrintheos incurrere labores, ac scrobes te
nebricosas, quũ difficillimum hoc prædestinationis ne-
gocium pertractatur. ob pergrandes obiectionum sub-
tilitates. uerum enim uero aperto Marte pro uiribus disce
ptabimus in palæstra descendentes. ueteri nanq; prouer
bio dici solet. Audaces fortuna iuuat, timidosq; repellit.
Di. plurimum sane gratulabor subtilissimis huiusce mo-
di obiectionum solutionibus. quas nonnulli putãt Oedi

pum expostulare. quid igitur ad primã dicendũ censes? Cy. dubium primarium non difficile soluitur. quum dicitur illo posito intellectum diuinum ab ipsa uoluntate dependere deliberante. quoniam (ut sæpius diximus) nõ potest aliunde mens diuina sumere notitiã q̃ ab immensa sua essentia. q̃q̃ diuina uoluntas præbeat in cõtingentibus quampiam seriem cognoscendi, quo ad modũ obiecti uoliti, & in hoc pleriq; decipiuntur. neq; imẽrito superius diximus, quo ad obiectum uolitum priorem esse intellectus diuini cognitionem, quantum uero ad modũ obiecti concurrere diuinam uoluntatem, ut cognoscendi principium, quo ad illam cognoscendi rationem, uelu ti exemplo monstrauimus in nostra usq; uoluntate. ambulare nanq; in forum quid sit, absq; uolũtate cognoscimus, nunc uero aut pro tali tempore ambulare, sine uoluntatis imperio nemo, nisi rationis expers opinabitur, ueluti experientia nobis ipsis indicat. quis nanq; se in ecclesiam iturum certo cognouerit, nisi deambulare prius deliberauerit? pari pacto & illa omnipotens Dei uoluntas disiuncto sibi ab intellectu diuino prius oblato obiecto, in alteram contradictionis partem libere sese conuertit ac determinat, in cuius deliberatiõe nõ cognoscit intellectus nouum uel aliud obiectum, quod sane fuit præcognitum, sed potius aliam obiecti condictionẽ concurrente uoluntate, & hæc est subtilissima Ioannis Scoti resolutio dubitationis primũ inductæ. Di. q̃q̃ ita esse minime dubitem, attamen maioris gratia indagandæ ueritatis difficultas ex dictis emergit. Cy. quæ? Di. ex quo

V

77

uoluntas deliberans in cognoscendo concurrit, igitur illa est determinata ratio intellectui cognoscēdi. Cy. quid ait Di. nō est igitur ipsa diuinitas intellectus obiectum primarium secundum uirtualem continentiam. si aliud in rōne principii exigitur in cognitione. Cy. subtilissime profecto obiecisti, neq; acutius quispiam medium afferre potest, paucis tactum & paucioribus discussum. attamen cum summa sit uoluntatis cū essentia identitas, & aequalis infinitas, minime putandum est auferri primitatem uirtutis ab essentia posito concursu diuinae uoluntatis in ratione principii cognoscendi non obiectum (ut diximus) uerum ponus quāpiam obiecti conditionem quod utiq; necesse est confiteri. aliter nulla esset rerum contingentia, nullaq; libertas. uelut subtilissime contra Philosophos disputant ipsi Theologizātes opinati omnem rerum contingentiā a diuina proficisci uoluntate, tanquam potissima eius radice & origine, nil igit̄ admiratione dignum uideri debet intellectum diuinum omnia cognoscentem aliquando uoluntatem suam praeexigere, aliquando uero in operando praecedere, quoniam obiecta necessaria absq; ulla diuinae uoluntatis exigentia infallibiliter comprehendit. obiecta uero, quae mutationi & contingentiae substernuntur, merito deliberantis uoluntatis intelligit. quae etsi adhuc certitudinaliter attingat tanq̄ obiecta secundaria, illa tā nequaq̄ mediante uolūtate, uelut obiecto eius primario, sed essentia diuina simpliciter cognoscit. & hoc fuit plerisq; allucinationis occasio. nō intuentibus discrimen illud, neq; ex parte obiectorum, neq; pri-

ceptorum, neq; quo ad obiectum, neq; quo ad obiecti cō dictionem. immo potissimum ex hisce medium elici potest aduersus eos, qui nullam inter uoluntatem & intellectum & essentiam ex rei natura distinctionem ponunt. dicant nanq; rogo, quum intellectus non sit contingentium radix, sed ipsa uolūtas cur ergo illa nullo modo ex rei natura seiunguntur? Di. optime hercle dilucidatum esse arbitror argumentum primum. quid ad secundum de obiecti bonitate præsupponenda ab ipsa uoluntate? ut tritum est adagium. uolūtas in bonum tendit. præsupponit ne diuina uoluntas creaturæ bonitatem? Cy. meminimi superius adductam fuisse illam præclaram Philosophi auctoritatem duodecimo primæ philosophiæ, scilicet scientia Dei est causa rerum, nostra uero scientia causatur a rebus. Di. quorsum? Cy. quemadmodum inter scientiam Dei & nostram in ueritate rerum discrimen posuit Philosophus, ita inter humanam, diuinamq; uoluntatem posuere Theologi differentiam. aliqua nāq; inquit Augustinus uolita sunt, q̄a bona, aliqua uero sunt bona, quia uolita. quo fit, ut humana uoluntas obiectum recte uelit, quia sit bonum. & obiecti bonitatem præsupponit. respectu uero diuinæ uoluntatis hoc nequaq̄ est, uerum potius ideo est obiectum bonum, quia est uolitum. immo tantū bonum est, quantū est uolitū. quo fit, ut p̄quā uanæ sint nonnullorū obiectiones philosophantium præsertim Auerrois mundi æternitatem inferre cētentis aduersus christianam religionem, hac sane de causa. quia Deus meliora & optima semper facit. quum igi

tur æternum esse mundum,aut semper extitisse, melius putetur q̃ nouum.quia melius est esse q̃ non esse.merito inferunt mundum fuisse æternum.hacq; de causa allucinati sunt, suisq; iugulandi telis.nam ueluti scientia Dei secundum eos est rerum causa in ueritate ita & diuina uoluntas est ca℞ causa in bonitate.non igitur bonum fuit mundum æternum esse uel nouũ,nisi pro quo ei placuit immensæ uoluntati bonitatem singulis libere & liberalissime largienti.quo fit,ut quum mundum esse nouum Deus libere instituerit,ideo bonum fuisse mundum esse nouum teneant recte de natura sentiẽtes.neq; ulla facta est in Deo mutatio.si ab æterno mundũ creare uoluerit,ipsumq; in tempore produxerit. quandoquidem magnopere differant nunc & pro nunc uelle,uelut & humanis in actibus nostris euenire sæpissime solet. ut nunc in ecclesiam tendere uelimus, cras attamen ambulantes,uel ad mensem.neq; curãda sunt uana Philosophorum quæsita.dum quærũtũt,si Deus inq̃ ab æterno mundum creare uoluit, cur pro æterno tẽpore mũdum uel maiori,aut minori tempore nõ effecit ? quoniã in uoluntariis quum ita fuerit,non est alia quęrẽda causa.inquit Auerroes undecimo primæ philosophiæ.& Augustinus nolli iudicare,si non uis errare . quoniam hæc ideo bona sunt,quia uolita,nulla igitur est secundæ obiectionis efficatia,nullaq; est in illa diuinæ uolũtatis electione bonitas,nisi diuinæ essentiæ p̃supposita,neq; immento dici solet.diuina uolũtas essentiæ bonitatem præexigens,uelutí obiectum primariũ secundariis obiectis

largitur bonitatem, quanta sibi placet, & non nisi recte placet, quia est prima regula omnis rectitudinis, nequaq̄ aliunde regulabilis, neq; est recte operās, quia recto dictamini conformetur. Di. uere per Iouē tetigisti uanos philosophorum cauilos, qui omnium putant esse causas quaeritandas; aduersus quos recte scripsit Aristoteles insipientis esse omnium quaerere causas & rationes, quoniam principiorum non est causa, neq; ratio. ita & nulla diuinae uoluntati lex imponatur, uerum potius ea sit omnium, quae in uniuerso continentur, legislatrix, meritoq; solutam puto fuisse obiectionem secundam. tertiū uero argumentum est longe (ut puto) difficilius, de quo sunt omnes mortalium controuersiae. qui certitudinem diuinae cognitionis incompossibilem esse rerum contingentiae perhibēt. Cy. immortales equidem Deo optimo gratias agendas arbitror, qui quum ad imaginem & similitudinem suam nos condiderit, inuisibilia sua mysteria per ea, quae facta sunt, intelligere concessit. quo fit, ut maximum illud discrimē tollatur, explicādum est de rerum contingētia & certitudine diuinę cognitionis. quia hic leporem iacere arbitror. Di. uerum tenes. Cy. tria sane hac in dubii dilucidatione aperiēda sunt. Primū qualiter est rerum contingentia? Secundum qualiter est diuina illorum cognitio? Tertium deniq; qualiter est certitudinis infallibilitas? Di. optime per Iouem sentis, neq; puto quicq̄ cognitu iucundius occurrere posse illorum trium elucidatione. quandoquidem in illis dubitantium rete latere soleat, & uulgi cassis inextricabilis. Cy. qui per

amussim rerum contingentiã scrutaturus est, noscat pri mum necesse ẽ nonnullas entium partitiones. Di. quas? Cy. entium quoddam finitum est, & quoddam infinitum, ut ad intentum propius accedam, sumpta finitate uel in finitate gradus perfectionalis, prætermisso deinde infi nito ente. qui Deus est. finitum ens iterum biphariam dici solet cõplexũ scilicet & incomplexũ. utrũq; deniq; bipharíam capitur, uel quo ad esse formale, uel quo ad esse existentiæ. si quo ad esse formale sumptum est, nul la est oportuna uoluntatis determinatio ad habendam certitudinem talium rerum. si uero secundo modo, quo scilicet ad existentiam, sic utiq; uoluntatis actus præ exigitur. & hoc pacto est in rebus contingentia progre diens ab ipsa diuina uoluntate. Di. mira equidem tetigis se uisus es. quæ ut clarius elucescant, nõnulla in diuisio nibus illis implicita explicanda sunt. Cy. quæ? Di. quid est esse formale? quid ue existentiæ? Cy. etsi maximum de his apud Philosophos atq; Theologos litigium sit. breuibus attamen, quum locus iste tam arduæ materiæ disceptationem effugiat. quid sit resolutius asserendũ ex ponam. idq; formale esse rei dicendum est. quod deffini tione solet explicari, topicorum primo teste Philosopho, puta homo aial rationale est. cætera uero quæ aliunde competunt q̃ ratione deffinitionis, esse formale subterfu giunt. puta est homo albus. ueru tamen ne dixerim ad eẽ formale solũ pertinere ingredientia positiue, puta genus & differẽtiam, imo & intrinsecos modos, quiditatũ intel ligo. qui licet positiue non ingrediantur, nequaq̃ tamen

egrediuntur.addo etiam quiditatum passiones ad eē formale consequenter pertinere.quātum igitur ad huiusce modi formale esse dicendum est uoluntatis actū esse minime præexigendum ad cognitionem habendam de illis ab intellectu diuino,immo ab illo esse ideali emanare uerius crediderim. cognito nanq3 primario obiecto in primo naturæ signo,mox obiecta secūdaria effluunt ex immensa pelagi deitatis redundantia perfectionum in illa contentarum. quam unumquodq3 entium imitari iuxta uarios idealium rationum gradus operepretium est. in quo sane formali esse quanquam nonnulla sit rei possibilitas,nulla tamen est contingentia,quandoquidem res in illo esse formali nullam habent ad esse repugnantiam. id igitur esse formale ab eruditionibus est appellitatum. quod sane an illo esse cognito prius sit in eē quopiā simpliciter absoluto? uel sit illud esse cognitum? aut per illud esse cognitum causatum? longiori alias differendum est sermone. Di. hæc sane cognitu sunt altissima. de hisq3 alicubi apud Aristotelem fuisse mentionē pauci uel nulli cognouerunt. notissimumq3 hactenus recte sentienti esse potest, quid sit esse formale rei complexū uel incomplexum.id dumtaxat elucidandum supererat, quid sit esse existentiæ rerum finitarum? Cy. esse existēnæ id esse dicitur,quando res ipsa est in propria actualitate uel præsentia.quā nonnulli uocātē eē extra causam & intellectum.puta Socrates aut Plato in rerum natura præsens. quæ quidem actualitas essendi existentia solet appellitari.quo sane modo Antichristus generandus nō

est existens, aut anima creanda, uel rosa cognita. ueluti secundo periermenias Homerum in poesi uiuere dixit Philosophus, non autem simpliciter, & in esse existentiæ. palam est igitur quid per esse existentiæ audiendum sit: quod sane necne distinctum sit realiter ab esse essentiæ: aut compositionem faciat cum essentia: ut retulit Thomas, an sit idem cum illa: ut sensit Doctor subtilis, silentio prætereundum puto, quum locus iste huius disceptationem minus patiatur, neque tempus. Di. audiui hercle subtilissimo sermone dilucidatum esse id, quod plerosque later sæpissime. nunc abs te nosce uelim, cur esse rerum formale uoluntatis deliberationem effugiat: esse uero existentiæ determinationem eius præexigat: nullamque in eis contingentiam ponis, in his autem nullam necessitatem asseueras. Cy. ingeniose per Iouem singula differenda proponis. grauissimumque iter Philosophos & Theologizantes inuenio dissidium. quandoquidem non in solo Deo, sed in reliquis etiam intelligentiis, & cælestibus corporibus assetant existentiæ necessitatem. in quibus cognoscendis nulla utique esset præsupponenda uoluntatis electio uel deliberatio. Theologi uero in solo Deo ponunt indefectibilem existentiam ac necessariam. cætera uero esse contingentiæ subiecta & uertibilia, uel per motum quempiam, ut materialia, uel annihilationem, ut spiritualia. quorum desitio annihilatio merito uocari potest. quo fit, ut uera sit illa Theologorum positio. quod in solo Deo existentia est sibi formalis, cæteris uero penitus aduentitia. hinc quippe optimo dici solitum est. Deum esse ens

5853-45